

МАУП

ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

***ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРАКТИЧНІ
АСПЕКТИ ЕКОНОМІКИ,
ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ
СУЧАСНОСТІ***

МАТЕРІАЛИ

мультидисциплінарної науково-практичної конференції

здобувачів вищої освіти

(16 травня 2024 р.)

м. Львів

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (протокол № 11/23/24 від 25.06.2024 р.)

Теоретичні й практичні аспекти економіки, права та психології сучасності: матеріали мультидисциплінарної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (16 травня 2024 р.). Львів: Львів. ін-т ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2024. 107 с.

У збірнику представлено матеріали мультидисциплінарної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти, що відбулась 16 травня 2024 р. у Львівському інституті ПрАТ «ВНЗ «МАУП». Видання призначене для широкого кола здобувачів вищої освіти, аспірантів, молодих вчених та практиків.

Організаційний комітет:

Лелик Л. І. – к.е.н., доц., заступник директора Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»;

Парфенюк Є. І. – к.е.н., доц., заступник директора з навчально-методичної та виховної роботи Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»;

Оліховська М. В. – к.е.н., доц., завідувач кафедри менеджменту, економіки та туризму;

Магас Н. В. – к.е.н., доц., заступник завідувача кафедри менеджменту, економіки та туризму;

Стефанишин О. Б. – к.е.н., доцент кафедри менеджменту, економіки та туризму, керівник студентського наукового гуртка «Економічні студії»

Відповідальні за випуск:

к.е.н., доц. Лелик Л. І.,

к.е.н., доц. Оліховська М. В.

Матеріали опубліковано в авторській редакції. Погляди, висловлені в публікаціях, є позицією авторів. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції та їх наукові керівники.

ПРОГРАМУВАННЯ І ГІПНОЗ

Затхей О. В., здобувачка рівня вищої освіти: фаховий молодший бакалавр спеціальності Право

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Андрейко Г. Б., старший викладач

кафедри менеджменту, економіки та туризму,

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Ознакою нашого часу є лавинне нагромадження інформації, бурхливий розвиток мікроелектронної техніки та засобів автоматизації процесів опрацювання інформації. Світ нестримно прямує до комп'ютерної доби.

Програмування – діяльність, пов'язана з розробкою систем програмного забезпечення. Сюди можна віднести такі основні розділи сучасного програмування: створення системного програмного забезпечення й створення прикладного програмного забезпечення. Серед системного – розробка нових мов програмування й компіляторів до них, розробка інтерфейсних систем.

Серед прикладного програмного забезпечення загального призначення – система обробки текстів, електронні таблиці, системи керування базами даних. У кожній області предметних додатків комп'ютерних наук існує безліч спеціалізованих прикладних програм більш вузького призначення.

Якщо проаналізувати визначення програмування і гіпнозу, то можна побачити, що це ідентичні вирази між якими існує певний зв'язок, оскільки вони означають специфіку кодування набутої інформації; модель спілкування, яка ґрунтується на виявленні та використанні стандартів мислення; комплексі технік і операційних принципів, на основі яких моделюються ефективні стратегії мислення й поведінки людини.

Гіпноз, як і програмування визначає системність розумових і поведінкових процесів: програма в перекладі з грецького означає чітку послідовність кроків, направлених на досягнення якого-небудь результату.

У вужчому значенні, як програмування так і гіпноз розглядається як кодування.

У ширшому сенсі дані процеси охоплюють створення та розробку алгоритмів.

У широкому значенні програмування чи гіпноз використовується у значенні створення програми дій або алгоритмів та навчання людей або пристроїв діяти за алгоритмами.

Над розробками останніх методик у сфері гіпнозу працюють не тільки відомі психотерапевти, а також і програмісти.

Можна сказати, що гіпноз – це програмування. Точніше гіпноз – це запрограмований сон.

Важливо зазначити, що у природному світі та людській психіці існує багато явищ і процесів, які ще не дістали наукового пояснення [1, с. 35].

Процеси програмування так і гіпнозу на сьогоднішній день залишаються незрозумілими для 95% населення, оскільки означають специфіку кодування набутої інформації; модель спілкування, яка ґрунтується на виявленні та використанні

стандартів мислення; комплексі технік і операційних принципів, на основі яких моделюються ефективні стратегії мислення й поведінки людини.

Гіпноз – це потужний вплив на психіку людини. Для введення людини в такий тимчасовий стан чи виведення її із стану так званого сну, застосовуються різні техніки. Найчастіше це звуковий вплив. У результаті такого впливу діяльність свідомості людини призупиняється. Людина здатна виконувати різні команди і міняти свою поведінку.

У 1847-му французький годинникар Антуан Редьє запатентував механізм, що видавав дзвін у будь-який заданий час доби, тобто мелодійний звук будильника будив свого господаря. Звук будильника у наперед визначений момент часу – це зародження програмування.

Науковці створили на сьогоднішній день роздільний будильник, запрограмований таким чином, щоб будити людину, що знаходиться в одній кімнаті із іншими, спрямованим світлом і звуком. Промінь світла і звук наростають поступово – без стресу для вас і зовсім непомітно для сусіда, що знаходиться у тій же кімнаті. Це є доказом того, що звук та світло мають сильний вплив, щоб впливати на свідомість людини, виводити її із сну чи навпаки.

Під впливом гіпнозу людина стає губкою, вбирає всі слова гіпнотерапевта, з його допомогою легко можна стерти старі переконання і погляди, а на їх місце запросити нові, а також отримати будь-яку інформацію, якою володіє загіпнотизований. Наслідки гіпнозу можуть бути дуже різними, після серії таких сеансів у людини дуже сильно слабшає сила волі, збільшується сугестивність, і сприйнятливість, вона стає вого роду запрограмованим роботом, виконуючи вказівки, перестає думати.

Все, що вселяється під час сеансів – вже не оспорується свідомістю, вся інформація сприймається як істина.

Гіпноз – дуже сильний інструмент управління людьми, незалежно від глибини занурення.

Реальний вплив гіпнозу на людину безпосередньо залежить від ступеня навіюваності і сприйнятливості, одних занурити в гіпнотичний стан досить легко, інших складніше, а деяких просто неможливо.

Найбільш податливі гіпнозу люди зі слабкою і проблемної психікою, тобто можна зробити висновок, чим здоровіша людина, тим він менш вселяємий.

Вплив гіпнозу на сьогоднішній день не до кінця вивчений фахівцями, однак можна сказати, що він небезпечний для психіки людини.

У країнах, де політична боротьба триває й має тенденцію до значного загострення протистоянь між політичними таборами, теж активно (особливо останнім часом) використовують один із видів прихованого гіпнозу – це нейролінгвістичне програмування для здобуття політичної перемоги. Маніпулятивні технології застосовуються так серйозно й інтенсивно, що вибори стануть "конкурсом на кращого маніпулятора".

Прихований гіпноз, тобто нейролінгвістичне програмування виникло на початку 70-х рр. ХХ ст. Його родоначальниками вважають студента – програміста факультету математики Річарда Бендлера та професора лінгвістики Джона Гріндера з Каліфорнійського університету. Зокрема Річард Бендлер виявив закономірність: копіювання пересічною людиною певних аспектів поведінки й мовлення відомих

психотерапевтів може аналогічно вплинути на свідомість, емоції та поведінку інших людей.

Вони вдвох вивчили й проаналізували складові успіху найвідоміших психотерапевтів свого часу – М. Еріксона, В. Сатір, Ф. Перлза. Гріндер як лінгвіст аналізував усі вербальні методи психологічного впливу на людей, а програміст Бендлер трансформував отриману інформацію в систему алгоритмів. Ці дослідження започаткували процес моделювання прийомів успішного спілкування, пізніше названого нейролінгвістичним програмуванням.

Козир маніпулятора полягає в тому, що об'єктові впливу не нав'язують певну думку, а штучно створюють інформаційний контекст, який стимулює "цілком самостійне" формування необхідних думок та висновків. Стійкість і довготривалість ефекту використання нейролінгвістичного програмування у політичному процесі зумовлені тим, що об'єкти впливу вважають власними нав'язані їм думки.

Поступово технології нейролінгвістичного програмування із сфери наукових досліджень та військових таємниць потрапили в бізнес, а з часом – у політику. Вони можуть бути й ефективним інструментом пропаганди, величезна кількість маніпуляторів, так званих "тролів", які займаються розповсюдженням інформації через блоги, форуми та соціальні мережі.

Незважаючи на міцне почуття свободи, наша здатність приймати незалежні і самостійні рішення може бути великою ілюзією. Свобода вибору – це лише почуття, вона насправді не пов'язана із процесом прийняття рішення.

Отже, нейролінгвістичне програмування є потужним засобом впливу на мислення, емоції та поведінку окремих людей, груп, мас, який із моменту виникнення широко використовується в психотерапії.

Випускник сучасної школи повинен у першу чергу бути людиною, яка мислить. Цінність має не стільки обсяг знань, які накопичила людина, скільки вміння ефективно використовувати ці знання у своїй повсякденній професійній діяльності [3, с. 8].

Список використаної літератури:

1. Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2017. 178 с.
2. Інформатика (рівень стандарту) 11 кл. : підруч. для 10-го (11-го) кл. / Й. Я. Ривкінд, Т. І. Лисенко, Л. А. Чернікова, В. В. Шакотько. Київ : Генеза, 2018. 144 с.
3. Романець З. О. Психологія : навч. посіб. Львів : ТзОВ «ДіПіАй», 2011. 165 с.
4. Юрченко І. В. Інформатика та програмування : навч. посіб. Чернівці : Книги–ХХІ, 2011. 203 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УКРАЇНІ
Дейнека П. А., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності Право

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Науковий керівник: Яворська В. Г., к.ю.н., доц.,
завідувач кафедри права,
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Актуальність теми. Право на справедливий суд є одним із основоположних прав людини, гарантованих Конституцією України та міжнародними правовими актами. Це право означає, що кожна людина має право на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом.

В Україні питання забезпечення права на справедливий суд залишається актуальним. Це пов'язано з низкою проблем, таких як:

- Недосконалість судової системи: затягування розгляду справ, необґрунтовані відмови у відкритті провадження, необ'єктивність суддів.
- Недостатнє забезпечення права на захист: недоступність кваліфікованої правової допомоги, обмеження доступу до інформації, недотримання презумпції невинуватості.
- Недосконалість процесуальних норм: прогалини в законодавстві, застарілі норми, які не відповідають сучасним викликам.

1. Недосконалість судової системи.

Однією з найактуальніших проблем судової системи України є затягування розгляду справ. Стаття 129 Конституції України гарантує, що «справу в суді розглядають протягом розумного строку» [1]. На практиці розгляд справ може затягуватися через велику кількість справ, недостатню кількість суддів та недосконалість процесуальних норм.

Ще однією проблемою судової системи є необґрунтовані відмови у відкритті провадження. Стаття 55 Конституції України гарантує право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади. Необґрунтовані відмови у відкритті провадження можуть бути пов'язані з недостатньою кваліфікацією суддів, корупцією або недовірою до правоохоронних органів.

Необ'єктивність суддів також є серйозною проблемою. Стаття 8 Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» визначає, що: «суддя зобов'язаний бути неупередженим» [2]. Необ'єктивність суддів може бути пов'язана з впливом з боку влади, корупцією або особистими переконаннями суддів.

2. Недостатнє забезпечення права на захист.

Доступність кваліфікованої правової допомоги є однією з найважливіших гарантій права на справедливий суд. В Україні, однак, доступ до кваліфікованої правової допомоги залишається проблемою. Стаття 14 Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» визначає, що: «кожна особа має право на безоплатну правову допомогу у випадках, передбачених законом» [2]

Доступ до кваліфікованої правової допомоги може бути обмежений через високу вартість правових послуг, недостатню кількість юристів та недосконалість системи безоплатної правової допомоги.

Обмеження доступу до інформації також може ускладнити реалізацію права на захист. Це може бути пов'язано з: недосконалістю законодавства: (деякі закони обмежують доступ до інформації, яка може бути важливою для захисту в суді), непрактичною роботою судів (суди не завжди надають доступ до інформації, яка може бути важливою для захисту в суді).

Недотримання презумпції невинуватості також є серйозною проблемою. Стаття 62 Конституції України гарантує презумпцію невинуватості. На практиці принцип презумпції невинуватості не завжди дотримується, наприклад, засобами масової інформації. Це означає, що обвинувачений вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено у встановленому законом порядку. В Україні, принцип презумпції невинуватості не завжди дотримується, засоби масової інформації можуть називати обвинуваченого злочинцем ще до того, як суд винесе обвинувальний вирок [1].

3. Недосконалість процесуальних норм.

Прогалини в законодавстві можуть створювати перешкоди для справедливого судового розгляду. Наприклад, законодавство може нечітко визначати строки проведення слідчих дій або порядок збирання доказів. Це може призвести до того, що докази будуть визнані недопустимими, і обвинуваченого буде складно притягнути до відповідальності.

Застарілі норми, які не відповідають сучасним викликам, також можуть перешкоджати справедливому судовому розгляду. Наприклад, законодавство може не враховувати використання електронних доказів, таких як електронні листи або повідомлення у соціальних мережах.

Для того, щоб забезпечити право на справедливий суд в Україні, необхідно вжити ряд заходів:

- Реформа судової системи: реформа повинна бути спрямована на підвищення кваліфікації суддів, зменшення навантаження на суддів та підвищення довіри до судової системи.

- Вдосконалення законодавства: законодавство повинно бути доповнено та оновлено таким чином, щоб усунути прогалини та врахувати сучасні виклики.

- Забезпечення доступу до правової допомоги: держава повинна забезпечити доступ до кваліфікованої правової допомоги для всіх, хто її потребує.

- Підвищення правової обізнаності населення: населення повинно знати свої права та вміти їх захищати.

- Загальне розуміння того, що в жодній країні немає досконалої судової системи, в якій би суди працювали з достатнім ступенем законності та ефективності, і призвело до утворення міжнародних судів [3, с. 95].

Європейський суд з прав людини зобов'язаний своїм створенням підписаній 4 листопада 1950 року в Римі низкою європейських держав Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [4].

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі ЄКПЛ), що набрала чинності 3 вересня 1953 р., не тільки проголосила основоположні права людини, а й створила особливий механізм їх захисту [4].

Підписавши і ратифікувавши Європейську конвенцію, Україна відповідно до ст. 46 ЄКПЛ (Обов'язкова сила і виконання постанов) визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини і обов'язковий характер виконання рішень Європейського суду [5].

Визнання Європейським судом з прав людини порушення прав людини, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод має для України два ключові наслідки:

1. Вжиття заходів індивідуального характеру:

Відновлення ситуації, яка мала місце до порушення ЄКПЛ (це може включати перегляд судового рішення, яке вступило в силу, виплату компенсації за матеріальні збитки та моральну шкоду).

Надання справедливої сатисфакції (це може включати вибачення з боку держави, публікацію рішення ЄСПЛ, реабілітацію особи).

2. Вжиття заходів загального характеру:

- Перегляд законодавства (Україна зобов'язана переглянути положення законодавства, які визнані ЄСПЛ такими, що не відповідають ЄКПЛ).

- Прийняття спеціальних регламентуючих актів (для запобігання подібним порушенням в майбутньому можуть бути прийняті спеціальні закони, підзаконні акти, інструкції тощо).

- Вдосконалення практики правозастосування (суддям, прокурорам, слідчим та іншим представникам влади необхідно враховувати практику ЄСПЛ при розгляді справ та прийнятті рішень).

Важливо зазначити, що виконання рішень ЄСПЛ є не лише юридичним зобов'язанням України, але й показником її прихильності до європейських цінностей та принципів.

Виконання рішень ЄСПЛ сприяє: підвищенню авторитету України на міжнародній арені, зміцненню демократії та верховенства права в Україні, захисту прав та свобод людини в Україні, забезпеченню права на справедливий суд та визнається передумовою верховенства права та захисту прав людини. В Україні залишається ряд проблем, які перешкоджають реалізації права на справедливий суд. Для того, щоб вирішити ці проблеми, необхідна комплексна реформа судової системи та законодавства.

Список використаної літератури:

1. Конституція України Документ 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.05.2024)

2. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України від 12 лютого 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 18. № 19-20. Ст.132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text> (дата звернення: 08.05.2024)

3. Віткаускас Д., Диков Г. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини : посібник для юристів. Др. вид. 2018. Рада Європи. 188 с.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950. Рада Європи. *Урядовий кур'єр*. 17 листоп. 2010. № 215.

5. Кононенко В. Рішення Європейського суду з прав людини як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Право України*. 2008. № 3. С. 131–113.

СИСТЕМА ТА ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

Наминанік Т. І., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності Право

*Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Науковий керівник: Яворська В. Г., к.ю.н., доц.,
завідувач кафедри права,
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Актуальність теми. Кримінально-процесуальні гарантії є фундаментальною категорією кримінального процесу. Вони мають не лише науково-методологічне значення для розробки засад кримінального судочинства, а й практичне значення для забезпечення функціонування усіх його інститутів, його окремих норм, реалізації процесуальних прав та законних інтересів усіх його суб'єктів.

У КПК України 2012 року, який сприймається не лише переважною більшістю вітчизняних фахівців, а й зарубіжними експертами як правовий акт, що увібрав у себе найкращі традиції світової процесуальної думки, передбачені процесуальні гарантії, які повинні забезпечувати виконання завдань кримінального судочинства (ст. 2 КПК України) [1].

Сутність кримінальних процесуальних гарантій полягає в створенні об'єктивних умов і реальних передумов для забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Цінність процесуальних гарантій як правових положень полягає в тому, що вони передбачені кримінальним процесуальним законом і обов'язкові для виконання належними учасниками цього провадження. Крім того, завданнями процесуальних гарантій є охорона, захист суб'єктивних прав і законних інтересів обвинуваченого та інших учасників кримінального судочинства, забезпечення реальності прав та їх відновлення у разі порушення. Поширення дії процесуальних гарантій без будь-яких обмежень на учасників кримінального провадження дозволяє забезпечувати їх права і законні інтереси нарівні з іншими громадянами.

До переліку таких засобів і способів належать процесуальні норми, права та обов'язки учасників кримінального провадження, засади кримінального провадження, кримінальна процесуальна форма, діяльність учасників кримінального провадження, система заходів процесуального примусу, кримінальна процесуальна відповідальність [2].

Як основні види гарантій виділені:

– процесуальні норми, закріплені у них права та обов'язки учасників кримінального провадження. Гарантії прав та законних інтересів осіб, які вступають в кримінально-процесуальні правовідносини з органами, що здійснюють провадження у справі, реалізуються законом шляхом наділення особи

суб'єктивними правами та створенням умов, можливостей для їх здійснення в конкретних процесуальних ситуаціях;

– принципи судочинства, які закріплені в правових нормах. Визначення принципів судочинства, що закріплені в правових нормах серед основних гарантій кримінального процесу, є також цілком виправданим, оскільки, будучи основними правовими ідеями, вихідними положеннями, саме вони в конкретних ситуаціях виступають гарантіями прав та законних інтересів особи;

– кримінально-процесуальна форма. Важливою процесуальною гарантією постає також кримінально-процесуальна форма, під якою розуміється «сукупність процесуальних умов провадження щодо кримінальної справи загалом і кожної слідчої або судової дії»;

– систему перевірки обґрунтованості прийнятих рішень. Оскільки кримінальний процес, як і інший вид людської діяльності, не є досконалим і, в принципі, допускає можливість помилок, як вагома процесуальна гарантія законодавцем передбачена незалежна система перевірки (контролю) законності й обґрунтованості деяких рішень, що приймаються в межах кримінального судочинства;

– систему заходів забезпечення кримінального провадження, процесуальні санкції. У правовій державі існують обмеження прав особистості, що диктуються публічними інтересами;

– діяльність учасників кримінального судочинства. Зарахування до основних гарантій кримінального процесу діяльності учасників кримінального судочинства здається також вельми обумовленим, оскільки такі процесуальні гарантії, як норми і принципи, лише своїм існуванням не зможуть забезпечити реальне здійснення прав і свобод особи в кримінальному судочинстві;

– процесуальні строки. Процесуальні строки встановлюються законом саме в інтересах швидшого забезпечення прав та обов'язків учасників кримінального провадження [3].

Отже, процесуальні гарантії забезпечення прав сторони захисту кримінального провадження становлять собою різні за своїм конкретним змістом засоби і в сукупності своїй забезпечують учасникам кримінального провадження, що відносяться до неї, можливість реалізувати надані їм права. В КПК України встановлені не тільки гарантії прав учасників кримінального провадження зі сторони захисту, а й процесуальний механізм, що забезпечує реалізацію цих гарантій. Цей механізм містить у собі всю систему процесуальних норм, які спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження [4].

Список використаної літератури:

1. Погорецький М. А. Поняття кримінальних процесуальних гарантій. URL: <https://lj.oa.edu.ua/>

2. Миколенко О. М. Система кримінальних процесуальних гарантій. URL: <http://dspace.onu.edu.ua/>

3. Циліорик І. І. Про процесуальні гарантії захисту прав і свобод учасників кримінального процесу. URL: <https://science.lpnu.ua/>

4. Моторигіна М. Г. Процесуальні гарантії забезпечення прав сторони захисту у змагальному кримінальному провадженні. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/>

РОЗВИТОК СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ЗМІН НА РИНКУ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Кушик О. В., здобувач першого (бакалаврський) рівня вищої освіти спеціальності Менеджмент

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Міга В. К., к.е.н., доц.,

доцент кафедри менеджменту, економіки та туризму

Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Війна в Україні створила безпрецедентні виклики для українського бізнесу. Зміни на ринку, такі як порушення ланцюгів поставок, втрата ринків збуту, мобілізація персоналу та руйнування інфраструктури, змушують компанії переглядати свої стратегії та адаптуватися до нових умов. Ефективний стратегічний менеджмент стає ключовим фактором стійкості та успіху в таких складних умовах. Підприємствам, які прагнуть до успіху, необхідно адаптувати свої стратегії до нових умов, щоб залишатися конкурентоспроможними.

Ключові виклики:

- Невизначеність: Війна створює невизначеність щодо майбутнього, що ускладнює прогнозування та планування.
- Зміна попиту: Попит на товари та послуги може різко змінюватися залежно від ходу війни та економічної ситуації.
- Перебої в ланцюгах постачання: Війна може призвести до перебоїв у ланцюгах постачання, зростання цін на ресурси, що ускладнює їх отримання.
- Зміна поведінки споживачів: Поведінка споживачів може змінюватися під впливом війни, що потребує адаптації маркетингових стратегій.
- Ризики для безпеки: війна спричинила ризики для персоналу, активів, інфраструктури.

Зокрема, тренінги й підручники з менеджменту вчать управління в кризи та наголошують, як важливо прораховувати ризики наперед [1, с. 62]. Але війна – це не прогнозована криза чи форс-мажор у контракті. Менеджмент за часів війни зовсім інший, адже будувати далекоглядні плани складно, а рішення доводиться ухвалювати швидко. Спілкування з командою також змінюється. Кожен проживає цей період по-своєму, а від керівництва очікують підтримки та вчинків. Менеджер у період невизначеності повинен мати холодну голову: чітко розуміти, куди рухається компанія, прозоро й часто взаємодіяти з командою.

Система стратегічного менеджменту включає розробку місії та цілей компанії, а також дії для їх досягнення. А це означає, щоб розробити ефективну корпоративну стратегію, менеджменту компанії потрібно відповісти на 3 ключові питання:

1. У якій ситуації зараз компанія і які можливості, ресурси в неї є?
2. Куди підприємство планує рухатися у майбутньому?
3. Як саме вона зможе досягти цих цілей?

А також використовувати всі елементи системи стратегічного менеджменту, щоб гарантовано досягти бажаних результатів [2, с. 82]:

- провести аналіз внутрішньої (PESTLE-аналіз, аналіз п'яти сил Портера) та зовнішньої ситуації (SWOT-аналіз, ланцюжок цінності);
- сформулювати місію та цілі компанії (з урахуванням ресурсів, ризиків, можливостей).;
- розробити стратегічний план;
- проаналізувати портфель компанії;
- створити організаційну структуру;
- обрати систему керування;
- визначити політику підприємства у всіх сферах її діяльності;
- реалізувати стратегію;
- зібрати зворотний зв'язок та проконтролювати результати.

Стратегічне управління та стратегічне планування постійно працюють у зв'язці та доповнюють один одного. Ось тільки стратегічне управління – це комплексний процес, спрямований на реалізацію стратегії, а планування – аналіз поточної ситуації та визначення наступного кроку на шляху до мети.

Українські менеджери, як і їх закордонні колеги, одностайні в думці про необхідність стратегічного планування. Проте існують значні розбіжності з низки важливих питань методології стратегічного планування. Коли компанії вдаються до планування на тривалий період, вони перш за все хочуть знати, куди вони йдуть і як мінімізувати ризики на цьому шляху. Однак довгострокове планування, яким користується більшість вітчизняних підприємств, не завжди є повністю стратегічним. Найчастіше це планування поточної діяльності, засноване в основному на аналізі минулого і припущенні, що компанія або бізнес розвиватимуться протягом, наприклад, п'яти-семи років відповідно до принципів, які мали місце в попередніх період. За великим рахунком, довгострокове планування можна назвати розвиненою формою комплексного бюджетування [2, с. 82].

Важлива роль стратегічного планування підприємством полягає у його запобіганні негативного впливу кризових становищ. Зараз багато підприємств знаходяться в кризовій ситуації і потребують кардинальних змін у своєму управлінні. Для вирішення низки проблемних питань на підприємстві необхідна цілеспрямована злагоджена діяльність усіх рівнів управління [3]. Карта успішності ведення бізнесу (рис. 1.) демонструє такі показники.

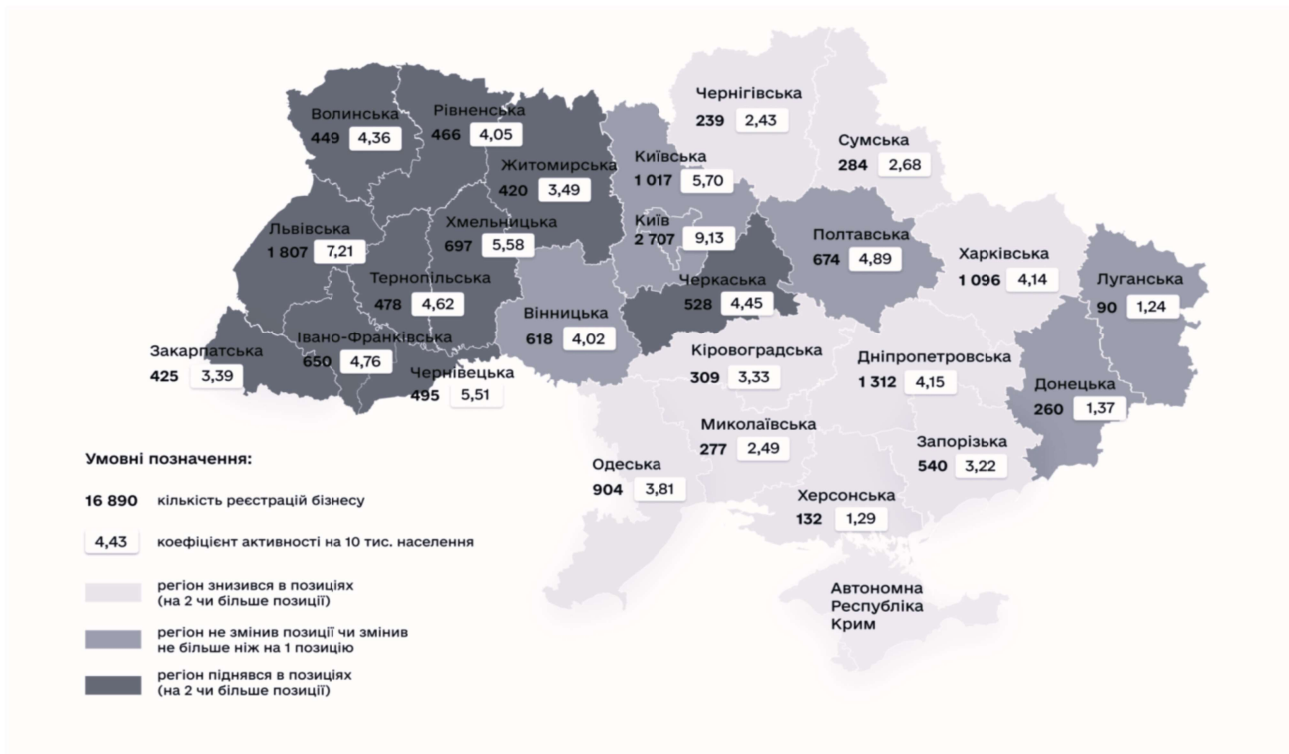

Рис. 1. Регіональні результати дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни [3]

Також, в умовах війни особливого значення набуває керівний прошарок підприємства – управління підприємства повинно безперервно виконувати свої посадові обов’язки, тримаючи ситуацію під особистим контролем. Гармонійне управління має місце тоді, коли стратегічна організаційна структура управління збігається з організаційною структурою управління підприємством у цілому, орієнтована на реакцію змін зовнішнього середовища, характеризується децентралізацією, гнучкістю, різнобічністю в діяльності окремих ланок, спрямованою при виявленні проблем нових управлінських рішень.

Стратегія управління підприємством може бути ефективною за умови гармонії між організаційною та стратегічною структурами управління. Таке управління відбувається тоді, коли кожен працівник має чіткі завдання та розуміє стратегічну мету підприємства в цілому. У сучасній економічній ситуації, яка швидко змінюється, неможливо досягти позитивних результатів без планування своїх дій та прогнозування наслідків. Умови війни впливають на усі сфери діяльності підприємства. Такі умови у стратегічному менеджменті називають кризовими явищами. Стратегія управління кризою – це план дій, розроблений для того, щоб допомогти організації впоратися з раптовою, несподіваною подією, яка може завдати шкоди бізнесу. Метою стратегії управління кризою є мінімізація шкоди, спричиненої подією, і надання допомоги організації якомога швидше повернутися до нормального функціонування [4, с. 270].

На думку науковців, «в умовах війни бізнесу слід приймати ефективні управлінські рішення у ракурсі розв’язання конкретних завдань з формування

стратегічної поведінки компаній» [5, с. 141], виконання яких можна умовно розділити на такі три послідовні етапи:

- 1) по-перше, вижити, втримати бізнес «на плаву»;
- 2) по-друге, відновитись, адаптуватись до нових реалій, акумулювавши для цього всі можливі сили та ресурси;
- 3) по-третє, закласти підвалини для оновлення та успішного розвитку в майбутньому.

Варто також зауважити, що в умовах війни і військового стану можна виявити також певні можливості для розширення бізнесу та його адаптації для подальшого розвитку. Важливим елементом є підтримка підприємницького духу та створення умов для полегшення розвитку нових бізнесів. Підприємці, які мають можливість коригувати свої бізнес-плани відповідно до мінливих обставин, можуть максимально використовувати доступні можливості та мінімізувати ризики. Ключовими чинниками успіху в таких умовах стають: персонал підприємства, його згуртованість і мотивація, наявні фінансові резерви, гнучка структура управління та якісне інформаційне забезпечення.

Отже, стійка стратегія антикризового управління може адаптуватися та реагувати на будь-яку ситуацію. Важливо мати команду, яка готова до всього, а це завдання правильно побудованої стратегії. Стратегічне управління представляє собою концепцію досягнення основної мети підприємства враховуючи обмежені ресурси. Розвиток діяльності підприємств в Україні в умовах воєнного стану, потребує принципово нових підходів до побудови бізнес-процесів. В умовах війни ключовими завданнями для підприємства є забезпечити виживання на ринку, збереження персоналу, як найціннішого ресурсу, та створення резервів для адаптації. Поряд з цим, важливим є розробка ключових стратегічних орієнтирів та варіантів розвитку бізнесу за різних сценаріїв закінчення війни.

Список використаної літератури:

1. Осовська Г. В., Осовський О. А. Менеджмент : підручник. Київ : Кондор-Видавництво, 2015. 563 с.
2. Михаліцька Н. Я. Переосмислення причин кризових явищ в економіці. *Менеджмент і безпека в умовах війни: теоретичні та прикладні аспекти* : матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 13 трав. 2022 р.) / упоряд. В. С. Бліхар. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 80-83.
3. Регіональні результати дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни. Центр розвитку інновацій. 2022. URL: <https://cid.center/regional-results-of-the-study-of-the-state-and-needs-of-business-in-wartime/>
4. Міщенко С. В. Поєднання функцій стратегічного розвитку та антикризового управління. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 2. С. 266-272.
5. Ляхович Л. Стратегічна поведінка компаній в умовах війни та повоєнного відновлення. *Економічний простір*. 2022. (180). С. 139-143.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЖІНОК ЩОДО СПРИЙНЯТТЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ ТА РОЛЬОВИХ ОЧІКУВАНЬ ВІД ЧОЛОВІКІВ

*Мних С. Ю., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Психологія*

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Шувар Н. М., к.б.н.,

доцент кафедри психології

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Жінка в українському соціумі – це поєднання двох початків – один із них – давній – вона берегиня, яка має своє поважне місце в сім'ї, традиційно береже домашнє вогнище, створює опіку над дітьми, вона господиня; яка шанується родиною. Однак інше її призначення – повноправний член суспільства, працівниця, яка може і прагне до самовдосконалення та самореалізації. Очевидно саме із цією другою місією пов'язані зміни у її гендері, де жінка часто набуває андрогінних чи маскулінних якостей, таких необхідних, щоб бути на рівні із чоловіками, бути спроможною заявити про себе і гідно відстояти свої позиції в соціальному середовищі.

Ці риси можуть вдало поєднуватися у жінці – владній, впевненій і вимогливій на роботі та лагідній, ніжній і люблячій – у домашньому оточенні або ж породжувати гендерний конфлікт, що призводить до протиріччя між певними нормативними уявленнями і стереотипами про риси та якості особистості, особливості її поведінки, що може бути не до вподоби сильній статі цього світу – чоловікам і її власній нездатності відповідати цим уявленням і вимогам або ж елементарному небажанням підпорядковуватися як особистості.

Найчастіше цей конфлікт привноситься в домашній осередок та стає причиною подружнього конфлікту [2]. Він може бути пов'язаний і з тим, що така жінка не має підтримки від чоловіка. До такого нерозуміння додається й бажання чоловіка бути головою родини, але при цьому не брати на себе відповідальності за сім'ю, що часто стає причиною домашнього насильства.

Проблеми гендерного конфлікту вивчали О. М. Чуйко, Л. О. Пампуха, L. W. Hoffman, I. Kiełtyk-Zaborowska, R. F. Winch, T. Ktsanes, V. Ktsanes та інші.

Необхідно зазначити, що за стереотипним мисленням чоловіків, жінка має виконувати сімейні обов'язки, що призводить до явної їх асиметрії. В умовах сьогодення це відображається на зміні гендерного статусу жінки – вона стає андрогінною чи маскулінною, має виборювати своє місце в суспільстві як рівноправного її члена та змінювати свої погляди на подружні взаємини та сім'ю [3, с. 105].

Водночас М. С. Кімел наголошує на причині більшості негарздів у подружжі – це стереотипність суспільства щодо гендерних відмінностей у сприйнятті чоловіка та жінки і існуванні скляної скелі, що не дає жінці розвиватися так само як чоловікові [1, с. 108].

Неузгодженості гендерних ролей можуть призводити до внутрішньособистісного гендерного конфлікту, що проявляється у стані нервової

напруги, яка виникає, коли індивіду важко підтримувати стандарт традиційної гендерної ролі, або змушує його проявляти поведінку, що характерна для протилежної гендерної ролі [4, с. 145].

Ця проблема набула широкого дослідження за кордоном, але не є новою для України. Однак умови сьогодення, розв'язана росією агресивна і жорстока війна набула нового звучання. Тому як сама роль жінки, так і гендерно-рольовий конфлікт, який може ставати серйозною проблемою для шлюбних відносин потребує постійного моніторингу, а обрана тема є актуальною.

Метою даного дослідження було висвітлити особливості гендерної ідентичності української жінки та показати її очікування від чоловіка, що могло мати вплив на задоволеність шлюбом або ж ставати причиною конфлікту.

У дослідженні брали участь 30 жінок, репродуктивного віку, з яких 15 – вимушено переселені особи з територій бойових дій та 15 жінок, які потерпали від домашнього насильства. Усі жінки на час дослідження одружені, але перебували у притулку громадської організації «Центру жіночі перспективи».

Відповідно до теми і мети дослідження у роботі використані методики «Фемінність-маскулінність» (С. Бем) та «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (О. М. Волкова, адаптація О. І. Бондарчук), а також тест-опитувальник «Задоволеність шлюбом» (В. В. Столін, Т. Л. Романова, Г. П. Бутенко).

Результати дослідження показали, що серед опитаних жінок фемінність притаманна 50%, андрогінність – 20%, маскулінність – 23% та 7% недиференційованого або нейтрального типу.

Необхідно зазначити, що особи фемінного типу виявляли поступливість і ніжність, ласкавість, співчутливість та турботу про інших. Вони здатні утішити і заспокоїти інших, водночас, дуже жалісливі, сердечні і надто довірливі. Їх легко розжалобити і в окремих жінок цього типу це поєднувалося в інфантильності. Вони виявилися найбільш незахищеними і потерпали від кривдників-чоловіків, зазнаючи домашнього насильства.

У той час, як андрогінні та маскулінні жінки більше прагнули показати свою владність, самодостатність та бажання бути лідерами. Вони володіли достатньою силою та аналітичним складом розуму, що давало можливість усе досить швидко обмірковувати і приймати рішення. Для них характерна наполегливість, впевненість у тому, що роблять і прагнення бути незалежними. Вони здатні протистояти труднощам і негараздам, можуть згуртувати інших та надихати на досягнення цілей, успіху і легко долати перешкоди. Їхня незадоволеність шлюбом компенсувалася соціальною активністю.

Жінки із нейтральним гендерним типом виявляли свої прагнення в усамітненні. Їм важко адаптуватися до співрозмовника і вони займали позицію самоусування від спілкування. Їх невизначеність проявлялася й у ставленні до задоволеності шлюбом – вони вважали, що їхній шлюб не можна визнати як задовільний, але й не можна віднести до неблагополучного. Так само як вони не готові до розлучення, хоча виявляли невдоволення щодо виконуваних обов'язків чоловіками.

Щодо очікувань від шлюбного партнера, то жінки фемінного гендерного типу визнавали, що їм доводиться виконувати практично усі сімейні функції, тоді як чоловіки самоусуваються.

Жінки, які виявляли маскулінний гендерний тип прагнули до високої соціальної активності, чим, очевидно, компенсували свій прояв у житті та набували більшого соціального визнання.

Жінки андрогінного гендерного типу прагнули соціальної активності та намагалися реалізувати себе в сімейному оточенні. Вони активно бажали виконувати батьківську функцію виховання, господарську функцію – бути господинею, бути зовнішньо привабливими та брати на себе інтимно-сексуальну функцію. Очевидно саме через це у них високі показники щодо ідентичності із шлюбним партнером. Хоча й до нього вони ставили високі вимоги у зовнішній привабливості та очікували включення у функції сім'ї. Не маючи підтримки, вони були невдоволені шлюбом, і очікували на побудову егалітарних сімейних відносин з чоловіком. Андрогінна статево-рольова структура жінок та їхнє намагання реалізовуватися у професійній діяльності і впевненість у власних силах десь викликало певну неузгодженість з орієнтацією на виховання дітей, меншу міру орієнтованості на домогосподарство, що могло призводити до конфліктності при формуванні партнерських стосунків.

Водночас можна було зауважити, що серед жіноцтва зростає андрогінність або й макулінність, що супроводжується множинністю рольового репертуару, відповідно, породжуючи високу напругу у виконанні ролей і викликає значну частоту зіткнень сучасних змін із традиційними та стереотипними очікуваннями від жінки, якими повниться суспільна свідомість і за якими пильно спостерігає соціальне середовище [5].

Таким чином, можна відзначити, що українське суспільство ще не готове до переходу на нові форми взаємодії у шлюбі. Це ставало причиною незадоволеності шлюбом, асиметричним розподілом сімейних функцій і призводило до появи гендерного конфлікту.

На наш погляд, така ситуація потребувала психологічної корекції і надання підтримки жінкам.

У перспективі вважаємо за необхідність розглянути можливості проведення психологічного консультування та тренінгу щодо покращення подружніх стосунків в сім'ї.

Список використаної літератури:

1. Кімел Майкл С. Гендероване суспільство / переклад С. Альошкіна. Київ : Сфера, 2003. 494 с.
2. Петрінко В. С. Конфліктологія. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.
3. Скорик М. М. Основи теорії гендеру: *навчальний посібник*. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.
4. Шевченко З. В. До поняття внутрішньоособистісного гендерного конфлікту. *Гендер. Екологія. Здоров'я* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 22–23 квітня 2021 р.). Харків : ХНМУ. 2021. С. 145-147.

5. Bradley Harriet. Gender, 2nd Edition. *Polity*, 2012. 256 p.

СТРАТЕГІЯ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

*Галевич Г. Б., здобувачка 2-го (магістерського) рівня вищої освіти,
Гарант Ю. А., здобувачка 2-го (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Менеджмент*

*Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Науковий керівник: Оліховська М. В., к.е.н., доц.,
завідувач кафедри менеджменту, економіки та туризму
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Стратегією можна вважати довгостроковий план, який служить для створення та досягнення поставленої мети і є результатом стратегічного управління. У реальній практиці він здебільшого зустрічається як формалізований документ, в якому міститься опис місії організації, бачення компанії, стратегічні цілі та часовий план їх реалізації.

Повідомлення описує філософію та напрямок, у якому має рухатися компанія. Місія ділиться на три частини: бачення, місія, рішення. Відправляється, щоб допомогти з щоденними бізнес-рішеннями. Кожне рішення, вчинок, дія мають відповідати цій місії. Це також дуже важливо для клієнтів, оскільки вони хочуть ідентифікувати себе з компанією та точно знати її історію [2].

Це термін, який зустрічається в процесі стратегічного управління. Його можна визначити як уявлення про необхідний майбутній цільовий стан компанії. Він має форму короткого опису майбутнього стану, якого компанія прагне досягти завдяки своїй стратегії. Бачення має складатися зі стратегічних цілей, а потім розділятися на конкретні цілі, які потрібно реалізувати [4].

Планування є однією з основних функцій управління в будь-якій сфері бізнесу, будь то будівництво або фінанси. Залежно від тривалості планування поділяємо на стратегічне, тактичне та оперативне. Стратегічне планування важливо з довгострокової точки зору, воно задає напрямок у всіх компонентах організації, будь то дослідження, маркетинг, інвестиційний розвиток. Тактичне планування та оперативне планування важливі як частина повсякденного управління, тобто там, де є великі рухи грошей [5].

Стратегічне планування можна визначити як систематичне управління організацією, яке має справу з виконанням довгострокової мети або завдання. Основні переваги цього методу планування полягають у його довгостроковості та комплексності, а також в оптимізації фінансових і людських ресурсів. Він походить зсередини компанії від вищого керівництва організації і визначається на основі внутрішньої форми компанії та її мети.

Важливою частиною є також план розвитку зовнішнього середовища. Стратегічне планування складається з перевірених кроків і довгострокового підходу до управління змінами та процесу управління цими змінами. Він базується на логічній процедурі, яка веде до з'ясування значення та мети змін. Він також містить аналіз поточного стану, на основі якого буде розроблено план оптимізації та досягнення майбутньої мети та іміджу компанії, а після його фактичної реалізації та

спосіб моніторингу та оцінки фактичного розвитку порівняно із запланованим станом [4].

Тактичне планування веде до реалізації стратегічних цілей. Під час його реалізації уточнюються мета та ресурс для їх реалізації у визначений стратегічним планом термін або використовується для вирішення конкретних завдань. Тактичні плани складаються на рівні підрозділів компанії [6].

Оперативне планування базується на попередньому тактичному плануванні, а також на вже конкретних умовах, обмеженнях і ресурсах. Основним значенням цього планування є точне рішення та крок для операційних процесів, наприклад, це оперативний план виробництва [1].

Аналіз PESTLE – це інструмент для аналізу зовнішнього середовища компанії. Назва PESTLE походить від перших літер зовнішніх впливів, які можуть вплинути на компанію [2].

P – Political – існуючі та потенційні наслідки політичного впливу [3].

E – Економічний – функціонування та вплив місцевої, національної та світової економіки [4]

S – Social social – проєкція соціальних змін всередині організації, культурні впливи (місцеві, національні, регіональні, світові) також є частиною цього [7].

T – Technological technologickë – впливи будівництва, нові та передові технології [6].

L – Правове законодавство – вплив національного, європейського та міжнародного законодавства.

E – Ecological ekologickë (environmental) – місцеві, національні та світові проблеми середовища проживання.

Основною метою аналізу є назвати можливі явища подій, ризики та вплив, які вплинули на організацію або можуть вплинути на організацію. Його часто використовують як джерело для SWOT-аналізу компанії.

У деяких випадках також можна зустріти аналіз PEST, який є спрощеним аналізом PESTLE:

P – політичний – існуючі та потенційні ефекти політичного впливу

E – економічний – функціонування та вплив місцевого, національного та світового господарства

S – social – проєкція соціальних змін всередині організації

T – технологічний – вплив нових і передових технологій

Стратегія розвитку організації базується на наступних стовпах.

1. Інфраструктура та ресурси компанії

Люди, які розробляють стратегію розвитку організації, повинні проаналізувати, які ресурси можна використовувати для розробки стратегії.

2. Продуктивність компанії

Компанії, які не мають високого рівня продуктивності, потребують стратегії організаційного розвитку для покращення найслабших місць.

3. Цілі компанії

Коли ресурсів бракує, лідери повинні пожертвувати однією сферою заради іншої. Не всі цілі можуть бути досягнуті відразу. Необхідно визначити певні пріоритети (операційна система працює: відсутній інструмент керування командою).

4. Знання персоналу

Лідери створюють стратегію розвитку організації, але нею опікуються співробітники. Знання працівника є одним із ключів до успішного застосування цієї стратегії. Коли компанія залучає висококваліфікованих людей, вона краще відкриває інноваційні ідеї та може підтримувати свою діяльність. Коли самі працівники зосереджуються на покращенні свого робочого середовища та робочих стосунків, робота генерального директора стає легшою.

5. Імідж компанії

Всі ми знаємо знаменитий вислів: «Потрібні роки, щоб створити репутацію, і одна секунда, щоб її зруйнувати!». Стратегія розвитку організації залежить від того, який імідж створює компанія і на яких цінностях вона підкреслює. Організація, яка залишається вірною своїм цінностям і приносить багатство суспільству, може розвиватися більш стійко.

Стратегічне планування складається з перевірених кроків і довгострокового підходу до управління змінами та процесу управління цими змінами. Він базується на логічній процедурі, яка веде до з'ясування значення та мети змін. Він також містить аналіз поточного стану, на основі якого буде розроблено план оптимізації та досягнення майбутньої мети та іміджу компанії, а після його фактичної реалізації та способі моніторингу та оцінки фактичного розвитку порівняно із запланованим стан [7].

У більшості випадків у кожному секторі ринку одночасно працюють кілька компаній, створюючи між ними конкурентне середовище. Усі компанії намагатимуться знайти переваги над конкурентами, які б залучили до них клієнтів. Портер називає два варіанти конкурентних переваг вартість і диференціація.

Перевага вантажу має три можливості:

- вищий прибуток при однаковій ціні товару;
- якість за таку ж ціну;
- нижча ціна за ту саму якість товару (послуги).

Список використаної літератури:

1. Григорова З. В., Кваско А. В. Сучасні методи управління витратами підприємств. *Науковий погляд: економіка та управління*. № 2 (72). 2021. С. 18-24.
2. Гринчуцький В. І., Карапетян Е. Т., Погрішук Б. В. Економіка підприємства : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : ЦУЛ, 2012. 304 с.
3. Гудзинський О. Д., Судомир С. М., Гуренко Т. О. Теоретико-методологічні засади результативного управління розвитком підприємств : монографія. Київ : Компринт, 2017. 404 с.

ФІНАНСОВИЙ СТАН ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЇ

**Філюсь Х. І., здобувачка 2-го (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Менеджмент**

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Костецька І. І., к.е.н.,

доцент кафедри менеджменту, економіки та туризму

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Актуальність проблеми.

Процеси глобалізації та інтеграції стирають митні кордони між країнами та їхніми внутрішніми ринками. Україна не може залишитись осторонь цих процесів. Однак, одним із негативних чинників, пов'язаних із зазначеними світовими тенденціями, є полегшення входження на вітчизняний ринок зарубіжних товаровиробників. Внаслідок цього вітчизняні підприємства змушені шукати шляхів для свого розвитку в умовах зростаючої конкуренції, залучати додаткові кошти з різних джерел для розвитку своєї діяльності, і при цьому зберігати достатній рівень платоспроможності і фінансової стабільності.

Ціль тез: вивчити особливостей проведення фінансового стану організації.

Виклад основного матеріалу:

Фінансовий стан підприємства – це економічна категорія, що визначає реальну та потенційну фінансову спроможність підприємства, його здатність забезпечувати фінансування поточної діяльності та вчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями перед іншими суб'єктами господарювання, а також вкладати кошти у розвиток та розширення своєї виробничо-господарської діяльності. Кількісно він вимірюється системою показників, на підставі яких здійснюється його оцінка.

Взаємозв'язок між фінансово-майновим станом підприємства та результативністю його діяльності можна охарактеризувати так: з одного боку, фінансовий стан визначає реальні та потенційні фінансові можливості підприємства, а з іншого – прямо залежить від результатів його діяльності [8, с. 25].

Залежно від строків проведення аналізу та поставлених цілей розрізняють такі чотири види аналізу (як внутрішньогосподарського, так і зовнішнього): ретроспективний, перспективний (або прогнозний), порівняльний, оперативний [2, с. 5].

Найбагатшу інформаційну базу має ретроспективний аналіз, а отже його результати характеризуються найбільшою деталізацією. Дані ретроспективного аналізу в свою чергу служать інформаційною базою для проведення прогнозного аналізу, який поділяється на два види: короткотерміновий прогноз фінансового стану (на період до одного року) і довготерміновий (на перспективу) [9]. При цьому більш надійним і точним є перший із них.

Прогноз фінансового стану підприємства дає можливість передбачити надійність та фінансову стійкість підприємства, або навпаки його можливу фінансову кризу, тобто нездатність виконувати свої поточні зобов'язання [1, с. 19].

У свою чергу розвиток і поглиблення фінансової кризи за відсутності ефективного антикризового управління може призвести до банкрутства

підприємства. Тому методики комплексного аналізу фінансового стану тісно переплітаються із методами прогнозування можливого банкрутства підприємств.

Більшість авторів пропонують розпочинати аналіз фінансово-майнового стану із загальної його оцінки (іншими словами: експрес-аналізу бухгалтерської звітності, або “читання балансу”, або аналізу балансу).

Такий аналіз проводиться у три етапи: підготовчий (перевірка правильності заповнення граф та розрахунку валюти балансу і проміжних підсумків, наявності усіх форм і додатків тощо); попередній огляд бухгалтерської звітності (встановлюється характер змін у складі майна та джерел його формування, здійснюється оцінка тенденцій основних показників діяльності); читання балансу (передбачає попереднє загальне ознайомлення з результатами роботи підприємства і його фінансовим станом безпосередньо за бухгалтерським балансом, розрахунок та оцінка динаміки ряду відносних показників) [6, с. 29].

Також для того, щоб підвищити наочність порівняльного аналітичного балансу та зробити його максимально зручним для використання, окремі статті вихідного балансу об’єднують у групи однорідних статей за певною ознакою [7, с. 95]. Частіше всього групування здійснюють за ознаками ліквідності (статті активу) та терміну погашення зобов’язань (статті пасиву) [3, с. 28].

Висновки та перспективи:

Вибираючи відповідне програмне забезпечення для управління фінансами для свого бізнесу, вам знадобиться інструмент, який зможе оптимізувати всі ваші платежі та забезпечити дотримання податкових і бухгалтерських норм. Вам також потрібно, щоб програмне забезпечення могло одночасно усувати помилки, ручну роботу та можливі зайві дії. Деякі інші характеристики хорошої фінансової системи включають:

- Прозорість усіх надісланих і отриманих платежів.
- Узгодження звітів про доходи, витрати та балансів.
- Збалансування кількох облікових записів і їх легкий пошук.
- Забезпечення цілісності та безпеки даних.
- Ведення обліку всіх зобов’язань і поточних записів.
- Ведення повного та точного запису для аудиту.

Маючи у своєму розпорядженні всі ці бюджетні дані, ви можете приймати правильні рішення, які позитивно вплинуть на ваш бізнес. Система управління фінансами, яка може забезпечити прозорість і гнучкість у адаптації до змін, означає довгострокову стійкість.

На жаль, в нашій країні проблемам упаковки поки не приділяється належної уваги. Історія упаковки в нашій країні так само драматична, як і доля багатьох галузей народного господарства. Проте, у важких умовах економічної кризи пакувальники одні з перших змогли адаптуватися до нових умов господарювання і вийти на прибутковий рівень діяльності.

Виходячи з вищесказаного, підприємству доцільно було б приділити більше уваги нарощування своїх виробничих потужностей за рахунок активної частини основних засобів. Певний резерв коштів для цього можна отримати за рахунок продажу надлишкової частини пасивних основних засобів. Виявлення останньої

необхідно провести детальніший аналіз завантаження виробничих і невиробничих площ та інтенсивності використання інших основних засобів підприємства.

Список використаної літератури:

1. Григорова З. В., Кваско А. В. Сучасні методи управління витратами підприємств. *Науковий погляд: економіка та управління*. № 2 (72). 2021. С. 18-24.
2. Гринчуцький В. І., Карапетян Е. Т., Погріщук Б. В. Економіка підприємства : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : ЦУЛ, 2012. 304 с.
3. Гудзинський О. Д., Судомир С. М., Гуренко Т. О. Теоретико-методологічні засади результативного управління розвитком підприємств : монографія. Київ : Компринт, 2017. 404 с.
4. Гуменник В. І., Копчак Ю. С. Менеджмент організацій : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 503 с.
5. Гуцалюк О. М. Управління інтеграційним розвитком корпоративних підприємств: теорія, методологія, практика : монографія. Запоріжжя : ВД «Гельветика», 2018. 423 с.
6. Джинджоян В. В., Сардак С. Е. Системи управління підприємством на основі інформатизації управління. *Ефективна економіка* : електрон. журн. 2014. № 9. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3384>.
7. Дунда С. П. Розвиток підприємства та оцінка факторів, що на нього впливають. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5329>.
8. Дунська А. Р. Управління організаційним розвитком підприємств : навч. посіб. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2021. 187 с.
9. Дунська А. Р., Бондаренко О. Управління сталим розвитком підприємств оборонно-промислового комплексу України. *Економіка і держава*. 2021. № 12. С. 23-29.

АЛГОРИТМ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Бондаренко Д. Р., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Економіка

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Павлік М. В., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Менеджмент

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Томашівський О. З., к.е.н.,

доцент кафедри менеджменту, економіки та туризму

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Тематика конкуренції є не новою, багато науковців досліджували цю тему, а саме: Апопій В. В., Шутовська Н. О., Серета С. А. Безкоровайна Л. В., Бойчик І. М., Бутко М. П., Ващенко А. А., Гаєвська Л. М., Чернова О. В. тощо.

Однак багато праць не містять етапи побудови конкурентної стратегії організації, що підтверджує актуальність обраної теми.

Мета статті – вивчити особливості побудови конкурентної стратегії для організації.

Можна припустити, що більша кількість ідеальних конкурентних стратегій на ринку не обов'язково означає, що компанії будуть скорочувати частки ринку одна одної. Більш винахідливі конкурентні стратегії призведуть до більш ефективного використання існуючих можливостей або створення абсолютно нових можливостей.

Якщо компанія більш оригінальна в певній сфері або в певній країні, вона буде більш успішною і на інших ринках. Крім того, можна сказати, що ця нова конкурентна стратегія дуже позитивно сприйнята ТОП-менеджментом компаній, особливо тих, що мають вищу освіту.

Дослідження цієї важливої теми менеджменту є актуальним, оскільки під час війни Україна має не великі шанси у конкурентній боротьбі з імпортованою продукцією. Проте, знання сучасних менеджерів допоможуть вберегти існуючі конкурентоспроможні позиції послуг і товарів на ринку, а набутий досвід дасть можливість побудувати перспективи розвитку сучасних підприємств.

Можна констатувати зрушення в стратегічному мисленні в бік використання філософії боротьби в бізнес-конфлікті не тільки серед авторів вищезазначених публікацій, а й серед ТОП-менеджменту компаній.

Досі в менеджменті проведено дуже мало досліджень щодо впливу характеру взаємовідносин між працівниками вищого керівництва компанії на питання їхньої концепції конкурентної боротьби.

Ми вважаємо, що конкуренцію не можна сприймати лише негативно, а й як інструмент, який може зміцнити компанію. На цій теорії базується поділ конкурента на «хорошого» і «поганого». Для того, щоб компанія досягла стійких конкурентних переваг і покращила структуру свого бізнес-сектору, компанія повинна мати принаймні одного-двох «хороших» конкурентів.

Вони допомагають компанії в подальшому розвитку, або компанія намагається досягти їх рівня або підтримувати будівельні стандарти. З іншого боку, компанія повинна зосередитися на послабленні «поганої» конкуренції і в той же час уникати стагнації в порівнянні з «хорошою».

На конкурентоспроможність підприємства впливає цілий комплекс факторів ззовні (зовнішні фактори) і всередині (внутрішні фактори) самого суб'єкта господарювання.

Велика кількість економістів перераховують чотири основні стратегії, отримані за допомогою аналізу SWOT:

S - використання сильних сторін, щоб компанія могла скористатися можливостями,

W - через тривалість часу компанія може перевантажити слабку сторону,

O - компанія усуває загрозу, використовуючи свої переваги,

T - стратегія, в якій компанія мінімізує всі слабкі місця і намагається уникнути загроз.

При аналізі макросередовища важливо йти від глобального макросередовища до локального макросередовища.

- Політичні чинники – включають політичну та урядову стабільність, вплив політичних партій, фіскальну та соціальну політику.

- Економічні фактори – зосереджені на розвитку ВВП, стан платіжного балансу держави, річні відсоткові ставки та обмінні курси, рівень інфляції або дефляції, індекс споживчих цін, купівельна спроможність і фази економічного циклу (депресія, рецесія, бізнес). цикл, відновлення).

- Соціальні фактори – соціальний поділ суспільства, розвиток рівня життя, рівень освіти, мобільність, доходи і видатки.

- Технологічні фактори – швидкість технологічних змін і виробничі, складські, транспортні, інформаційні та технології. [7]

PEST – це аббревіатура від «політичні, економічні, соціальні та технологічні» фактори. Це макроекономічний аналіз, який дає огляд середовища компанії.

Метод 4С відноситься до методів ситуаційного аналізу. Він включає чотири основні чинники, а саме замовника, специфіку країни, витрати та конкурентів.

- Замовник - вимоги замовника та маркетингова стратегія.
- Країна - особливості торговельної політики даної держави та її стандарти.
- Вартість - це включає, зокрема, витрати на розробку та дохід від обсягу, наприклад, транспортні витрати також можуть бути включені сюди.
- Конкуренти - як глобальна, так і локальна конкуренція, в даному випадку це суто глобальна конкуренція.

«П'ятифакторна модель конкурентного середовища Портера є дуже корисним і часто використовуваним інструментом для аналізу промислового середовища компанії. Модель базується на припущенні, що стратегічне положення компанії, діяльність у певній галузі або на певному ринку це, насамперед, визначається дією п'яти основних факторів:

1. переговорна сила клієнта,
2. переговорна сила постачальника,
3. загроза появи нових конкурентів,
4. загроза заміни,
5. суперництвом компаній, що працюють на даному ринку» [11].

На формування конкурентної стратегії організації впливає багато факторів, котрі слід враховувати: конкурентна ситуацію на певному ринку; види конкурентів; фаза ЖЦТ; можливості щодо виробництва товарів; забезпечення її якісних характеристик тощо.

Потрібно зазначити, що алгоритм формування ефективної стратегії конкуренції в компанії має бути комплексним та завершеним.

На рис. наведені ключові етапи формування конкурентної стратегії, а представлена характеристика кожного з зазначених етапів. Стратегія компанії формально знаходить власне відображення в документі, котрий називається стратегічним планом.

Рис. 1. Алгоритм формування і реалізації стратегії конкуренції

Таблиця 1

Ключові етапи формування та здійснення конкурентної стратегії організації

Етап	Характеристика
Встановлення цілей	Формування та трактування коротко-, середньо- і довгострокових завдань компанії потребує ефективного підходу, так як це плацдарм для обрання конкурентної стратегії.
Оцінка зовнішнього оточення	Алгоритм оцінки організаційного середовища компанії, що ідентифікується з поточними і майбутніми погрозами та сприятливими можливостями, котрі можуть здійснювати вплив на досягнення ключових цілей
Оцінка внутрішнього оточення	Означення внутрішніх змін компанії, котрі можуть розглядатися як його сильні сторони, аналіз їх важливості та можливості стати базою конкурентних переваг. Оцінка складається з дослідження двох областей компанії: макросередовища (порівняння ресурсів компанії й ефективності їх використання з іншими організаціями галузі (регіону) для обрання оптимального конкурентного розвитку); мікросередовища (досліджується внутрішнє середовище тільки по конкретній стратегічній зоні господарювання (СЗГ): дослідження ресурсів підприємства в даній СЗГ; оцінка ефективності виробничо-збутової діяльності організації).

Формування мети і завдань	Характеристика за допомогою комплексного аналізу зовнішнього і внутрішнього оточення, рамок в діяльності компанії, загроз і можливостей, перспектив розвитку. Здійснення сформованої стратегії потребує розробки комплексу стратегічних альтернатив, котрі враховують специфіку цільового ринку.
Аналіз стратегічних альтернатив і вибір стратегії	Види критеріїв обрання альтернатив: реакція на можливості / загрози зовнішнього оточення; одержання конкурентних переваг; відповідність цілям компанії; реальність стратегії; відповідність стратегічним, фінансовим завданням і обмеженням.
План реалізації	Складання детального плану впровадження в життя обраної стратегії з означенням строків поетапної реалізації та очікуваних результатів.
Виконання стратегічних рішень	Проводиться в таких межах: 1) застосування адміністративних чинників; 2) використання економічних важелів, способом формування бюджету, використання системи показників та управління за цілями. Необхідно, щоб всі розроблені рішення довелись до відома певних виконавців під виглядом затверджених планів, наказів та інших розпорядчих документів.

Джерело: складено автором за [3]

Не можна не відмітити складність обрання дієвої конкурентної стратегії з усього переліку стратегій за умов неодмінного врахування всіх важливих чинників. Тому важливим кроком аналізу має стати розробка алгоритму ефективного обрання конкурентної стратегії, що враховує більшість ринкових чинників впливу, дозволяє проводити критичний кількісний та якісний аналіз стратегічних альтернатив та має на меті застосування оптимального комплексу інструментів. Це дасть змогу розробити конкурентну стратегію компанії та забезпечити її ефективну реалізацію.

Вибір стратегії удосконалення конкурентоспроможності продукції здійснюється за системою забезпечення конкурентоспроможності щодо підвищення конкурентних можливостей підприємства, зміцнення або утримання конкурентних позицій на ринку.

В даний час існує безліч шляхів конкуренції та стратегій організації: виробнича, організаційна, товарна, цінова і т. ін. Проте слід зазначити, що в основі будь-якої стратегії лежать певні конкурентні переваги. Стратегічне управління можна розглядати у тому числі і як менеджмент конкурентними перевагами.

До основних шляхів підвищення конкурентоспроможності можна віднести наступні:

- «детальне вивчення потреб споживачів та аналіз фірм-конкурентів;
- правильно та якісно обґрунтована рекламна політика фірми;
- створення товару-новинки та підвищення її якісних характеристик;
- пошук та забезпечення переваг товарів у порівнянні з товарами-субститутами;
- виявлення переваг і недоліків аналогічної продукції, і використання отриманих результатів у діяльності вітчизняних компаній;
- оновлення машин та обладнання;
- постійний контроль за зниженням собівартості товарів;

- покращення якості сервісу та обслуговування; диференціація товарів, що виробляються;
- посилення впливу на споживачів наших товарів для забезпечення конкурентних переваг тощо» [7].

Отже, можна стверджувати, що процес підтримки високої конкурентоспроможності підприємства означає найбільш продуктивне використання всіх ресурсів, а через це воно стає більш прибутковим, ніж її головні конкуренти на ринку та підприємство здатно зайняти гідне місце на своєму сегменті ринку.

Бізнес-консалтинг у розвинених країнах світу вважається ефективним механізмом досягнення стійкості підприємств. Це послуга, яка допомагає бізнесу віднайти ефективну стратегію розвитку в умовах глобалізації та невизначеності економіки.

Список використаної літератури:

1. Економіка підприємства : навч. посіб. / О. І. Лисак, Л. О. Андрєєва, Л. О. Болтянська. Мелітополь : Люкс, 2020. 272 с.
2. Апопій В. В., Шутовська Н. О., Середа С. А. Основи підприємництва : посібник. Львів : Новий світ-2000, 2014. 324 с.
3. Безкоровайна Л. В. Система комплексного управління виробничими витратами. *Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць*. Дніпропетровськ : ДНУ, 2002. Вип. 119. С. 25-29.
4. Берлінг Р. Підприємництво та менеджмент : посібник. Київ : Ліра-К, 2011. 408 с.
5. Бойчик І. М. Економіка підприємства : підручник. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 378 с.
6. Бутко М. П. Виробничий менеджмент : підручник. Київ : ЦУЛ, 2019. 420 с.
7. Вальчук В. О. Управління збутовою діяльністю виробничого підприємства. *Актуальні проблеми вітчизняної економіки, підприємництва та управління на сучасному етапі* (ч. 2) : мат. доп. V Ювіл. наук.-практ. конф. студ. та молодих вчен. з міжн. участю (м. Тернопіль, 12 лист. 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 352-355.
8. Ващенко А. А. Організація виробництва в умовах мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування машинобудівних підприємств. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4121>.
9. Виробничий менеджмент : підручник / за заг. ред. д-ра економ. наук, проф. Ю. В. Гончарова. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : Кафедра, 2014. 512 с.
10. Гавкалова Н. Л., Терещенко Л. В. Методичний підхід щодо оцінювання ефективності менеджменту персоналу на підприємстві. *Бізнес Інформ*. 2018. № 12. С. 465-470.
11. Гнатєва Т. М., Лівінський А. І. Методологічне забезпечення виробничого потенціалу підприємств аграрного виробництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 25-31.

**SWOT-АНАЛІЗ ПРОЄКТУ З ВИДАННЯ КНИГИ ВУЗЬКОГО ПРОФІЛЮ
Чихарівський О. І., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Менеджмент**

*Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Науковий керівник: Стефанишин О. Б., к.е.н.,
доцент кафедри менеджменту, економіки та туризму
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ГО «Лярш», що працює у Львові з 13 грудня 2004 року, а з 2008 року входить в Міжнародну Федерацію «Лярш», що має своєю місією: проголошувати дари осіб розумово неповносправних, які виявляються через взаємоперетворюючі стосунки та сприяти творенню більш гуманного суспільства з метою втілення даної місії започаткувала проєкт з видавництва книги. Книги, покликаної дати людям можливість глибше пізнати неповносправних і навчитись сприймати людей з особливими потребами, як повноцінних членів суспільства.

Це реальні історії про людей з особливими потребами, які реінтегрувалися в суспільство, які живуть, розвиваються, зростають та слугують добрим прикладом для інших.

Наприклад, одна з історій розповідатиме про непростий, життєвий шлях неповносправного хлопця, який пішов навчатися до звичайного класу звичайної школи.

Також у виданні будуть використані та підібрані відповідно до тексту малюнки, що їх виконали люди з особливими потребами, зокрема тих, про кого будуть написані історії.

Книга матиме фахове художньо-технічне оформлення, якісний папір, тверду палітурку з нестандартним і цікавим форматом.

У формуванні та реалізації будь-якого проєкту значну роль відіграє визначення його сильних і слабких сторін, загроз та можливостей, позиції відносно конкурентів.

Дієвим інструментом, який може допомогти команді проєкту може бути SWOT-аналіз.

Предметом SWOT-аналізу може бути: бренд, імідж, корпоративне управління, команда та співробітники, досвід управління, кваліфікація, продукція, послуги, ресурси, дизайн, якість, процеси та організація, розташування.

SWOT-аналіз є найбільш простим, поширеним та зручним методом для аналізу ситуації довкола видавництва книги вузького профілю.

SWOT-аналіз проводиться для того, щоб систематично оцінювати внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на організацію, проєкт або будь-яку іншу ініціативу. Його основним призначенням є сильні та слабкі сторони внутрішнього середовища, а також можливості та загрози зовнішнього середовища.

В ході підготовки та реалізації проєкту команда часто послуговувалася SWOT-аналізом. Зокрема за допомогою цього інструменту досліджувалась галузева ніша, що представлена друкованою продукцією схожого характеру; досліджувались сильні та слабкі сторони таких книг та самого продукту.

Наведемо для прикладу деякі з цих досліджень.

Спочатку команда проводила SWOT-аналіз ніші (книги про людей з особливими потребами). Було досліджено сильні та слабкі сторони ринкового середовища, ризику та можливості (табл. 1).

Таблиця 1

Галузеве оточення: SWOT-аналіз галузі

Сильні сторони	Слабкі сторони
В соціальній сфері бракує таких книг. Давно вже не видавалася книга на подібну тематику.	Книга вузького профілю. Обмежений тираж призведе до більших витрат.
Ризики	Можливості
Для продажу великого тиражу потрібно кошти на маркетинг. Соціально-економічне становище України. Знижується тенденція до читання.	Схожий продукт користується попитом у вузьких колах. Вихід на ринок нового типу книги. Книги можуть бути на подарунки спонсорам.

Дослідивши ринок, стало зрозуміло, що ідентичні продукти продаються на ринку посередньо. Ці видання не користуються попитом серед широкого кола читачів.

Критеріями вибору книг такого характеру споживачем слугують фактори:

- купують ті зацікавлені люди, які мають дотичність до соціальної сфери, зокрема неповносправних осіб;
- обирають цю книгу за порадою друзів, знайомих;
- одноразова покупка не цільовою аудиторією, диктована тематичними факторами.

Далі було досліджено ринок, а саме продажі книг схожого змісту (табл. 2).

Таблиця 2

Аналіз продажів книг схожого змісту

Автор	Назва книги	Рік видання	Як продається
Жан Ваньє	«Бути Людиною»	2013	успішно
	«Найголовнішого очима не побачиш. Фіоретті»	2012	успішно
Жан Ваньє	«Потойбіч депресії»	2010	успішно
О. Романчук	«Коли вам сниться музика»	2010	низька
О. Романчук.	«Соловейко з одним крилом»	2009	погано
Олег Романчук	Розлади спектру аутизму	2009	успішно
Олег Романчук	Дорога любові. Путівник для батьків дітей з особливими потребами і тих, хто йде поруч	2009	успішно

Книги даної тематики продаються в основному в релігійних крамницях: «Свічадо»; «Місіонер»; Духовна семінарія Святого Духа; Духовний Центр підтримки осіб з особливими потребами «Емаус» а також при Церквах де є майстерні ГО «Ляш-Ковчег».

Дане дослідження потребувало аналізу сильних та слабких сторін самого продукту, що теж було зроблено за допомогою SWOT-аналізу (табл. 3).

Таблиця 3

SWOT-аналіз продуктів/послуг	
Сильні сторони	Слабкі сторони
Унікальний, через відкриття особливої тематики. Якісно поданий матеріал (грунтовне дослідження)	Низький рівень зацікавленості з боку широкого кола читачів.
Ризики	Можливості
Подібні продукти	Більший розголос про осіб з особливими потребами

Основні маркетингові переваги пропозиції полягають в тому, що автори – а це люди з особливими потребами, співпрацюватимуть з психотерапевтом для надання терапевтичного змісту.

В ході роботи над проектом SWOT-аналіз використовувався неодноразово та для різних цілей: як для оцінки ринку, так і для оцінки проекту, для оцінки конкурентів. Також команда неодноразово поверталась до уже зроблених SWOT-аналізів для їх переосмислення та вдосконалення.

Оскільки SWOT-аналіз не є чисто економічним інструментом і не переобтяжений складними побудовами та розрахунками, то може бути використаний членами команди, що не є фахівцями з економіки, фінансів тощо.

Крім того, в міру розкриття горизонтів та глибини проблем він може бути знову використаний на вищому рівні.

Команда, що працювала над проектом видання книги, написаної людьми з особливими потребами за підтримки фахових психологів і що розробляла весь бізнес-план видання високо оцінила і застосовувала SWOT-аналіз багаторазово.

SWOT-аналіз не претендує на високу достовірність, однак, він дозволяє більш комплексно зрозуміти та відобразити позицію підприємства та самого проекту; в рамках впровадження проекту допомагає зрозуміти, наскільки він життєздатний, які ризики та виклики несе чи може бути ефективним.

Список використаної літератури:

1. Ефективний SWOT-аналіз: що це таке, матриця та найкращі приклади для різних ніш бізнесу. URL : <https://ua.weblium.com/blog/efektivnij-swot-analiz-zaporuka-uspihu-vashogo-biznesu-najkrashi-prikladi-dlya-riznih-nish-biznesu>
2. Національний стандарт України. Видання. Основні види, терміни та визначення : ДСТУ 3017-95. Чинний від 1996-01-01. Київ : Держспоживстандарт України, 1995. 34 с.
3. Ржеуський А. В., Кунанець Н. Е. SWOT-аналіз дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування бібліотек закладів вищої освіти України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 2. С. 11-24. URL : https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4940/Bibliotekoznavstvo_2_2023-11-24.pdf?sequence=1&isAllowed=y

САМООЦІНКА ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ СТАРШОКЛАСНИКІВ

***Білинська-Гончарук З. А., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Психологія***

Львівський інститут ПраТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Зошій І. В., к.психол.н.,

доцент кафедри психології,

Львівський інститут ПраТ «ВНЗ «МАУП»

Ключовою ланкою навчально-виховного процесу на сьогоднішній день виступає виховання життєвої позиції старшокласників, формування їх як громадян країни, як особистостей з позитивним образом, чітко окресленими життєвими перспективами.

Гуманізаційні процеси в сфері освіти потребують звернення до особистості учнів, які є основною складовою в засобах, процесах, прийомах, що використовуються щодо підсилення психологічної культури теперішніх старшокласників.

На сьогоднішній момент існує безліч досліджень та різних інтерпретацій детермінації професійних інтересів, вибору життєвих позицій та перспектив. Однак, в більшій мірі вони торкаються теоретичних аспектів, носять доволі загальний характер, так як виділити ключові детермінанти професійного спрямування особистості є достатньо складно.

Дане питання вимагає детальнішого дослідження, щоб можна було зрозуміти та пояснити з практичної сторони, що становить найбільш важливий момент в ході розвитку професійних інтересів, життєвих перспектив. Накопичені знання сприяють полегшенню діяльності профорієнтаційних служб та задовольняють інтерес та зацікавленість старшокласників [4, с. 23].

Найближча мета дітей, які навчаються в школі, є відомою. Весь час необхідно приймати певні якісь рішення, інколи доволі складні, однак, це неможливо порівнювати із завданням, що виникає у випускників із вибором професії. Самовизначення навіть не щодо певного місця діяльності, а тільки конкретного професійного напрямку, що цікавить старшокласників.

Проблема дослідження самооцінки та спрямованості є однією із найактуальніших в психологічній науці, однак, вікова специфіка самооцінки потребує постійного дослідження щодо вдосконалення психологічних засобів, що використовуються в практичній діяльності.

Самооцінку старшокласників визначає успішність процесу адаптаційного процесу як при прийнятті ними соціальних ролей, так й при здобутті професійних ролей [1, с. 176].

Невід'ємний компонент самооцінки становить діяльність, яка має регулюючу функцію, демонструє себе однією з ланок саморегуляції діяльності та вважається таким утворенням в структурі, щодо якого відбувається зовнішній вплив.

Регулююча функція самооцінки особистості до діяльності визначається в наступних напрямках [4, с. 128]:

- вибір індивідуальних цілей особистості,

- емоційні, мотиваційні стани особистості,
- характер оцінювання та співвіднесення особистостей до їх зовнішніх цілей.

Проте, й специфіка проходження діяльності, її особливості впливають на самооцінку особистостей. Саме через це, суттєву зацікавленість несуть напрацювання, що розкривають процес саморегуляції діяльності й самооцінки як особливої складової, розглядають питання підвищення соціально-психологічної культури індивідів, пов'язаних із спілкуванням, з властивостями до самовизначення, саморегуляції, самовираження, само втілення.

Таким чином, в особистостей повинна бути розвинута тенденція щодо само актуалізації, саморегуляції, самореалізації. Саморегуляцією слід визначати регуляцію діяльності, яка відбувається суб'єктами діяльності, та приводить можливості у відповідності до вимог конкретної діяльності.

Навчальний процес, як діяльність, зрозуміло, розвиває частково саморегуляцію, рефлексію, тому що ціллю навчання є найперше зміна самого суб'єкта даного процесу. Закономірно, чим вищий рівень розвитку самоконтролю, тим об'єктивнішою та адекватнішою виступає самооцінка, а саме, в ній проявляється рівень розвитку самоконтролю, саморегуляції.

Самоконтроль це усвідомлена регуляція особистостями своєї поведінки та діяльності для забезпечення відповідних норм, вимог, правил, цілей. Самоконтроль особистості це вагомий засіб інтелектуального, морального, розумового самовдосконалення [3, с. 20]. Самоконтроль та самооцінка особистості вивчаються як частина саморегуляції навчання старшокласників.

Думки та спостереження щодо відношення до себе, до певних властивостей своїх, до поведінкових та діяльнісних проявів відбуваються за допомогою емоційних реакцій. Оцінювання власних переваг та недоліків, враховування особистих досягнень, можливостей це суттєвий аспект самооцінки, має вплив на мету, яку в процесі особистої діяльності формують індивіди. Проте, мета формується не настільки властивостями самооцінки особистостей, скільки мотивами, умовами діяльності, характером, певними стандартами, нормами, стереотипами.

Здійснюючи аналіз самооцінки та рівень її прояву в особистостей, як правило, акцентують увагу на тому чи вона є високою, чи низькою, завищеною чи заниженою, адекватною чи неадекватною. В даному випадку важливо визначити знати й шлях [4, с. 38]:

- як саме особистості досягають до тієї або іншої самооцінки,
- які засоби особистості при цьому застосовують,
- на що роблять акцент, яка основна інформація відносно власних знань.

Формування самооцінки здійснюється наступним чином:

- спершу особистості даючи оцінку собі, задовольняються, як правило власними діями та вчинками;
- згодом, оцінюючи себе, застосовують внутрішні стани, моральні якості [2, с. 84].

Формування вищого рівня самооцінки бере початок в підлітковому віці та продовжується протягом людського життя в залежності від того, як накопичується

соціальний досвід, індивідуальний, інтелектуальний, розумовий розвиток, свідомість. Оцінювання здійснюється різними шляхами та залежить від певних, а саме, особистості беруть до уваги думку інших людей відносно, або критично обдумують особистий досвід в минулому, роблять висновки, намагаючись не робити певних речей.

Основною діяльністю для старшокласників є навчально-професійна, незважаючи на те, що старшокласники є школярами, навчання в старших класах отримує іншу спрямованість та новий зміст, що орієнтований на майбутню діяльність. Тобто, йдеться про вибір навчальних предметів, що пов'язаний із запланованою професійною діяльністю та потрібний для вступу до ЗВО, про відвідування підготовчих курсів, про включення в реальну професійну діяльність у пробних формах [3 с. 21].

Період старшокласників вважається надзвичайно складним, суперечливим етапом життєвого шляху, де формується самосвідомість та утворюється фундамент особистості. Старшокласники в основному мають орієнтацію на те, як вони виглядають в очах навколишніх, наскільки вони відрізняються від інших та є наближеними до власного ідеалу.

Вік старшокласників є пов'язаним не тільки зі стрімким розумовим розвитком індивідів та їх професійною майстерністю, але й формуванням соціального, особистісного самовизначення, й тому потрібно в цьому віковому періоді, щоб в хлопців та дівчат підвищувався рівень ініціативності, цілеспрямованості, рішучості, наполегливості.

Як висновок, можна вважати, що старшокласники здійснюють важливий поступ щодо усвідомлення індивідуальної особистості. Самопізнання є складним процесом та доволі суперечливим, самооцінка, рівень домагань, спрямованість можуть проявлятися інколи неадекватно, нестійко.

Список використаної літератури:

1. Вітковська О. І. Професійне самовизначення як життєва проблема особистості : навч. посіб. Київ, 2010. 179 с.
2. Гордійчук К. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників. Психологія: реальність і перспективи. *Збірник наукових праць РДГУ*. Вип. 13. Рівне, 2019. 201 с.
3. Калюжна Є. М. Особливості взаємозв'язку самооцінки і тривожності у молодшому шкільному віці. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти : електронний науковий журнал*. Запоріжжя, 2015. № 2. Ч. 2. С. 17-22.
4. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. 200 с.

НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЙНІ СТАНИ У ОСІБ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

*Войнаровська А. В., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Психологія*

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

*Науковий керівник: Зошій І. В., к.психол.н,
доцент кафедри психології,*

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Негативні емоційні стани сьогодні виникають значно частіше, аніж позитивні, адже понад десять років в нашій країні триває війна, яка щодня створює сотні травмівних ситуацій, безпосередніми учасниками яких чи свідками може стати кожен українець. Молоді люди (особи юнацького віку), які й без того проживають складний період життя, коли вони переходять із дитинства в доросле життя, потребують додаткової уваги з боку суспільства. Уміння справлятися із своїми емоційними станами, коригувати та трансформувати їх є важливим для формування нової свідомої української еліти, яка стане запорукою розбудови сильної і незалежної України.

Будь-які негативні емоційні стани мають суттєвий вплив на якість життя людини, здатні сприяти виникненню соматичних захворювань та погіршенню загального стану здоров'я того, хто з ними зіштовхнувся. Повністю уникнути негативних емоційних станів неможливо – це аксіома. Але можна навчитись долати їх наслідки, формувати навички стресостійкості та трансформації негативних станів у позитивні. Для реалізації цих завдань можна застосовувати арт-терапевтичні методики. В нинішніх реаліях актуальним є створення універсальних корекційних програм, які б могли охопити цілі групи населення, які прожили досвід різних негативних емоційних станів. Проте на момент дослідження було виявлено, що на сьогодні більшість досліджень акцентовані на окремі негативні емоційні стани, а не на їх комплекс, що сьогодні трапляється значно частіше.

Дослідженням окремих негативних емоційних станів займалися такі вчені і дослідники, як К. Л. Мілютіна, Н. В. Карпенко, Є. В. Новікова, М. П. Якобсон, Л. Берковіц та інші. Вивченням можливості коригувати за допомогою терапії негативні емоційні стани у юнаків та юнок займалися Л. І. Божович, Л. С. Виготський, О. Г. Лідерс, Н. Ю. Максимова та інші. Проте досліджень негативних емоційних станів осіб юнацького віку у прифронтових регіонах та таких, що перебували в окупації поки проведено не було. Саме з особами юнацького віку прифронтового регіону Херсонщини, який перебував тривалий період в окупації і провадилось дослідження.

Цілями тез є:

- дослідження проявів негативних емоційних станів у осіб юнацького віку, які перебувають під дією таких негативних зовнішніх чинників, як перебування в окупації та проживання в прифронтовому регіоні;

- дослідження терапевтичних можливостей арт-терапії в цілому та окремих її напрямків у корекції негативних емоційних станів у досліджуваної групи осіб юнацького віку.

Дослідження емоційних станів на глибинному рівні як окремого виду психічних станів особистості розпочалося в 1964 році після виходу у світ праці М.Д.Левітова «Про психічні стани людини» [2]. Емоційний стан є цілісною характеристикою емоційної діяльності людини за певний проміжок часу, яка відображає винятковість проявлення процесів психіки залежно від оточуючого середовища, попереднього стану і психічних властивостей самої людини. Емоційні стани є невідривними від інших психічних і соматичних процесів, тому так чи інакше впливають на всю психічну і соматичну сфери [2, 5].

Сьогодні, коли Україна живе у стані щоденної боротьби за право бути і за життя своїх громадян, серед різних негативних психічних станів, що можуть проявлятися у осіб юнацького віку найчастіше зустрічаються саме негативні емоційні стани [3]. Адже первинним є саме емоційна складова, яка і без зовнішніх подразників надміру впливає на поведінку і діяльність юнаків, а в стресовій обстановці тим паче емоційний апарат включається першим [4, 5]. Негативні емоції супроводжуються інтенсивним нервовопсихічним збудженням, яке підсилює реакцію (агресія - розлюченість; незадоволеність, приниження, горе, суб-депресивні стани тощо) [2]. Серед тих негативних станів, з якими стикаються особи юнацького віку в нинішніх реаліях найчастіше за допомогою до фахівців-психологів звертаються із запитом про тривогу і тривожність, відчуття самотності, депресивний стан (рідше трапляються випадки власне депресії) та агресивність [1, 2]. Тому саме з дослідженням цих негативних емоційних станів було обрано проводити дослідження.

Дослідження негативних емоційних станів у осіб юнацького віку проводилось експериментально. Учасниками даного дослідження стали учні 15-17 років Киселівського ліцею Чорнобаївської ОТГ Херсонського району Херсонської області (на момент дослідження громада, на території якої знаходиться даний навчальний заклад є прифронтовою та майже 9 місяців перебувала під російською окупацією, що також мало і має свій вплив на виникнення негативних емоційних станів у досліджуваної групи). Оскільки на даний час деокупована територія Херсонської області знаходиться під постійними обстрілами російських військ, то зважаючи на безпеку дітей, дослідження та більша частина роботи з дітьми проводилась онлайн з використанням платформ GoogleForms, GoogleMeet, Telegram, Viber.

Застосовувались наступні методики: методика самооцінки емоційних станів за Уесманном-Ріксом; методика «Шкала депресії Бека»; методика «Шкала тривоги Бека»; методика «Діагностика рівня суб'єктивного відчуття самотності (Д. Рассел, М. Фергюсон)»; методика оцінки агресивності у відносинах А. Ассінгера.

Найбільше вираженими негативними емоційними станами серед досліджуваних було виявлено наступні: надмірна агресивність у відносинах (11% респондентів); відчуття самотності (у 60% респондентів виявлено прояви середнього чи високого відчуття самотності); тривожність (майже у 90% респондентів діагностовано середній чи високий прояв тривоги; відчуття безпорадності (31% досліджуваних); пригнічений стан (22% респондентів); відчуття втоми (36%).

Прояви вищезазначених негативних емоційних станів можуть стати наслідком різноманітних зовнішніх і внутрішніх факторів, зокрема, вимушений переїзд, пере-

бування в окупації, непорозуміння з батьками, втрата дому і постійного місця проживання, адаптація до проживання на новому місці, наслідки булінгу, від'їзд одного чи обох батьків на військову службу, постійні обстріли території проживання, руйнування звичного і безпечного ритму життя тощо.

Природа виникнення негативних емоційних станів у юнаків і юнок досить різна, проте існують універсальні методи роботи для їх корекції. До таких методів належить арт-терапія. Через її здатність працювати з глибинними процесами досить бережливо і розкривати навіть ті стани і емоції, які важко визнати і пояснити. Арт-терапія вчить в подальшому працювати із своїми різноманітними емоційними станами та проживати їх екологічно, що безперечно важливо для формування здорової особистості осіб юнацького віку, адже їхня емоційна сфера вже досить розвинена, проте ще недостатньо умінь та навичок контролювати та управляти своїми емоційними станами. Паралельне проведення просвітницьких лекцій, бесід про розуміння своїх емоцій здатне давати хороші результати для осіб юнацького віку щодо формування умінь працювати із своїми негативними емоційними станами [6].

Як підсумок дослідження було складено корекційну програму, мета якої полягає у стабілізації емоційного стану клієнтів, зменшенні вираженості негативних емоційних станів, розвитку навичок розуміння своїх емоцій та їх екологічному проживанні. Завданнями цієї програми є наступні:

1. Актуалізація та проживання емоційних переживань.
2. Зниження рівня тривожності та агресивності.
3. Навчання навичкам приймати та екологічно проживати свої емоції та емоційні стани.
4. Корегування окремих поведінкових проявів.
5. Налагодження взаємодії в соціумі та окремо узятій соціальній групі.
6. Пошук внутрішніх ресурсів та шляхів подолання складних ситуацій.
7. Вивільнення накопичених переживань.
8. Навички психоемоційного розвантаження та релаксації.
9. Здобуття навички відпочивати ментально.
10. Отримання навичок самодопомоги та самопідтримки.

Форма роботи передбачається групова (в групі 10 осіб). Програма включає 10 занять з регулярністю проведення один раз на тиждень. Тривалість заняття від 60 до 90 хвилин. В програму ввійшли наступні методи арт-терапії: ізотерапія; тілесна терапія; лялькотерапія; мандалотерапія; колажування.

Підбираючи техніки для роботи було враховувався той факт, що робота проводитиметься з чутливою психікою юнаків і юначок, тому техніки мають бути достатньо «м'якими»; вік та інтереси осіб юнацького віку; необхідність навчити групу відпочивати (з цією метою в одне і центральних занять включено автогенний тренінг), адже в умовах постійних обстрілів та щоденній загрозі життю організм не встигає відпочити та відновитись фізично; виключено заняття з гримотерапії, оскільки фарби і грим, які використовуються для таких занять можуть викликати алергію, а також зважаючи на те, що заняття планується проводити в укриттях, де не завжди є доступ до води, яка необхідна для змивання гриму; включено елементи тілесної терапії та розслаблення, оскільки значна емоційна напруга здатна відбиватись затис-

ками в тілі, які в наступному можуть призводити до хронічних болей з незрозумілою етимологією, відповідно їх тяжко буде подолати медичними препаратами; обрані техніки мають широку гаму різноманіття, що здатне викликати зацікавленість у подальших відвідуваннях групового заняття; значну увагу було приділено технікам, які окрім іншого несуть ресурсну функцію і навчають клієнта шукати ресурс найперше в собі, тобто формувати навички зрілої самостійної особистості; більшість технік потребують обговорення у групі, що сприяє формуванню і розвиткові навичок комунікації та взаємодії у колективі; обрано групову роботу, тому що це дозволяє охопити більшу кількість осіб за короткий термін, а також в груповій роботі додатково отримується досвід взаємодії з іншими людьми та формування комунікативних навичок у побудові взаємин з іншими людьми, що важливо, оскільки досліджувані показали прояв відчуття високого і середнього рівнів у значній кількості; для корекційної програми обрано авторські техніки із методичних посібників українських психологів, які максимально відповідають умовам сьогоденних реалій та створені з урахуванням досвіду роботи в період воєнних дій на території України.

Для складання програми було використано методичні посібники авторства вітчизняних психологів та арт-терапевтів, які працюють методами арт-терапії з українцями з початку російсько-української війни: «Техніки підтримки. Збірка арттерапевтичних вправ: методичний посібник під редакцією Тетяни Курганської», Тараріна О. «Практикум з арт-терапії: шкатулка майстра: науково-методичний посібник», «Травматичний досвід: техніки по роботі з цивільним населенням: методичний посібник; під редакцією Тетяни Курганської», «Арттерапія для дітей. 88 технік для роботи з найпопулярнішими запитами: методичний посібник; під редакцією Тетяни Курганської».

Висновки. Розглядаючи негативні емоційні стани осіб юнацького віку, слід зауважити, що цей період життя є досить непростим для людини, адже перебування у юнацькому віці це ніби перебування на межі грандіозних змін в усіх сферах життя, коли старі способи функціонування (дитячі) ще повністю не відійшли у минуле, а нові (дорослі) ще не повністю сформовані, оскільки ще немає достатньо досвіду та знань. Проте життя вимагає від юнаків та юнок важливих дорослих рішень, до яких вони часто неготові. Тому негативні емоційні стани в цей період життя є досить вираженими і часто можуть переважати в житті особи, що, звісно, матиме негативний вплив на благополуччя людини. Тому усі ці стани потребують корекції та відповідної кваліфікованої допомоги у їх проживанні.

Для корекції та трансформації негативних емоційних станів добре підходить робота в напрямку арт-терапії. Їх перевага полягає в м'якій дії, а також в тому, що вони здатні працювати на пряму з підсвідомістю, обходячи захисні механізми, які можуть блокувати та нівелювати роботу терапевта. Арт-терапія достатньо дієва в роботі з емоційною сферою, добре працює з підсвідомістю, оскільки працює через метафори, символи та художні образи. Арт-терапія має ще й таку перевагу для роботи з особами юнацького віку – вона допомагає виразити назовні, відокремити негативні переживання, які часто важко сформулювати вербально (для молодих людей часто важко виражати і розуміти свої емоції, а також вони можуть мати небагатий словниковий запас).

В майбутньому сферу досліджень виникнення негативних емоційних станів та їх корекцію у осіб юнацького віку методами арт-терапії варто продовжити, залучивши більшу кількість учасників, аби сформувати масштабніші уявлення щодо цього феномену. Зокрема, до досліджень варто залучити тих юнаків і юначок, які були насильно депортовані до росії з окупованих територій та згодом повернені на підконтрольну територію України. Слід також продовжити дослідження для документування та систематизації інформації щодо психоемоційного стану учасників до участі в психокорекційній програмі.

Список використаної літератури:

1. Бігун Н. І. Розвиток функцій особистісної саморегуляції підлітків з депресивними станами. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент* : зб. наук. пр. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т соціології, психології та упр. 2012. Вип. 10. С. 215-221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2012_10_30 (дата звернення: 08.01.2024).
2. Максименко С. Д., Максименко К. С., Папуча М. В. Психологія особистості. Київ : ТОВ «КММ», 2007. 296 с.
3. Наугольник Л. Б. Психологічні особливості індивідуальних відмінностей в реагуванні на стрес. *Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук* : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. С. 27-30.
4. Погрібна А. Депресивний стан як складова емоційного неблагополуччя підлітків. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. пр. Слов'ян. держ. пед. ун-т. Слов'янськ, 2012. Вип. 9. С. 239-244. URL: http://www.intellectinvest.org.ua/content/userfiles/files/gnvp/GNVP_SV_9.pdf#page=240 (дата звернення: 08.01.2024).
5. Семиченко В. А. Психологія емоцій. Київ : Магістр-S, 1998. 128 с.
6. Тараріна О. Практикум з арт-терапії: шкатулка майстра : науково-методичний посібник. Київ : АСТАМІР-В, 2018. 224 с.

**ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС
ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН**

Гриневич І. Р., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Психологія

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Гнатко М. М., к.психол.н., доц.,

доцент кафедри психології

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Явище стресу, зокрема, професійного стресу, набуло в сучасному світі надзвичайної поширеності. При цьому дослідники даного явища зазначають, що, починаючи з 1990-х років, стрес на роботі став однією з ключових психологічних проблем, яка має велике значення для фізичного та психічного здоров'я працівників та їхнього професійного розвитку. Ця проблема вимагає знаходження шляхів зменшення його негативного впливу та вивчення детермінантів, які допоможуть передбача-

ти, прогнозувати та ефективно керувати ймовірністю виникнення негативного професійного стресу та його проявів [1].

У сучасному виробництві часто виникають ситуації, коли працівники, зіштовхуючись зі складнощами, не можуть повністю використати свою енергію, яка виникає в результаті адаптаційних процесів та фізіологічних механізмів стресу. Ця невикористана енергія може негативно впливати на самопочуття працівників в умовах кар'єрної конкуренції та взаємодії з керівництвом.

Серед визначень поняття «стрес» у науково-психологічній літературі набуло поширення наступне тлумачення: стрес – це нормальна психологічна реакція людини на незвичайну ситуацію, яка виконує функцію самозбереження і дозволяє сконцентрувати увагу на реальній небезпеці, мобілізуватися й підготуватися до дій щодо її запобігання [2].

В той же час, професійний стрес – це той же стрес як такий, але спричинений превалюючим чином систематичною участю відповідної особи у реалізації певної професійної діяльності [3].

В сучасному світі стрес став неодмінною складовою життя багатьох людей. Швидкий темп життя, постійні виклики на роботі та в особистому житті, економічна турбота, а також ряд інших факторів роблять стрес все більш поширеним явищем. На тлі цього загального стресу, важливо враховувати також ті, хто переживає війну. В Україні, наприклад, люди вже більше десяти років змушені жити в умовах збройного конфлікту, що створює надзвичайно високий рівень стресу та травматичних подій для цілої нації. Одним із найпоширеніших аспектів стресу в умовах війни є непевність щодо майбутнього. Люди стикаються з непередбачуваністю подій, нестабільністю, непевністю щодо того, що може трапитися завтра. Це створює постійний стан тривоги та напруження, оскільки неможливо заздалегідь передбачити, які наслідки можуть мати військові дії [4].

Професійному стресові, зокрема, у його психологічному вираженні, який втілюється у відповідних психолого-поведінкових проявах особи, піддаються співробітники практично всіх соціальних організацій. Не є в цьому сенсі винятком і працівники будівельних соціальних організацій. Наше дослідження психологічних особливостей вияву професійного стресу у співробітників будівельних організацій засвідчило, що ці працівники є досить вразливими щодо їхньої професійної «стресогенізації», а тому необхідне активне залучення керівництва будівельних компаній до процесу управління стресом на робочому місці. Заходи мають бути спрямовані не тільки на мінімізацію зовнішніх стресорів, але й на зміцнення внутрішніх ресурсів співробітників, що дозволяє їм ефективніше справлятися з викликами професійного життя [1].

Особлива увага має бути приділена розробці програм з оцінки ризиків та профілактики, які включають регулярне проведення психологічних тренінгів, семінарів з питань стрес-менеджменту та занять з фізичного відновлення. Важливо також забезпечити доступність консультаційних послуг психологів для тих працівників, які відчувають потребу в індивідуальній підтримці [5].

Результати дослідження слугують яскравим свідченням того, що професійний стрес у будівельній галузі є значною проблемою, яка впливає не тільки на самопочу-

ття та здоров'я працівників, але й на ефективність їхньої роботи та загальний успіх відповідних проєктів. Тому інвестиції в заходи з управління професійним стресом у співробітників будівельних соціальних організацій та підтримання у них психологічного благополуччя можуть принести значні вигоди, зокрема зменшення відсотка відсутностей на роботі через хворобу, зниження рівня соціальної конфліктності всередині організацій та підвищення лояльності їхнього персоналу щодо керівництва і у взаємовідносинах.

Таким чином, ефективне управління стресом у будівельній галузі вимагає комплексного підходу, який об'єднує зусилля як на рівні організації, так і на рівні окремого працівника. Подальші дослідження в цій області повинні бути спрямовані на розробку ефективних інструментів оцінки та інтервенцій, адаптованих спеціально для потреб будівельної індустрії, щоб максимально знизити негативний вплив професійного стресу.

Додатково, важливо зазначити, що в умовах військових дій, повітряних тривог та обстрілів рівень стресу серед працівників будівельних організацій може значно зрости. Такі фактори накладають додатковий психологічний тягар на осіб, що працюють у високостресових умовах, посилюючи вже існуючі професійні стресори. Військові дії та пов'язані з ними загрози безпеці не лише збільшують загальний рівень анксйозності та страху, але й можуть призвести до розвитку більш серйозних психологічних розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Враховуючи це, підходи до управління стресом у будівельній індустрії в умовах військового конфлікту вимагають особливої уваги та адаптації, щоб ефективно адресувати ці унікальні виклики. Необхідно забезпечити не тільки фізичну, але й психологічну безпеку працівників, імплементувавши спеціалізовані програми психологічної підтримки та інтервенції, зорієнтовані на особливості впливу військових дій на психічне здоров'я.

Все вищенаведене потребує подальших системних науково-психологічних досліджень в царині найрізноманітніших аспектів психологічних проявів професійного стресу як такого. Будівельні соціальні організації мають свою професійну специфіку діяльності їхніх працівників, соціальні організації інших професійно-профільних спрямувань характеризуються своїми особливостями, які з необхідністю проєктуються в площину специфіки психологічних особливостей професійного стресу, тому предметом подальших аналогічних досліджень можуть постати специфічні особливості психологічного виміру професійного стресу у співробітників різнопрофільних соціальних організацій.

Список використаної літератури:

1. Екстремальна психологія: підручник / за заг. ред. проф. О. Тимченка. Київ : ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с.
2. Карамушка Л., Куриця Д. Психологічні чинники професійного стресу у держслужбовців. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 1. С. 112-125.
3. Кокун О. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.

4. Крайнюк В. Психологія стресостійкості особистості : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2007. 432 с.
5. Розов В. Адаптивні антистресові технології. Київ : Кондор, 2005. 278 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СТРЕСУ

*Деркач А. С., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності Психологія*

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Закалик Г. М., старший викладач

кафедри психології

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Тема агресії надзвичайно актуальна в сучасному світі і привертає увагу вчених. На жаль, агресія у суспільних відносинах є непоодиноким явищем. Це складний і багатогранний феномен, що може мати різноманітні форми і прояви, а саме вона може бути фізичною, вербальною, психологічною чи соціальною. Вона може проявлятися на різних рівнях – від негативних міжособистісних взаємодій у сім'ї чи колективі, аж до політики та міжнародних відносин.

Агресія має серйозні наслідки для людей і суспільства загалом і може призводити до насильства, психологічних, моральних та фізичних травм, розгортання конфліктів, руйнування міжособистісних відносин, спричиняючи психічні та емоційні проблеми. Агресія впливає на зниження якості життя людей, може загрожувати їх безпеці та стабільності суспільства. В епоху інформаційних технологій агресія може легко поширюватися через соціальні мережі та медіа, ще більше ускладнюючи суспільні відносини, охоплюючи раптово широкі маси чи бути індивідуально спрямованою проти конкретної людини. Віртуальні форми агресії, такі як кібербулінг, стають все більш поширеними та шкідливими, особливо серед молоді.

Психологічний аналіз проблеми агресії, агресивності як особистісної характеристики та готовність суб'єкта до проявів агресивної поведінки висвітлено у працях А. Vandura, А. Bass, Н.Г. Brunner, J. Stevenson, J. C. Chen О. Є. Мойсеєвої, О. Ю. Дроздова, Павелківа, І. Парфанович, Х. Максим та ін.

Агресією вважаються дії, що спрямовані на завдання шкоди живому об'єкту або ж спрямовані на руйнування неживого об'єкта. Агресія є прямим або непрямим застосуванням сили чи використанням несподіваного нападу. При цьому проявляється агресивність – як відносно стійка риса особистості, за якої виявляється готовність суб'єкта до агресивної поведінки [2, с. 100].

Тобто розглядаючи агресію, необхідно звернути увагу на особистісну характеристику людини – агресивність, що виражається у ворожому ставленні до соціального оточення і є психічним станом особистості, яка здатна вчиняти деструктивні дії стосовно осіб зі свого оточення або по відношенню до себе самої. Водночас агресія – є актом прояву агресивності, що може виражатися окремими поодинокими проявами негативізму в поведінці особи стосовно оточення. Крім цього необхідно звертати увагу на агресивну поведінку – як певні дії особистості,

що проявляються з метою погрози або заподіяння шкоди особам соціального оточення; вони ж є системою вчинків, дій, що спричиняють насильство [5, с. 28].

Дослідниками показано, що агресія виникає у різновікових групах, а однією із причин її виникнення може ставати можливість подолання фрустраційних станів [4, с. 16].

Людська агресія може проявлятися у найрізноманітніших формах – як психологічному тиску та вербальних образах; фізичних нанесеннях ударів, побитті, штовханині, так і в непрямих виявах – наклепах, обмовляннях, поширенні пліток тощо [8, с. 108].

Американські дослідники R. A. Baron та D. R. Richardson розглядають агресію як модель поведінки, а не лише як емоцію, мотив чи установку. Термін «агресія», на їхню думку, часто асоціюється з такими негативними емоціями, як злість; із такими мотивами, як прагнення образити чи нашкодити; із негативними установками у вигляді расових або етнічних забобонів [7]. Усі ці чинники, поза сумнівом, відіграють важливу роль у поведінці, результатом якої стає спричинення шкоди, але їх наявність не є необхідною умовою для подібних дій.

Тобто агресія є негативним явищем, що може складати певний рівень загрози для людини, нести психологічні та фізичні страждання та мати неприємні наслідки.

Тема вивчення агресії була і залишається актуальною, потребує подальших досліджень, спрямованих не лише на розуміння причин і механізмів її виникнення, розвитку, але й ефективних стратегій протидії та побудови миру, співпраці та стабільності у людських взаєминах.

Мета дослідження – виявити особливості прояву агресивної поведінки людини в умовах стресу.

У дослідженні брали участь двадцять осіб (13 чоловіків та 7 жінок), віком від 20 до 40 років. Їх участь у дослідженні була добровільною, а саме дослідження проводилося із дотриманням норм та правил поведінки, згідно із Етичним кодексом психолога.

Відповідно до теми і мети дослідження у роботі використано авторську анкету «Чинники, що провокують агресію» (А. Деркач, Г. Закалик). Кожен респондент отримав електронну Google-форму з тестовим матеріалом анкети та був ознайомлений з інструкцією до неї. За допомогою анкети можна вивчити причини схильності людини до агресивної поведінки, зрозуміти думки респондентів щодо прояву агресії в людини.

Результати дослідження показали, що серед опитаних 55% респондентів відзначали, що відчували наростання агресивної поведінки при проживанні стресу. Водночас, 75% досліджуваних спостерігали за випадками прояву агресії як за власними, так і серед оточення під час розпалу конфлікту в сім'ї і в робочому колективі. При цьому 80% респондентів вважали, що вияви агресивної поведінки є не чим іншим як втратою контролю над емоціями або ж втратою контролю над ситуацією. Це може підкріплюватися неадекватним станом людини – для 75% досліджуваних це могло бути наслідками вживання алкоголю чи наркотиків. Часті прояви агресивних реакцій, в умовах сьогодення можуть бути пов'язані із постійним недосипанням та проявами втоми – про що відзначали 85% досліджуваних.

Важливо також підкреслити, що 60% респондентів причиною прояву агресії вважали проживання травматичних подій як у даний момент часу, так і за давніх і нерозв'язаних.

На прояви агресії впливали й сучасні канали комунікації та соціальні мережі – це підтвердили 80% досліджуваних.

На думку досліджуваних, агресивність зростала у 70% досліджуваних при негативному ставленні до неї оточення і стимулювалася для 65% низькою самооцінкою, викликаючи в людини злість і ненависть до оточення.

Тобто, підсумовуючи можна зазначити, що прояви агресії є зумовлені як особистісними характеристиками людини та її психічним станом. Водночас підсилюються на тлі взаємодії з оточенням, що набуває форми непорозумінь, конфлікту, які стаються як в сімейному оточення, так і в робочих колективах і можуть взаємопереноситися з одного соціального середовища в інше.

Проведене дослідження показало, що значна частина респондентів у часі війни проживає стан психологічного виснаження, що супроводжується постійним недосипанням, виникненням періодичної втоми та втратою контролю над ситуацією і власним емоційним станом. Очевидно, наростання рівня напруги, переживання втоми могло призводити до зростання рівня агресії [3, с. 72], що підсилювалося при отриманні негативного та агресивного інформаційного потоку новин [1, с. 43], що поєднувалося із соціально-психологічними проблемами на роботі чи в сім'ї [6, с. 33].

На наш погляд, така ситуація потребувала психологічного втручання, суть якого полягала у розробці заходів, спрямованих на консультування, надання психологічної підтримки досліджуваних з метою зниження рівня агресії та корекції їх міжособистісних стосунків з оточенням.

Список використаної літератури:

1. Крайнікова Т. Агресивні інформаційні потоки в українському медіаландшафті та медіаспоживанні. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 11. С. 41-44.
2. Максим Х. Термінологічна взаємодія «агресія–агресивність» у філософсько-правовому дискурсі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2023. № 1 (37). С.100-106.
3. Мосейчук Юрій. Особливості зміни настрою у студентів різних курсів протягом навчального року. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2009. № 2-3. С. 71-73.
4. Прахова С. А. Психологічні детермінанти подолання фрустраційних станів учнів різних вікових груп : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ. 2017. 241 с.
5. Парфанович І., Калаур С., Турчин-Кукаріна І. Діагностика агресивної поведінки підлітків у контексті профілактично-корекційного соціально-педагогічного впливу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 6 (120). С. 26-39.
6. Федоренко Р. П. Психологія молоді сім'ї і сімейна криза. Луцьк : Вежа. 2007. 168 с.
7. Baron Robert A., Richardson Deborah R. Human aggression. Springer Science & Business Media. 1994.

8. Warren Peter, Richardson Deborah South, McQuillin Samuel. Distinguishing among nondirect forms of aggression. *Aggressive Behavior*. 2011. Vol. 37.4. Pp. 291-301.

СКЛАДАННЯ РОДОВОДУ ТА ЙОГО ГЕНЕАЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Затхей О. В., здобувачка рівня вищої освіти: фаховий молодший бакалавр спеціальності Право

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Страхоцька О. В., старший викладач кафедри соціально-гуманітарних і фундаментальних дисциплін

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Генеалогічний метод був введений у науку в кінці XIX ст. Ф. Гальтоном. Суть його полягає у тому, щоб з'ясувати родинні зв'язки і прослідкувати наявність нормальної або патологічної ознаки серед близьких і далеких родичів у даній сім'ї. Родовід – це історія поколінь певного роду, перелік, записи, що виявляють та ілюструють походження, послідовність поколінь. Традиція вести родовідні дерева, як і шанувати пам'ять роду, була начисто знищена і забута, що стало справжньою національною трагедією [1].

Родовідне дерево – це діалог поколінь. Воно, як і звичайне дерево, живе і може давати пишний цвіт нащадків, але може й засохнути від їх байдужості до свого коріння. Думаючи про своє родовідне дерево можна переживати подвійне відчуття: хочеться знати про нього якнайбільше і мучишся від того, що загубив рід своє коріння [1]. Найчастіше родовідне дерево зображали у вигляді лавра, дуба, пальми, куща винограду, які цінували за довговічність, красу крони і деревини, плоди і квіти.

Збирання даних починається з пробанда – особи, родовід якої необхідно скласти. Ним може бути хвора або здорова людина, носій якої-небудь ознаки. Брати і сестри пробанда називаються сибсами [2]. Складання родоводу потребує великої ретельності, вміння вірно ставити запитання, робити записи, схеми, а потім їх аналізувати.

Складання генеалогічного дерева проводять із урахуванням усіх членів по материнській і батьківській лініях пробанда. Розпочинають складати родовід із центру листка з пробанда, якого помічають стрілкою. Представники одного покоління розміщуються на одному горизонтальному рівні, а покоління позначають цифрами зверху вниз. Кожний член родоводу може бути позначений відповідним шифром, наприклад 2.1, 3.3.

Генеалогічний метод тим інформативніший, чим більше є відомостей про здоров'я членів родини. Слід звертати увагу на шкідливі чинники, що можуть викликати захворювання як пробанда, так і родичів; соціальні, побутові умови; шкідливі звички; наявність у сім'ї спадкових захворювань; споріднені шлюби; хронічні захворювання; таланти в родині; довгожителів.

Метою генеалогічного аналізу є встановлення генетичних закономірностей. Слід встановити, чи ознака має спадковий характер [2].

Я досліджувала дерево свого роду під час виконання проекту «Складання родоводів» з дисципліни «Біологія і екологія». Моє родовідне дерево складається з 62 осіб та охоплює лише 5 поколінь.

З'ясувала походження свого прізвища. Прізвище «Затхей» походить від Закхей (грец. *Ζακχαῖος*, івр. זַכַּי – гідний, чистий) – начальник митарів (збирач податків), багатий чоловік, що удостоївся особливої уваги від Ісуса Христа. Найгустішим осередком прізвища ЗАТХЕЙ є Кіровоградська область, де на одного носія прізвища припадає 944 жителів. А українці з прізвищем СКАЛІШ найчастіше зустрічаються в Миколаївській області, де на одного носія прізвища припадає 4387 жителів.

Історія України тісно переплелася з історією моєї родини. Нелегко мені писати про своїх предків, яких майже не знаю, але я сповнена до них надзвичайно глибокої поваги! Більше відомостей в нашій родині збереглося про моїх предків по лінії мами. Мій прадід Леонід та прабабуся Анна познайомились під час перебування у німецьких концтаборах, де їх, як і інших молодих українців під час II Світової війни було вивезено на примусові роботи. Після повернення додому, вони побралися та народили 7 дітей, серед них моя бабуся Любов. Мій дідусь, Скаліш Дмитро, народився у сім'ї, де батьки були визнані ворогами народу та вивезені до Сибіру. Попри те, їхня сила волі та патріотичні настрої допомогли їм пережити ці страшні часи, повернутися до України та виховати 4 дітей.

У родині найчастіше зустрічаються імена Тетяна, Анна, Михайло, Марія. Рідні мають різноманітні професії – педагоги, менеджери, водії, швеї.

Брати тата служать у лавах ЗСУ, захищають нашу державу від російського ворога. Я дуже пишаюся ними.

Серед родичів є лише 5 довгожителів. У родині по маминій лінії були дві пари двійнят – хлопчик і дівчинка. Надіюсь, що я і мої батьки доживемо до глибокої старості та, можливо, в моїй майбутній сім'ї появляться одночасно не одна, а двоє діток.

Медичний аспект родоvodu дуже важливий. Треба знати, які були в роду хвороби. Це допоможе знайти потрібну профілактику на майбутнє [3]. Серед родичів найчастіше зустрічаються серцево – судинні (гіпертонія, гіпотонія, інсульт, варикозне розширення вен) та онкологічні захворювання.

Щоб ці захворювання не проявилися у мене і моїх рідних, нам слід дотримуватися певних рекомендацій: уникати стресів, перевтоми і негативних емоцій (страх, заздрість, образа, злість); бути оптимістами; вести здоровий спосіб життя, багато ходити пішки; контролювати масу тіла, артеріальний тиск і рівень холестерину в крові; уникати шкідливих звичок (не палити, не вживати алкоголь); повноцінно відпочивати (спати 7-8 годин на добу); багато часу проводити на свіжому повітрі; правильно і раціонально харчуватись (вживати більше овочів, фруктів, горіхів); вживати продукти, що містять йод (морська капуста, морська риба, чорноплідна горобина, фейхоа, насіння яблук); менше вживати солодоців, цукру, солі, жирної їжі; виключити з раціону продукти з штучними добавками, консерви та фастфуди.

Щоб зменшити ризик варикозного розширення вен потрібно займатися статичними видами фітнесу, спортивною ходьбою; приймати контрастний душ; жінкам менше ходити на високих підборах, використовувати мазі на основі кінського каштану (венітан, ескузан).

Для покращення роботи серця корисно: вживати абрикоси (курагу), виноград (родзинки); пити трав'яні чаї з м'ятою, мелісою. Бажано 1 раз в рік пройти обстеження в сімейного лікаря, здати загальний аналіз крові, сечі, кров на цукор, пройти УЗД.

А головним, я вважаю, гасло родини Затхей латинською мовою «SUA CUIQUE FORTUNA IN MANU EST», що означає – «Щастя кожного в його руках». Потрібно завжди бути позитивно налаштованим до себе і до оточуючих, допомагати іншим, сприймати світ і життя у яскравих барвах. Бо, яким би не було наше життя, пам'ятаймо: завжди так не буде, як казав мудрий цар Соломон. Поділися з ближнім радістю і вона стане ще більшою, розділи горе – і тобі стане легше!

Також мене зацікавила історія нашого навчального закладу. Я дізналася про значення символів МАУП, а саме емблеми, яку ми бачимо на фасаді будинку, дверях аудиторій, друкованій продукції, банерах тощо.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП) була заснована в 1989 році як недержавний вищий навчальний заклад та науково-дослідна установа [4].

Емблема МАУП - це стилізоване зображення кириличної абрєвіатури «УК» – «управління кадрами», розміщене на білому квадратному полі, в основі якого знаходиться абрєвіатура самої Академії (МАУП). Використання трьох різнонаправлених стрілок символізує ідею управління і визначає три шляхи вдосконалення людської особистості: інтелектуальний, духовний та фізичний. Триєдність емблеми співвідноситься з Малим гербом України – тризубом, що символізує зв'язок академічної традиції з національними традиціями. Білий колір поля вибрали не випадково, оскільки здавна він символізує чистоту, світло і вічність. Саме тому на емблемі МАУП він символізує: чистоту думок і намірів тих, хто пов'язаний з просвітницькою діяльністю Академії (не випадково МАУП – колективний член Міжнародної Кадрової Академії, одним із напрямків роботи якої є акція «Чисті руки в освіті»); світ знань, а саме, просвітницьку місію закладу вищої освіти; вічну цінність знань і вічні цінності, якими керується Академія в своїй діяльності. Органічно доповнюючи символіку білого фону і абрєвіатуру «УК», квадрат в емблемі МАУП символізує: безперервність процесу навчання (набір в Академію і випуски спеціалістів продовжуються в МАУП протягом року); відсутність вікових обмежень і багаторівневості освіти; розгалужену регіональну інфраструктуру МАУП; стабільне забезпечення навчального процесу; ґрунтовність знань і захищеність випускників Академії, яким видається диплом про вищу освіту державного зразка і євродиплом, а також надається сприяння в працевлаштуванні [5].

Даний проєкт є пропагандою здорового способу життя, сприяє національно-патріотичному, морально-етичному, художньо-естетичному вихованню.

Використання методу проектів є найбільш ефективним на сьогоднішній день для формування цілісної конкурентоспроможної особистості студента.

«Життя прожити – не поле перейти», – стверджує народна мудрість. Ми маємо пам'ятати наших предків і робити все можливе, щоб уникнути скоєних ними помилок, а наслідувати позитивні вчинки. Найважливіша справа кожної людини на землі – залишити по собі гідну зміну, не пошкодити свій геном і передати його нащадкам, яких треба виростити здоровими і гідними людьми. А де здорова сім'я – там здорова держава.

Список використаної літератури:

1. Тагліна О. В. Метод проектів на уроках біології. *Ранок. Веста*. Харків, 2011. 160 с.
2. Генетика з основами селекції : Лабораторний практикум / уклад. О. Т. Лагутенко, Н. П. Чепурна. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2017. 160 с.
3. Служинська З. Генеалогія. Ч. 1: Побудова, аналіз та застосування родо-водів. Львів, 2000. 130 с.
4. https://osvita.ua/vnz/guide/91/#google_vignette
5. <https://izmail.maup.com.ua/assets/files/simvolika-maup.pdf>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОК, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА

Кішик Х. О., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Психологія

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Зошій І. В., к.психол.н.,

доцент кафедри психології

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Насильство щодо жінок є актуальною та замовчуваною темою в Україні. За даними UN Women, проведеними до лютого 2022 року, інформація про поширеність насильства зазначає наступне: 26% жінок у віці від 18 до 74 років, які коли-небудь мали партнера, зазнали фізичного та/або сексуального насильства з боку інтимного партнера принаймні один раз з того моменту, як їм виповнилося 15 років; 7,6% жінок у віці від 18 до 74 років, які коли-небудь мали партнера, зазнали фізичного та/або сексуального насильства з боку інтимного партнера протягом останніх 12 місяців; та 5% жінок у віці від 18 до 74 років зазнали сексуального насильства з боку особи, яка не була їх інтимним партнером, принаймні один раз з того моменту, як їм виповнилося 15 років [4].

Після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, згідно даних різних українських та міжнародних організацій, фіксується тільки зростання насильства щодо жінок. Окремим категоріям жінок, як-от внутрішньо переміщені особи, біженки, жінки похилого віку та молоді жінки, ЛБТК, жінки з інвалідністю та представниці етнічних меншин, небезпека загрожує більшою мірою [4].

На жаль, насильство щодо жінок тільки зростає, оскільки, в нашому суспільстві не прийнято відверто говорити про насильство, щоб покарати кривдника. Через патріархальні рамки та культуру подвійних стандартів у нашому суспільстві спостерігається стала тенденція обговорювати постраждалу, щоб

довідатися причини наскільки вона “правильна жертва” і чи не була її поведінка “провокативною”.

Насильство проти жінок поділяється на такі види: психологічне, економічне, фізичне, сексуальне, домашнє, гендерно зумовлене. Причиною будь-якого насильства, що вчиняється проти жінок є потреба кривдника реалізувати свою владу і контроль, показати постраждалій, що кривдник сильніший і має більше прав, ніж якась там жінка.

В основі психологічного портрету жінки, яка пережила насильство лежить мовчання, відчуття сорому і відчуття великої провини за те, що з нею трапилось. Найвизначальнішим для розуміння психологічних особливостей жінок, які постраждали від насильства, є характер самої травматичної події. Існує простий прямий зв'язок між важкістю травми та її психологічним впливом, незалежно від того, чи вимірюється цей вплив інтенсивністю та тривалістю завданої шкоди. Енн Берджес та Лінда Голмстром, які проводили в приймальному відділенні лікарні інтерв'ю з постраждалими від зґвалтування, виявили, що відразу після нападу в кожній з жінок виявилися симптоми посттравматичного стресового розладу. Подальші дослідження дали можливість отримати дані, що у постраждалих від зґвалтування жінок набагато стійкіший рівень посттравматичного стресового розладу у порівнянні з постраждалими від інших злочинів. Суттєвим елементом зґвалтування є одночасне фізичне і психологічне насильство над жінкою, метою кривдника є залякати, принизити і поневолити свою жертву, зробити її повністю безпорадною. Травма від зґвалтування робить постраждалу жінку безпомічною, вона втрачає здатність самостійно контролювати своє життя. Так само, як і учасники бойових дій, постраждалі жінки від сексуальних злочинів мають гіперзбудження, інтрузії і розлади сну [3].

Джудіт Герман зазначає, що для усіх постраждалих від насильства жінок характерне відчування і проживання психологічного насильства. Психологічне насильство є одним із методів кривдника, щоб встановити свій контроль над постраждалою. Кривднику не завжди потрібно застосовувати інші види насильства (фізичне чи сексуальне), щоб вселити жах і безпорадність та зруйнувати відчуття ідентичності і самостійності у постраждалій. Особливо різко це знищує та ламає постраждалу, якщо методи психологічного контролю застосовуються регулярно та систематично. Постраждала жінка вірить маніпуляціям свого кривдника, його погрозам, що він поб'є її або її дітей чи близьких, постраждала вірить, що кривдник не відпустить її, знайде та покарає її, якщо вона виступить проти нього [1].

Психологиня Ленор Уолкер у своєму дослідженні жінок, які зазнавали побиттів, фізичного насильства, зазначає, що насильницькі методи кривдників, хоч і відрізняються у кожному індивідуальному випадку, все ж усі вони надзвичайно подібні між собою: завдяки психологічному тиску кривдник прагне зруйнувати відчуття автономії жертви [5]. Через величезний тиск збоку кривдника у жертв може виникати захисна реакція психіки завмири. Після такого пережитого насильства жінки звинувачують себе, що саме я недостатньо намагалася уникнути чи вибратися з насильства. Жінки, постраждалі від домашнього насильства та постраждалі від комплексної травми схильні думати, що саме вони були причиною насильства.

Неусвідомлено постраждали жінки привласнюють провину і сором за скоєне, які насправді належать кривднику. Такий психологічний синдром Д. Ланберг називала інфліктованим соромом. Постраждала жінка вірить, що причина насильства у ній, це її провина у тому, що кривдник її покарав, можливо вона заслужила на це або ж її поведінка була недостатньо хорошою, щоб уникнути насильства. Такий синдром спостерігається у жінок особливо, якщо насильство відбувалось регулярно. Окрім сорому жінка може відчувати злість, ауто агресію. Постраждала вірить, що її страждання і почуття ніхто не зрозуміє, тому вона применшує свою травму. Так відбувається й тому, що здебільшого в ролі кривдників виступають близькі, знайомі чоловіки чи родичі чоловіки, і постраждалій жінці важко для себе прийняти та усвідомити, що насильство з нею вчиняли такі близькі люди, значить точно якась причина є в мені [2].

Згідно моделі класифікації кривдників за Хольцворт-Манро і Стюарт (Італія, 1995) [3], маємо наступні дані щодо портрету кривдників за зв'язком кривдника із жертвою:

50-56% кривдників чинять насильство тільки в сім'ї, без жодних натяків на насильницькі дії зовні;

25-42% кривдників іноді зриваються і можуть продемонструвати насильницьку поведінку зовні;

8-25% кривдників жорстокі, антисоціальні, зриваються на всіх, їх насильницьку поведінку можна побачити зовні.

Як бачимо, що більшість кривдників для суспільства – це абсолютно милі, привітні люди, про яких навіть не скажеш, що цей порядний чоловік, який так прекрасно себе поводить на роботі, вдома, за зачиненими дверима перетворюється на тирана і виховує свою дружину і дітей. Цей фактор так змушує багатьох жінок мовчати про насильство, тому що суспільство їм не повірить, бо суспільство здебільшого опирається на обмежуючі переконання щодо жінок – розберуться самі, такого не може бути, сама винна, терпи, мовчи, будь мудрою, в тебе прекрасний чоловік, проблема в тобі, а не в ньому.

Можемо стверджувати, що постраждалим жінкам від насильства є важливою і потрібною суспільна підтримка. Адже травма насильства змушує їх мовчати про насильство, яке з ними трапилося через сором, відчуття провини і через те, що їм не повірять. Джудіт Герман зазначає, що способом для зцілення жінок від наслідків насильства є інтегрування травми та можливість розказати про травму [1]. Також зазначимо, що ті постраждалі жінки, у яких травма стала хронічною, здебільшого не звертаються за допомогою, оскільки намагаються уникнути будь-яких повторних сильних емоційних переживань, навіть робота з психологам може викликати повторне проживання травмуючої події. Тому з жінками, постраждалими від насильства, потрібно працювати дуже обережно, маючи високий професійний рівень та рівень емпатії.

Підсумовуючи опрацьовані наукові джерела, зазначаємо, що насильство несе важкі психологічні наслідки і в подальшому впливає на стан та якість життя, постраждалих жінок. Тому, щоб уникнути важких психологічних наслідків,

постраждалими жінкам необхідно надавати своєчасну та якісну комплексну допомогу. Але тут ми зіштовхуємося із проблемою, що не всі жінки звернуться по цю допомогу та наважуються розповісти про насильство, оскільки основними психологічними особливостями жінок, які постраждали від насильства, є відчуття провини, сорому та страх бути засудженими. А це уже проблема усього суспільства, не тільки жінок. Тому маємо зміщувати акценти на якісну освіту та просвітництво для усього суспільства, для того щоб унеможливити насильство в майбутньому та перестати стигмазувати жертву.

Список використаної літератури:

1. Герман Д. Психологічна травма та шлях до видужання. Наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 424 с.
2. D. E. H. Russell, *Sexual Exploitation: Rape, Child Sexual Abuse and Sexual Harassment* (Beverly Hills, CA: Sage, 1984)
3. Journal of Psychology and Neuroscience: Fateme S. Nejad. Provide Structural Models of Psychological Problems Based on the Field of Exclusion and Exclusion With the Role of a Tool That Wants To Experience and Feel Alone. *J Psychol Neurosci*; 2022; 4(2): 1-8.
4. UN Women офіційний сайт <https://ukraine.unwomen.org/uk/shcho-my-robymo/podolannya-nasylstva-shchodo-zhinok-ta-divchat>
5. Walker, Lenore E. (1979) *The Battered Woman*. New York: Harper and Row.

**РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ»
У СТАРШОКЛАСНИКІВ**

**Мазар А. Я., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Психологія**

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Гнатко М. М., к.психол.н., доц.,

доцент кафедри психології

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Розвиток функціональності суспільства базується на розвиненості людей, що, в свою чергу, залежить від їх «Я-концепції». «Я-концепція» – це структурована система знань людини про саму себе, яка формує особистості людини та знаходить своє відображення у її поведінкових проявах.

Особистість розвивається по-різному на різних вікових етапах, тим не менше, особливу увагу дослідники приділяють саме періоду юнацтва, зокрема старшому шкільному віку. В цей час відбувається перехід дитини до дорослого життя, що характеризується складними для особи процесами трансформації, під час якого формується «Я-концепція».

Раннє юнацтво характеризується такими особливостями як вмінням приймати рішення стосовно майбутнього, бажанням експериментувати у діяльності та проживати різні ролі, сепарацією від батьків та пошуком своїх однодумців, постійним вивченням себе в різних проявах. Це, також, час успіхів та невдач, які можуть негативно чи позитивно повпливати на «Я-концепцію» та визначити її орієнтації в житті.

Розвиток «Я-концепції» має велику значущість для суспільства загалом, оскільки воно отримує сформованих дорослих особистостей, які здатні повноцінно реалізовувати себе в діяльності, створюючи різні якісні матеріальні і нематеріальні блага, що збагачують систему; формувати взаємозв'язки з іншими дорослими особистостями, що об'єднує і посилює соціум; забезпечувати мир, порядок, достаток, процвітання в його теперішньому та майбутньому.

Не менш важливу роль відіграє «Я-концепція» на індивідуальному рівні, яка як серцевина самосвідомості особи, визначає особистість людини, її спосіб мислення, основні цінності, ідеологію життя, надає інформацію про сильні та слабкі сторони, забезпечує різними поведінковими моделями, допомагає приймати рішення, взаємодіяти з зовнішнім світом, тощо. З цієї причини її розвиток в період юнацтва був і залишається однією з найбільш актуальних тем в психології.

Вивчення феномена «Я-концепції» займалися такі відомі науковці як В. Джеймс, А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Бернс, Дж. Мід та інші. Питанню вікової психології, зокрема, проблемі розвитку Я-концепції юнацтва присвячені праці Е. Еріксона, Е. Пірса і Д. Харріса, Г. Фенда, Г. Марша, А. Мартіна, Хартера та інші.

Становлення «Я-концепції» відбувається через процес соціалізації (батьки, родина, школа) при взаємодії юнацтва з оточуючими їх людьми та за допомогою навику рефлексії особи, тобто вміння усвідомлювати інформаційні потоки всередині свідомості і правильно їх оцінювати з позитивним впливом для себе.

Взаємодія із зовнішнім світом дає можливість зробити власний образ «Я» більш конкретним, оскільки особа через ставлення інших до себе починає розуміти свої відмінності від інших людей і схожості з ними. Погляди оточення на неї саму зазвичай включають в себе і позитивні, і негативні оцінки, тому, як наслідок, людина розвиває позитивну концепцію себе, якщо її поведінка оцінюється іншими прихильно, і низьку самооцінку, якщо інші люди критично ставляться до її поведінки.

В період юнацтва особа змінюється на фізичному, соціальному та психічному рівні: її організм перебудовується, розвиваються перцептивні і когнітивні здібності, відбувається сепарація від батьків, зростає соціальна активність серед однолітків, відбувається пошук своїх сфер діяльності для самореалізації та засвоєння нових норм та цінностей [1]. Таким чином, вони стають більш відповідальними та самостійними, покращують здатність адаптуватися, краще розуміти свої навички і здібності та розвивають їх, вчать досягати цілей. В результаті їх сприйняття себе стає все більш точним, а «Я-концепція» поступово ускладнюється.

«Я-концепція» складається з трьох компонентів: переконань, самооцінки та поведінки, і саме самооцінка грає важливу роль в тому, як старшокласники будуть відноситися до себе та поводитися в житті. Самооцінка базується на певних нормах, які людина, задовольняючи, відчуває себе впевнено [4]. Ці норми формуються зовнішнім світом і різняться від одного інституту до іншого.

В процесі зростання різне оточення учня намагається передати йому свої ідеальні норми успіху, краси та популярності, які стають своєрідними «завданнями» для нього, виконання яких дає можливість успішно перейти до наступного етапу розвитку. Ці завдання можна умовно поділити на три: досягнення в діяльності та навчанні (академічний аспект «Я»), привабливий зовнішній вигляд (фізичний аспект

«Я») і хороші відносини з оточенням (соціальний аспект «Я»). Таким чином, «Я-концепція» старшокласників залежить від їх самооцінки в академічній, фізичній та соціальній сферах.

Самооцінка, пов'язана з академічною успішністю, є, в більшій мірі, наслідком, а не причиною досягнень, тому старшокласники з високими академічними досягненням почуваються більш впевнено, ніж однолітки із середньою успішністю. Однак, оскільки досягнення є нормою «дорослих», то можливо, що їх значення зменшується для тих, хто хоче відрізнити себе від дорослого світу [2].

Підтримка батьків та однолітків, як соціальний аспект «Я», особливо важлива для самооцінки учнів. Не зважаючи на те, що батьківське схвалення є важливим для них лише до певного періоду, учні все одно потребують деколи уваги, підтримки та захисту батьків від потенційно шкідливих ситуацій, що має певний позитивний вплив на їх самооцінку.

Беручи до уваги, той факт, що старшокласники проводять більше часу в школі та соціальних мережах, то вплив однолітків один на одного зростає і покращення самооцінки можливе за умови їх прийняття в колектив [4]. Крім того, спостерігається зменшення «реального» часу з друзями в порівнянні з онлайн-відносинами, що в подальшому негативно впливатиме на розвиток соціальних навиків старшокласників та формування їх соціальної особистості.

Найсильніший вплив на самооцінку учня має зовнішність. В сучасному світі створюється все більше продуктів та послуг, пов'язаних із зовнішнім виглядом, які розповсюджуються через рекламу, яка ідеалізує людей, зображуючи їх у найкращому вигляді [2]. І хоча юнацтво характеризується завершенням статевого дозрівання і прийняттям своєї зовнішності та внутрішніх характеристик, учні все одно залишаються частиною віртуального світу соціальних мереж, які можуть сприяти обезцінюванню їх зовнішності. Вони можуть переживають за свою вигляд своєї шкіри, вагу, волосся, зріст та риси обличчя і ця тривога посилюється через постійні оцінки зі сторони незнайомих, членів сім'ї та вчителів [3]. На практиці, до людей з привабливою зовнішністю і без вад краще відносяться, що формує в них позитивну «Я-концепцію», а ті, хто не відповідає нормам суспільства розвивають в собі невпевненість і низьку самооцінку [5].

Крім самооцінки є ще когнітивний та поведінковий компоненти, якій представляють внутрішнє інформаційне наповнення та його прояви у зовнішній світ відповідно. Вони фактично керуються емоційно-оцінковий компонентом, який приймає рішення на основі особистих знань та визначає модель поведінки для досягнення бажаних цілей.

В рамках теми було проведено дослідження «Я-концепції» старшокласників з використанням методик, які визначають основні цінності особи, її самооцінку та розуміння свого власного «Я».

Результати дослідження показали, що «Я-концепція» старшокласників є мало усвідомленою ними та не до кінця сформованою. Цей висновок базується на факті, що їм складно описати самих себе своїми словами, в них присутні внутрішні конфлікти та загальне неприйняття себе.

До своїх основних цінностей старшокласники відносять вірних друзів, чесність та життєрадісність, які виступають частиною соціального аспекту життя. На противагу їм, найменш цінними для них є краса природи та мистецтва, сміливість у захисті власної позиції та суспільне визнання.

Дівчата та хлопці частково відрізнялися своїми цінностями, де першим важливі, на додаток до спільних, ще свобода та вірність, а другим - незалежність, впевненість в собі та мудрість.

Що стосується самооцінки, то спостерігається її середній та високий рівень серед старшокласників, де останній притаманний, в більшій мірі, хлопцям.

Отже, загалом «Я-концепція» є доволі складним утворенням, яке розвивається протягом усього життя, але найважливіший його базовий етап припадає на період юнацтва, коли закладається основа для особистості, яка ідентифікує людину як дорослу особу. На неї впливає зовнішнє середовище, що формує певне уявлення в особи про саму себе, яке може розвиватися в позитивному чи негативному напрямі в залежності від типу взаємодії.

З огляду на те, що будь-яка людина прагне підтримувати позитивну оцінку себе та, що існує тенденція серед учнів формувати свої критерії на основі соціальних мереж та однокласників, школи та батьки повинні допомогти їм зрозуміти реальні і здорові стандарти, сформувавши корисні цінності, переконання та моделі поведінки. З цією метою, передача знань має відбуватися завдяки лекціям, тренінгам чи на основі проведення систематичних уроків, що допомогло б учням познайомитися з їхнім внутрішнім «Я». Цей процес включає в себе вміння соціальних інститутів створювати довірливі відносини з юнацтвом та вміння правильно доносити інформацію, яка допоможе їм в майбутньому стати повноцінними членами суспільства.

Також, важливим є допомогти сформувати юнацтву свої особисті важливі сфери компетенції, щоб невдача в суб'єктивно неважливих для них областях не впливала на їх самооцінку. Це відбувається через створення можливості для старшокласників брати участь у різного роду діяльності (школа, гуртки позакласні) та вивчати цікаві їм предмети, і в процесі присвячувати більше часу тим сферам, в яких вони більш компетентні.

Список використаної літератури:

1. Aishwarya V., Rekha W. The Role of Parent-Child Relationship, Self-Esteem and Self-Concept in Academic Achievement. *International Journal of Indian Psychology*. 2022. Vol.10(4).
2. Baudson T. G., Weber K.E. and Freund P.A. More Than Only Skin Deep: Appearance Self-Concept Predicts Most of Secondary School Students' Self-Esteem. *Front. Psychol.* 2016. Vol. 7.
3. Łysak A., Wilczyńska D., Walentukiewicz A., Karasiewicz K., Skonieczny P. Adolescents' actual appearance and body image self-assessment. *Balt J Health Phys Act.* 2017. Vol. 9 (1).
4. Maureen A. Manning Self-Concept and Self-Esteem in Adolescents. 2007. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiM0Kvfyt-EAxW5SvEDHbl_C4IQFnoECBgQAQ&url=https%3A%2F

www.nasponline.org/Documents/Resources/2020and/2020Publications/2020Handouts/2020Families/2020and/2020Educators/2020Self-Concept/2020and/2020Self-Esteem/2020in/2020Adolescents/2020NASSP/2020Feb/202007.pdf&usg=AOvVaw3V66vgnB09r9tC9w8aUjhe&opi=89978449 (дата звернення: 14.04.2024).

5. Wua T., Rorimpandey W., Ratu J. A., Mantiri J. and Sriana Umbase R. Student Self Concept. *International Conference on Social Science*. 2022. Vol. 149.

**ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ
«Я–КОНЦЕПЦІЇ» В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**
*Мигаль А. Г., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Психологія*

*Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Науковий керівник: Гнатко М. М., к.психол.н., доц.,
доцент кафедри психології,
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Важливим аспектом громадянського суспільства є усвідомлення кожним її членом своєї сутності та причетності до загальних процесів. Розуміння власного «Я» формується впродовж усього життя під впливом багатьох факторів. «Я-концепція» є основою становлення, розвитку, характеристик та цінностей особистості.

Поняття «Я-концепції» виникло в контексті розуміння духовної природи людини як суб'єкта, що пізнає, і суб'єкта, якого пізнають.

У сучасних психологічних дослідженнях акцентується роль «Я-концепції» як узагальненого механізму саморегуляції особистості. Відзначається, що саме Я-концепція» забезпечує самототожність (ідентифікацією), особистісну відповідальність та викликає почуття соціальної причетності [4].

За допомогою теоретичного аналізу можна встановити, що «Я-концепція» – структура, сукупність уявлень, переконань особистості про себе. Вона є підґрунтям побудови стосунків в соціумі, визначає схильність поведінки, дає людині розуміння суті себе.

При конфлікті між «Я реальним» та «Я ідеальним» виникає незадоволення та розчарування. Задоволення від досягнень особистості є важливим елементом формування її самоповаги. Мотивація досягнень, що є домінантною для людини, також є важливим регулятором її розвитку.

Спосіб мислення, поведінку та самосприймання людини протягом усього життя визначають цінності. Особистісні їх категорії чи ціннісні орієнтації формуються під впливом родинних, суспільних та загальнолюдських. Соціум і сприйняття себе у ньому та себе як частинки його, вибудова власних життєвих орієнтирів та бачень є основою для усвідомлення, прийняття і подальшого реформування «Я-концепції».

Ціннісні орієнтації відображають уявлення людини про важливість життєвих цілей та норм суспільства. Це система вибору, яка має стійкі інтереси та потреби, спрямовані на конкретний аспект соціальних цінностей. Вона формується впродовж

соціального розвитку та участі в трудовому житті, і виховання можна розглядати як управління цим процесом [3].

Починають ціннісні орієнтації своє становлення на ранньому етапі розвитку людини та еволюціонують паралельно з її «Я-концепцією».

В період ранньої юності особистість перебуває під багатьма впливами, потребує грамотного підходу в допомозі формування ціннісних орієнтацій та позитивної «Я-концепції», адже цінності визначають зміст життя, його сенс, напрямок руху. В цей віковий період вже можемо визнавати певну сформованість особистісної концепції та репрезентацію ціннісних орієнтацій. Для того, щоб мати розуміння становлення «Я-концепції» людини, необхідно усвідомлювати вплив ціннісних орієнтацій на цю систему [2; 5].

Ціннісні орієнтації молоді є однією з ключових тем при розгляді їхньої особистості. Поточний стан психолого-педагогічної теорії та практики потребує наукового вивчення та дослідження ціннісних орієнтацій сучасної молоді з подальшим впровадженням в освітнє середовище відповідних цінностей та формування їх в навчально-виховному процесі [1].

Вплив ціннісних орієнтацій на «Я-концепцію» в осіб раннього юнацького досліджувався у контексті психологічного розуміння явища особистісної «Я-концепції» людини авторства Р. Бернса, К. Роджерса, А. Маслоу, А. Бандури, М. Мольца, М. Боришевського, П. Чамати, І. Пасічника, Р. Каламанж, Н. Жигайло, І. Коган, В. Кротенко та феномена цінностей і ціннісних орієнтацій науковців М. Рокича, Ш. Шварца, У. Більські, І. Беха, М. Боришевського, Т. Бутківської та інших вчених.

У результаті дослідження виявлено, що вплив ціннісних орієнтацій на формування «Я-концепції» в юнацькому віці є складним та багатограним процесом, відображає взаємодію індивіда з соціальним оточенням. Ціннісні орієнтації виникають відповідно до взаємодії з різноманітними чинниками, такими як виховання, освітнє середовище, культурні впливи та соціальні норми. У свою чергу, ці орієнтації впливають на сприйняття себе та інших, на розвиток власних цілей, а також на усвідомлення місця в суспільстві.

«Я-концепція» як певне ядро особистості, визначає, що людина становить у власному розумінні за певними ключовими складовими або аспектами (самоствлення, самооцінка, самосвідомість). Цінності, що визначаються як важливі життєві пріоритети, стають основою для формування ідентичності та самоусвідомлення.

За допомогою методики «Діагностика міжособистісних взаємин Т. Лірі» ми визначили за середніми показниками групи загальну збалансованість в категоріях домінування – підкорення та дружелюбність – агресивність; на рівні окремих індивідуумів – складність у сфері міжособистісних стосунків і можливі ознаки особистісної дисгармонії, наявність акцентованих рис характеру; труднощі соціальної адаптації, пов'язані із загостреними характерологічними рисами характеру чи з клінічними проявами.

За підрахунками, отримане позитивне значення показника «домінування» свідчить про тенденцію осіб до владності у взаємодії з іншими. Вони можуть бути

впевненими в собі, активно виступати за свої ідеї та відстоювати свої права. Від'ємне значення показника «дружелюбність» свідчить про тенденцію до менш дружелюбної або більш відстороненої поведінки у взаємодії з іншими, обережність у стосунках з оточуючими, певну відстороненість.

Характеристики «залежність» та «уникання боротьби», одержані при дослідженні самосвідомості осіб за методикою В. Стефансона, та пріоритетність таких цінностей, як «незалежність», «сміливість», «свобода», «впевненість у собі», може спричинити конфлікт між реальним і бажаним, бути як кроком до змін, так і причиною емоційного дисбалансу.

Діагностування «помірної адаптивної поведінки» може свідчити про: здатність до адекватної соціальної взаємодії з оточуючими та вирішення проблем в різноманітних ситуаціях, саморегуляцію, емоційну стабільність, адаптацію до змін. Отже, визначені пріоритетні ціннісні орієнтації, що виступають як бажані, повинні спричинити вплив на розвиток особистості.

Цінності – це переконання, бажані цілі й образ поведінки, стандарти, які керують вибором чи оцінкою особою вчинків, людей, подій, ситуацій тощо. Оцінюючи себе, особи юного віку усвідомлюють реалії, в яких перебувають. Ціннісні орієнтації, котрі на даному життєвому етапі є складними до втілення, виступають бажаними і можуть мати вплив на «Я-концепцію» молодих людей в майбутньому.

За результатами психодіагностичних методик індивідуальних цінностей опитаних осіб можна виділити такі мотиваційні за Ш. Шварцом як досягнення, самостійність, гедонізм, безпека. Отже, можемо говорити про певний ідивідуалізм ціннісних орієнтацій осіб раннього юнацького віку. На підтвердження впливу визначених орієнтацій на «Я-концепцію» отримуємо загальні результати дружелюбності -2,24 і домінування 0,69 за методикою Т. Лірі. Це вочевидь є наслідком актуальності власного становлення та розвитку молодих людей.

Урахування впливу ціннісних орієнтацій на формування «Я-концепції» в юнацькому віці є надзвичайно важливим для розробки ефективних стратегій педагогічної та психологічної підтримки молоді. Розуміння цього процесу дозволяє пристосовувати освітні та виховні практики до потреб індивідуумів, сприяє їхньому психологічному розвитку та соціальній адаптації.

Список використаної літератури:

1. Бутківська Т. В. Ціннісний вимір соціалізації учнів. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1 (14). С. 130-13.
2. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Н. О. Гончарова, Ю. Л. Горбенко, Ю. І. Калюжна, В. А. та ін. ; за ред. К. В. Седих. Полтава : Астрія, 2018. 342 с.
3. Пуертас С. Д. К. Соціокультурний підхід до вивчення цінностей. *Соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : міжнародний науковий форум*. 2014. Вип. 15. С. 108-119. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN.Mnf_2014_15_14. (дата звернення : 27.02.2024).

4. Рибалка В. В. Методологічні проблеми наукової психології : посібник. Київ, 2017. 245 с.

5. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.

ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

*Поліщук І. М., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Психологія*

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Зошій І. В., к.психол.н.,

доцент кафедри психології,

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Оцінка місця дошкільного періоду розвитку дитини в загальному процесі онтогенезу, ніколи не була однозначною. Різні автори мали свою думку з приводу цього питання. Вважається, що дошкільний період розвитку дитини займає особливе місце серед інших вікових етапів становлення особистості.

Згідно висновків багатьох дослідників і практичних психологів, саме тривожність, лежить в основі цілого ряду психологічних труднощів дитинства, в тому числі багатьох порушень в розвитку, що слугують приводом для звернень до психологічної служби в системі освіти.

Тривожність розглядається як показник до невротичного стану, і її роль надзвичайно висока, в тому числі в порушеннях поведінки, таких як делінквентність та адиктивна поведінка у підлітків. Значення профілактики тривожності та її подолання важливо при підготовці, як дітей так дорослих до важких ситуацій, при оволодінні новими навиками, функцією, діяльністю.

Список таких питань, а відтак і відповідей, які є дуже важливими як з наукової, так і з практичної точки зору, є дуже обширний. На наш погляд, проблеми співвідношення є, по-перше, тривожності й страху а, по-друге, тривожності як переживання, тобто, загальна тривога, яка тісно «пов'язана» з якою-небудь сферою життя приватна, периферійна тривожність. І, нарешті про суть тривожності як стійкого утворення, її форми, можливості корекції тощо.

Психологічне здоров'я у дітей, в цілому залежить від соціально-економічних, екологічних, культурних, психологічних та інших факторів [1, с. 72].

На думку науковців, в тривозі та страху є загальна риса в вигляді відчуття схвильованості та неспокій. Тривога – це передчуття небезпеки, стан неспокою. Як правило, тривога з'являється в очікуванні якоїсь події, результати якої неможливо передбачити, а відтак вони можуть мати неприємні наслідки.

Тривога виникає у дітей відповідальних, з розвинутим відчуттям гідності, обов'язку. Також тривога, як відчуття, може виступати при відповідальності за життя своє та близьких. Страх можна розглядати, як прояв тривоги в конкретній формі.

У психологічній літературі зустрічаються різні визначення поняття тривоги (тривожності). Більшість дослідників поділяють думку щодо необхідності його диференціювати, як ситуативне явище і як особистісну характеристику.

Тривожність це переживання емоційного дискомфорту з очікуванням не-благополуччя, з передчуттям небезпеки. Розрізняють тривожність як емоційний стан і як стійку властивість, рису особистості або темпераменту [2, с.53].

Під поняттям тривожності психологи позначають стан людини, що характеризується підвищеною схильністю до переживань, побоювання та занепокоєння, яке має негативне емоційне забарвлення.

Тривога та тривожність виявляють зв'язку з історичним періодом життя суспільства, що впливає на зміст страхів, характер «вікових піків» тривоги, частоті, поширенні й інтенсивності переживання тривоги, значному зростанні кількості тривожних дітей і підлітків нашої країні останніх років [3, с. 133].

Розвиваючи думку щодо генезису тривожності, зазначають, що занепокоєння, випробовуване нормально, дітьми що розвиваються у період від 7 місяців до 1 року 2 місяців може стати передумовою на подальший розвиток тривоги.

При несприятливому збігу обставин тривога і страхи дорослих, оточуючих дитини, травмуючий життєвий досвід тривога переростає в тривожність, перетворюючись тим самим у стійкі риси характеру. Проте відбувається це раніше старшого дошкільного віку». Ближче до 7 і особливо до 8 років вже можна говорити про розвиток тривожності, як про певний емоційний настрій з величезним переважанням почуття занепокоєння [1, с.45].

Основною ціллю корекційної роботи з дітьми є їх взаємодія до повноцінного психічного і особистісного розвитку. Побудова індивідуальних освітніх програм повинна зосереджуватися на знаннях вікових норм і можливостей конкретної дитини.

В процесі реалізації даного напрямку не можна просто виправляти дитину чи дорослого в дефіцитарній функції. Необхідно з перших етапів роботи орієнтуватися на можливі досягнення в процесі корекції. В цьому заключається єдність корекції і розвитку.

Успіх корекційно-розвиваючої діяльності правильно виявлена причина тої чи іншої проблеми. В психіці людини все взаємопов'язане, тому деформації чи порушення в одній сфері часто тягнуть за собою появу проблем в іншій.

Види порушень розвитку дітей дошкільників [1, с.12]:

- порушення, викликані негативним впливом на дитину, одинокі випадки;
- порушення, викликані систематичним негативним відношенням до дітей, внаслідок якого з'явилась відсутність яких-небудь важливих структурних компонентів психіки;
- порушення, в наслідок яких виникає деформація психіки;
- глобальне відставання всіх сфер і процесів.

Дана класифікація діяльності в рамках корекційно-розвиваючого напрямку потребує врахування цілого ряду важливих моментів. При роботі з дітьми дошкільного віку неможливий повноцінний психотерапевтичний вплив, у зв'язку з

цим практичні психологи ЗДО мають право використовувати лише елементи різних технологій.

Концептуальними основами діяльності психологічної служби є досягнення вітчизняної психологічної школи, проте більшість технік розроблено за кордоном.

Порушення особистісного росту надзвичайно розповсюджені як в дитячому, так і в дорослому віці. Часто виявляється, що за тим чи іншим порушенням когнітивних процесів відставання в розвитку розумових здібностей в дитини приховується порушення особистісного розвитку.

Спроби цілеспрямованого формування особистості найчастіше зводяться до пояснень дитині, що вона повинна здійснювати моральні вчинки і переживати моральні почуття. Такі обставини і обумовлюють різні психологічні проблеми і навіть відхилення від розвитку [4, с. 68].

Поняття відхилення в особистісному розвитку охоплює велике коло явищ: формування антисоціальної мотивації, появу емоційних порушень страхів, агресивності і порушень вольової сфери капризи, впертість, слабка воля, негативізм, низький рівень соціальної компетентності.

При виборі засобів корекційного впливу необхідна впевненість психолога в причинах того чи іншого порушення. Крім того, при виборі діагностичних методик, в корекційно-розвиваючому напрямку орієнтиром перш за все є вікові особливості дітей-дошкільнят та ведучий вид діяльності. Тому побудова занять повинна відбуватися в ігровій формі, а цільова установка повинна варіюватися в різних поєднаннях.

Як висновок, можна вважати, що корекційний напрямок діяльності включає роботу не лише з дітьми, а й з дорослими батьками і педагогами, який має на меті активне навчання навичкам взаємодії, саморегуляції. Тобто, корекційна робота буде більш ефективна у тому випадку, коли вона є систематичною, цілеспрямованою та комплексною.

Список використаної літератури:

1. Бровченко О. М. Аналіз психологічних особливостей співвідношення спілкування та тривожності в підлітковому віці. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. 87 с.
2. Булатевич Н., Селезньова О. Вплив дитячо-батьківських стосунків на особливості прояву шкільної тривожності підлітків. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота»*. 2021. № 1 (7). С. 51-56.
3. Дударчук Т. Психологічні особливості шкільної тривожності підлітків. *Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 2019. С. 132-134.
4. Романчук О. І. Когнітивно-поведінкова терапія тривожних розладів: модель розуміння, терапії та емпіричні докази ефективності. *Нейро NEWS*. 2012. № 4 (39). С. 65-70.

ВПЛИВ ТРИВОЖНОСТІ НА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Труш М. В., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності Психологія

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Закалик Г. М., старший викладач кафедри психології

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Практично значна частина підлітків не обмежується навчання у школі і вступає до вищого навчального закладу, щоб здобути фахову освіту. У цей час відбувається адаптація до іншого оточення і в загальному до іншої системи навчання та оцінювання. Спершу студент може відчувати певну тривожність, що буде відображатися на здатності його адаптації та налагодженні контакту зі своїми одногрупниками та викладачами, а згодом вона змінюється на хвилювання перед задачею перших семінарів та сесії. Можна вже із цього невеликого переліку зрозуміти те, що у студентів будуть певні виклики, які звісно ж спричинюватимуть появу тривожності.

Окрім цього, повномасштабна війна, яка триває в Україні, теж має негативний вплив не тільки на учасників бойових дій, але й на цивільних людей, молодь і дітей.

У процесі навчання може виникнути повітряна тривога і учасникам навчального освітнього процесу доводиться припиняти заняття та спускатися в укриття і це також має свій відбиток на психічному стані особистості.

Горе постукало до багатьох співгромадян. Призов до війська, хтось із близьких чи рідних студента перебуває в зоні бойових дій або родина студента зазнала втрати когось із рідних під час бою чи ракетного обстрілу. Тоді це теж виступає досить значущим чинником для виникнення тривожності.

У значної частини студентів досить часто тривожний стан викликають переживання за власне майбутнє чи стосується випадків, коли виникає необхідність поєднати навчання та працю, щоб покращити власне матеріальне становище; чи з приводу того як налагодити відносини із людьми, які відіграють значну роль у їхньому житті. У решті решт не можна забувати й про те, що тривожність великою мірою впливає на психічне здоров'я особистості та її самопочуття, а отже й благополуччя. Набування нових знань та виконання завдань може стати складнішим, коли студент перебуває в стані тривоги.

Вивченням та аналізом проблеми тривожності займалися такі науковці як Т. Гончаренко, А. Я. Гринечко, Ж. В. Сидоренко, О. С. Слободянюк, А. С. Чернега, J. Zarocostas, R. L. Woodgate, K. Taylor, P. Tennent, P. Wener, G. Altman та інші.

Тривожність є індивідуальною психологічною особливістю людини, що виявляється у її схильності до частих та інтенсивних переживань стану тривоги, а також у низькому порозі його виникнення [6, с. 269]. При цьому необхідно відзначити, що найбільш вираженою є підліткова тривожність. І як зазначає А. С. Чернега, за останнє десятиліття рівень тривожності молоді збільшився та змінилися форми прояву тривожності [7, с. 192]. Тривожність є негативним переживанням людини, що призводить до зниження працездатності та порушення продуктивності

діяльності, викликає труднощі в спілкуванні [8, с. 92]. А. Я. Гринечко вказує на те, тривожність супроводжується проявами низького рівня самооцінки і лише у рідкісних випадках, для того, щоб не показувати зовні стану тривожності, особистість може демонструвати підвищену самооцінку [2, с. 274]. Часто проживання людиною підвищеної тривожності спричинює появу різних соматичних захворювань.

В останні роки рівень тривожності став одним з визначальних чинників у становленні особистості підлітка. Нездатність чи невміння справлятися з тривожністю в сучасних екологічно несприятливих та стресових зовнішніх умовах призвело до збільшення кількості тривожних особистостей, для яких характерними є підвищений неспокій, зайва суєтливість, емоційна нестійкість та невпевненість у собі [3, с. 7]. Психологи почали відзначати, що тривожність є показником «преневротичного стану», а її роль надзвичайно висока і виявляється у порушеннях поведінки, зокрема таких, як делінквентність і адиктивна поведінка [1, с. 5].

Ж. В. Сидоренко та О. С. Слободянюк вивчали вплив тривожності на проблемні аспекти психологічного здоров'я студентської молоді в умовах коронавірусної пандемії та ними показано, що проживання надуманого стресу спричинювало зниження загального рівня життєздатності особистості, погіршення емоційного благополуччя та проявлялося у зростанні рівнів тривожності та агресивних реакцій. Це призводило до зниження рівні людяність, зростанні недовіри до оточення, що провокувало труднощі у налагодженні міжособистісних стосунків і появу низького рівня емпатії [4, с. 63].

Тривожність підлітка часто порушує його нормальне життя, нерідко виступає причиною порушення соціальних зв'язків з навколишніми, що позначається на рівні успішності та породжує внутрішній суперечливий стан. Такий стан може бути викликаний: суперечливими вимогами до особистості, що надходять з різних джерел, часом неадекватними вимогами, які не відповідають її можливостям і бажанням. Це можуть бути й негативні вимоги, як наприклад, її приниження чи залежне становище. Усе це сприяє розвитку ще більшої тривожності, занурення особистості у собі. У цей час часто псуються стосунки з товаришами, які є значущими для особистості і перебувають у центрі її життя та багато в чому визначаючи решту аспектів її поведінки й діяльності [5, с. 67].

Як зазначають науковці, тривожність «подорослішала». Саме виявлення причин виникнення тривожності, з'ясування впливу тривожності на психічне життя сучасної молоді потребує дослідження, а обрану тему необхідно вважати актуальною особливо в умовах сьогодення.

Мета дослідження – виявити особливості проявів впливу тривожності на психофізіологічні показники та психічне здоров'я студентів в умовах війни.

У дослідженні брали участь двадцять дві особи (11 хлопців та 11 дівчат), старших підлітків, віком 16-17 років. Їх участь у дослідженні була добровільною, а саме дослідження проводилося із дотриманням норм та правил поведінки, згідно із Етичним кодексом психолога. Усі респонденти навчалися у вищих навчальних закладах освіти м. Львова.

Відповідно до теми і мети дослідження у роботі використано авторську анкету «Визначення чинників тривожності та їх вплив на психофізіологічні показники та психічне здоров'я особистості» (М. Труш, Г. Закалик). Кожен респондент отримав електронну Google-форму з текстовим матеріалом анкети та був ознайомлений з інструкцією до неї. За допомогою анкети можна визначити вплив тривожності особистості на її психічний стан.

Результати дослідження показали, що серед опитаних тривожність мала вплив як на соціальні стосунки, зокрема, відзначалися хвилювання при виступах перед аудиторією – у 82% (9 дівчат і 9 хлопців), що могло свідчити про низький рівень комунікативності – це виявлено у 18% респонденток. Тобто переважно тривожність спричинювалася стурбованістю через важливість свого виступу чи через високі очікування від аудиторії. Це можна пояснити також неуспішним плануванням свого виступу – часто через тривожність людині бракує часу на підготовку до виступу чи вона не уміє його спланувати. У цьому свою роль може зіграти й невпевненість особистості в собі, у власних знаннях або вміннях, що виявлено у 68% респондентів (9 дівчат і 6 хлопців). Це стає причиною страху перед аудиторією та публічними виступами і є закономірними фізіологічними реакціями на стрес, що викликано тривожністю. Тривожністю підсилювалися й хвилювання за успішність навчання – на це вказали 50% респондентів (5 дівчат та 6 хлопців).

Тривожність відображалася на ряді когнітивних процесів, зокрема 77% респондентів (8 дівчат і 9 хлопців) вказували на порушення концентрації уваги та їм було важко зосереджуватися. Ці дані вказували на те, що досліджувані в стані тривожності відчували переривання або втрату уваги, що не давало можливості зосереджуватися або вимагало від них докладання зусиль.

У частини досліджуваних спостерігалися порушення сну – про це вказали 64% респонденти (з них вісім хлопців та п'ять дівчат) та порушення серцевого ритму – відзначено у 45% досліджуваних (5 дівчат і 5 хлопців).

Такі психічні процеси у 50% респондентів (5 дівчат і 6 хлопців) спричинювали відчуття постійної втоми від перенапруження, у 13% респондентів (2 дівчат і 1 хлопця) – відчуття безпорадності або викликали страх перед майбутнім – у 18% (3 дівчат і 1 хлопця).

Звичайно, що такі показники є відображенням порушення психологічного здоров'я студентів, що спонукало до надання студентам деяких рекомендацій.

Зменшення тривожності та відчуття напруженості можна досягти за допомогою різноманітних стратегій, серед яких можна назвати наступні.

Наукова діяльність є достатньо виснажливою. Тому бажано змінювати її на фізичну активність, а саме це можуть бути заняття спортом, біг, йога або прогулянки, що сприятиме зменшенню тривожності та підвищенню настрою.

В умовах сьогодення важливо навчитися деяких технік медитації та релаксації, що допоможе знизити рівень тривожності та покращить загальний стан емоційного благополуччя.

Медитація дуже добре поєднується з практикою глибокого дихання – регулярність використання таких практик допомагає зняти напругу і також знижуватиме рівень тривожності.

Важливим є управління власним часом, тобто планування часу на виконання завдань сприятиме зменшенню відчуття напруженості та тривоги, роблячи завдання більш керованими та досяжними.

Для молодих людей важливою є соціальна підтримка: Розмова з друзями або близькими про свої почуття є можливістю зменшення тривожності та відчуття безпорадності. Тому важливо здійснювати пошук підтримки. Якщо її не можливо знайти в знайомому оточенні, то очевидним є звертання за професійною допомогою до психологів. Це особливо необхідне і корисне для тих, хто стикається зі значними рівнями тривожності та відчуттям безпорадності.

І на останок – необхідно пам'ятати про правильне харчування. Дотримання збалансованого харчування, багатого на фрукти, овочі, повітряні білки та здорові жири, не лише покращить настрій, але й знизить рівень тривожності.

Список використаної літератури:

1. Гончаренко Т. Тривожна дитина. *Психолог*. 2004. № 5. С. 4-5.
2. Гринечко А. Я. Співвідношення рівнів самооцінки та тривожності сучасної молоді. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи* : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції (Дрогобич, 15-16 трав. 2009 р.) / наук. ред. С.А. Щудло. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка. 2009. С. 272-276.
3. Пересадчак О. Фактори впливу на розвиток дитячої тривожності. *Психолог*. 2003. № 2. С. 6-9.
4. Сидоренко Ж. В., Слободянюк О. С. Підвищена тривожність як ознака порушення психологічного здоров'я особистості в умовах пандемії covid-19 (на прикладі студентської молоді). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: психологія*. 2021. № 4. С. 60-64.
5. Стахова О. О., Коломієць А. М. Тривожність та її вплив на психічне здоров'я студентів. *Наукове мислення: збірник статей учасників вісімнадцятої всеукраїнської практично-пізнавальної конференції*. 2015. С. 67-68.
6. Стрілецька І. І. Тривожність як індивідуальна властивість особистості (теоретичний аспект). *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія Психологічні науки*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2015. Вип. 1 (46). С. 266-272.
7. Чернега А. С. Психологічні особливості тривожності підлітків. *Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*. 2019. Т. 1. С. 192-194.
8. Woodgate Roberta L., et al. The experience of the self in Canadian youth living with anxiety: A qualitative study. *PLoS One*. 2020. Vol. 15.1. Pp. 81-93.

САМООЦІНКА ТА РІВЕНЬ ТРИВОЖНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Хавунко О. Ю., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Психологія

*Львівський інститут ПриАТ «ВНЗ «МАУП»
Науковий керівник: Зошій І. В., к.психол.н.,
доцент кафедри психології,
Львівський інститут ПриАТ «ВНЗ «МАУП»*

Самооцінка розпочинає формуватися вже в ранньому періоді, проте лише в підлітковому віці розвивається адекватна самооцінка, а саме, оцінка особистості самої себе, в якій перевага надається критерієві особистого внутрішнього світу.

Самооцінка у підлітків є вагомим чинником, який визначає міру ідеальних, реальних уявлень щодо себе. Самооцінка це ключове інтеграційне ядро особистості, що розвиває особистість, це явище є вагомим для підліткового віку.

Дослідження самооцінки, почуття дорослості підлітками є суттєвим в розумінні формування розвиненої особистості. Самооцінка тісно пов'язана з потребою в самоствердженні, бажанням затвердити себе як члена суспільства серед навколишніх осіб та у власних думках.

Проблема самооцінки це одна з найбільш складних в психології особистості. Головна функція самооцінки особистості закладається в тому, що це необхідна внутрішня умова регуляції поведінки, діяльності. Тому питанню самооцінки необхідно надавати вагому увагу при дослідженні властивостей підліткового віку.

Як відомо, в підлітковому віці здійснюється вихід особистості на якісно іншу позицію в соціумі, тоді активною фазою формується свідомість та самосвідомість індивідів, здійснюється вихід із безпосереднього наслідування оцінювання дорослих осіб, збільшується акцент щодо внутрішніх критеріїв.

В підлітковому віці відбуваються значні зміни організму дітей в процесі біологічної зрілості. Вони зумовлюються насамперед статевим дозріванням, що впливає на повне почуття особистої дорослості, появу цікавості щодо представників протилежної статі, пробудження нових переживань, романтичних почуттів, фантазій, мрій.

Розвиток емоційно-вольової сфери, який обумовлює психічний розвиток особистості вважається однією із властивостей, що вказує на підлітковий період.

Якщо емоційна сфера підлітків порушена, тоді розвивається тривожність, як поширений психологічний феномен на теперішній час. Тривожність вважається симптомом неврозів та функціонального психозу, пусковими механізмами розладу емоційної сфери підлітків.

При дослідженні вікової категорії підлітків, підтверджується зв'язок самооцінки з тривожністю, коли висока загальна самооцінка та самоповага порівнюється з невисокою тривожністю, а невисока самооцінка відповідно з підвищеною тривожністю [1, с. 40].

Під тривожністю в психології розуміють здатність особистості переживати тривогу, це емоційний стан, що виникає в ситуаціях невизначеної небезпеки, виявляється в очікуванні неблагополучного розвитку подій.

Виникнення тривожності є результатом недостатньої адаптивності психофізіологічних механізмів, що проявляється в посиленні рівня активації нервової системи та неадекватних поведінкових реакцій особистості.

Тривожність особистості вважається одним з найбільш інтригуючих феноменів в психології, під яким розуміють стійке особистісне утворення, що зберігається впродовж тривалого часу та при цьому переживається емоційний дискомфорт та відзначається загрожуюча небезпека [3, с. 65].

У дослідженні тривожності розроблено декілька підходів. В психоаналітичному підході З. Фрейда певні переживання, які були в житті особистості, а саме, дії, імпульси, думки, спогади є болісно хворобливими або породжують сильну тривогу, витісняються зі свідомості, а ті сили, що привели до витіснення з пам'яті того, що відбулося, мобілізуються, перешкоджаючи їх відновленню в свідомості.

Виділяють стійку та загальну тривожності [3, с. 67]:

- стійка тривожність виявляється у будь якій сфері, її прийнято позначати як специфічну, до неї належить шкільна, міжособистісна, екологічна, тестова, комп'ютерна тривожність;

- загальна, генералізована тривожність, яка легко змінює об'єкти в залежності від зміни їх суті для особистості, специфічна тривожність, що є тільки формою вираження загальної.

Виділяють типи джерел стійкої тривожності [4, с. 134]:

- довготривала зовнішня стресова ситуація, яка появилася в результаті частого переживання стану тривоги (Ю. Ханін, Ч. Спілбергер);

- внутрішні, психологічні, психофізіологічні причини.

Тривожність є особистісним утворенням, певний рівень якого в нормі, характерній всім людям та є необхідним для оптимальної адаптації особистості до дійсності. Наявність тривожності як стійкого утворення є свідченням порушень в особистісному розвитку, що перешкоджає нормальному становленню, діяльності, спілкуванню.

Тривожність це психічний стан емоційної напруги, душевного дискомфорту, настороженості, хвилювання, підвищеної вразливості при ускладненнях, загостреному відчутті провини та недооцінюванні себе в ситуаціях очікування, невизначеності, передчуття неясної загрози.

Тривожність виявляється в схильності особистості до інтенсивних переживань стану тривоги, визначається абсолютним параметром індивідуальних відмінностей [2, с. 53].

Частіше за все тривожність формується тоді, коли діти знаходяться в стані внутрішнього конфлікту. Виникнення тривожності є результатом недостатньої адаптивності психофізіологічних механізмів, які виявляються в посиленні рівня активації нервової системи та, як наслідок цього, виникають неадекватні поведінкові реакції.

Феномен тривожності розглядають на психологічному рівні як стан напруження, стурбованість, нервозність, яка переживається у вигляді почуття невизначеності, безпомічності, безсилля, незахищеності, самотності, неможливості

прийняти рішення. Це відбувається з одночасним зростанням загальної збудливості, зниження порогів чутливості, коли раніше нейтральні стимули набувають негативне емоційне забарвлення.

Тривожні особистості живуть, відчуваючи весь час безпричинний страх, вони нерідко ставлять собі запитання: А раптом що-небудь трапиться? Підвищена тривожність може дезорганізувати будь-яку діяльність, що призводить до низької самооцінки, непевності в собі [4, с. 86].

Непевнені в собі, схильні до сумнівів, коливань, боязкі, тривожні діти є нерішучі, несамостійні, нерідко інфантильні. Найчастіше поняття тривожність використовується щодо опису неприємного за своєю забарвленістю емоційного стану чи внутрішніх умов, які визначають почуття напруги, неспокою, а з фізіологічної сторони активацією автономної нервової системи.

Такі слабо виражені прояви тривоги, як почуття переживання, непевненість в правильності власної поведінки є невід'ємною частиною емоційного життя будь-якої особистості. На відміну тривоги як стану, тривожність як риса особистості, притаманна далеко не кожному.

Тривожні люди непевнені в собі та своїх рішеннях, весь час очікують неприємностей, емоційно нестійкі, недовірливі. Прояви тривожності в дітей, зокрема підлітків, можуть бути соматичними та поведінковими.

Отож, підсумовуючи вищевикладене, можна вважати, що тривожність як властивість особистості багато в чому спричинена поведінкою суб'єкта. Існує певний рівень тривожності, а саме, природна та обов'язкова особливість активної діяльності особистості. Діти із підвищеним рівнем тривожності, а саме з особистісною тривожністю схильні сприймати погрозу власній самооцінці. Як правило, в них розвивається неадекватно занижена самооцінка.

Список використаної літератури:

1. Барановська Я. Г. Емпіричне дослідження тривожності в підлітковому віці. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2019. Вип. 2. С. 37-43.
2. Булатевич Н., Селезньова О. Вплив дитячо-батьківських стосунків на особливості прояву шкільної тривожності підлітків. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота»*. 2021. № 1 (7). С. 51-56.
3. Максименко К. С. Психічні стани як вияв існування особистості / за ред. С. Д. Максименка. *Наукові записки. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України*; Вип. 26. Київ, 2005. С. 62-67.
4. Томчук С. М., Томчук М. І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі : монографія. Вінниця : КВНЗ «ВАНУ», 2018. 200 с.

**РОЛЬ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ У МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ
В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА**
*Яворська Н. В., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Психологія*

*Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Науковий керівник: Зошій І. В., к.психол.н.,
доцент кафедри психології,
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Теперішнє суспільство вимагає фахівців з високорозвиненими комунікативними, інтелектуальними здатностями, організаторськими здібностями, які здатні досягати поставлені цілі з позиції потреб, інтересів та можливостей учасників команди. Для суспільства необхідні лідери, організатори, які готові до виконання власної діяльності на базі особистісно-орієнтованого контакту зі своєю командою та керівництвом, опираючись на гуманний підхід, схильні до співпереживання, емпатії, комунікації на рівних засадах.

Управлінська діяльність керівників безпосередньо має зв'язок із розв'язанням економічних, соціальних, виробничих, психологічних питань. Все це потребує не лише залучення інтелектуальних, вольових, емоційних ресурсів, але й значного рівня психологічної культури та мотивації праці.

Актуальність питання підтверджується суттєвою цікавістю науковців до цього феномену, тобто, з давнього часу філософи роздумували над тим, яким має бути правитель, яка повинна бути його діяльність. Теперішнє суспільство вимагає особистостей з високо сформованими комунікативними, інтелектуальними здатностями, організаторськими схильностями, які дотримуються поставлених цілей, зважаючи на потреби, інтереси, можливості членів колективу [1, с. 204].

Діяльність керівників як й інша активність особистості, буває визначена зовнішніми й внутрішніми умовами. Зовнішніми умовами управлінської діяльності вважаються стимули, які заохочують керівників до роботи, матеріальна винагорода працює лише в тому випадку, якщо весь час підвищується, підтримання діяльності керівництвом, колегами, здатність отримати акції підприємства, підвищення службовими сходами, отримання особистісного статусу.

Внутрішніми умовами вважаються психологічні особливості суб'єкта поведінки, бажання, інтереси, мотиви, потреби, цілі, тобто індивідуальні диспозиції. Отож, диспозиційна та ситуаційна мотивації це аналоги зовнішньої та внутрішньої детермінації поведінки особистості.

Поняття мотивації вивчають як механізм, процес, а саме, динамічне утворення, тобто рушійні сили поведінки особистості, як структуру, що складається із певних елементів, факторів, а саме, мотивів особистості.

Вирізняють мотивації [1, с. 33]:

- зовнішню,
- внутрішню,
- споживчу, тобто, направлену на задоволення особистісних потреб,
- продуктивну, що для індивіда є цінністю формування чогось невідомого, одержання успіху, визнання, досягнення.

Психічні стани особистості визначають втілення психічних процесів різних видів, рівнів, пізнавальних, емоційних, поведінкових в загальну систему, що вказує на адекватні дії людей в конкретних моментах. Найбільш поширеною науковою точкою зору є те, що психічні стани виокремлюють як психічні явища, посідають проміжне місце між психічними процесами й властивостями індивідів, включаючи їх параметри.

Розгляд психічних станів як певних психологічних категорій вбачається як єдине визначення психічної діяльності за визначений проміжок часу, це вказує на специфічність психічних процесів залежно від явищ, предметів дійсності, станів, що були попереду, психічних властивостей індивідів.

Психіка людська визначається конкретними властивостями, але щодо оцінки життєдіяльності особистостей виділяють єдиний обраний показник, яким вважають емоційний стан. Емоції це механізми регулювання, початок психічних процесів, а саме, мислення, уяви, уваги, пам'яті, відчуття, сприймання, уявлень, волі, діяльності, поведінки. Психічні стани підтримуються, регулюються емоціями, обумовлені соціальними, когнітивними потребами та середовищем, обстановкою [2, с. 83].

Виокремлюють наступні типи емоційної поведінки в ході комунікації :

- резонування,
- відчуженість,
- дисонанс.

Емоційне резонування це здатність людей мати від реагування щодо різних емоційних станів партнерів.

Особистості при емоційній відчуженості, відповідаючи на емоційні стани тих, хто оточує, виявляють невиразні, нечіткі емоції, що вказує на емоційну ригідність як властивість особистості.

Демонстративним виключенням особистості з емоційної комунікації або проявом емоцій, які є інші за змістом ситуації взаємодії визначається емоційний дисонанс, що є ознакою аутичності дітей, які не можуть виявляти емоції, які виявляють інші, а саме, коли є веселими, вони є відсторонені, не підтримують емоцій [1, с. 128].

Внутрішні функції психічних станів визначаються тим, через попередній досвід вони визначають психічні процеси в відомих моментах й адаптують щодо сприйняття, дії в невизначених моментах [4].

Психічним станам, так як й психічним процесам, притаманні початок й завершення, вони можуть зазнавати змін, однак, психічні стани є більш цілісними та стійкішими. Психічні процеси переходять в психічні стани, а саме, сприймання картин переходить в непростий психічний стан очікування від даної роботи. Психічні стани безпосередньо мають зв'язок із індивідуальними характеристиками індивідів [1, с. 56].

В психологічних дослідженнях особлива увага надається вивченню тривоги, агресивності, ригідності, фрустрації як яскраво вираженим психічним станам.

Мотивація поділяє психічні процеси та функції, а саме, мислення, навчання, сприйняття, пам'ять. Процес мотивації, що насамперед зосереджений на здобутках поведінки слугує предметом дослідження вчених, науковців

Мотивація досягнення вважається збільшенням або збереженням максимально суттєвими можливостей особистості до конкретних типів діяльності, в яких включені критерії успішності, здійснення подібної діяльності веде до успіхів або невдач, які при контакті індивідів із навколишнім середовищем нерідко є випадкові.

В залежності від отриманих успіхів, ця ланка може рухатись вгору чи вниз за шкалою, змінюючи точку відліку нуль. Через це є неможливим виокремити об'єктивно щодо суттєвого відтинку часу, що конкретно для одних осіб є успіх, а що - невдачею.

Успіх й невдача характерні й для відносин осіб із навколишнім середовищем, що не несуть абсолютного стосунку щодо досягнень, що сконцентровані біля двох здатностей, тобто, досягнення успіхів або уникнення невдач. Мотивації досягнень характеризується двома тенденціями, індивідуальні досягнення й уникнення, тобто сподівання щодо успіху та боязнь невдач [3].

Підсумовуючи вищевикладене, можна вважати, що мотивація досягнення є направленою на певний момент, тобто, на досягнення успіхів або уникнення невдач. Вона, як правило, орієнтується на мету, націльовує особистостей на результат до дій, що є пов'язаними одна з одною. Відома певна послідовність дій, які утворюються одна за одною, але є своєрідні типи активності, які є не пов'язані безпосередньо з метою.

Список використаної літератури:

1. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
2. Клименко М. П. Мотивація управлінського персоналу в реалізації загальної стратегії підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 5. С. 81-85.
3. Лещенко Л. О. Мотивація праці як фактор підвищення прибутковості виробництва. *Ефективна економіка*. 2016. № 4. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
4. Польова В. В. Мотивація як фактор підвищення ефективності трудової поведінки працівників. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_90.pdf.

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Онишко Д. Р., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності Фінанси, банківська справа та страхування,

Львівський торговельно-економічний університет

Науковий керівник: Мединська Т. В., к.е.н., доц.,

доцент кафедри фінансів, економічної безпеки,

банківської справи та страхового бізнесу

Львівський торговельно-економічний університет

Повномасштабне збройне вторгнення на територію України РФ суттєво вплинуло як на життєдіяльність громадян, так і на діяльність абсолютно всіх інститутів та інституцій в країні. Війна стала причиною величезних втрат, зокрема людських, соціальних та економічних. Шокового стану зазнала і фінансова політика держави, а саме податкова політика яка є її ключовим елементом. За допомогою важелів і методів податкової політики держава регулює економічне зростання, фінансує виконання визначених законодавством функцій та покладених на неї

обов'язків, забезпечує добробут населення – впливає на рівень розвитку соціально-економічних відносин. Сутність податкової політики держави полягає у встановленні, правовому регулюванні та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави [1].

Насамперед, слід зазначити, що значна кількість господарюючих суб'єктів, в тому числі й великі платники податків, були вимушені зупинити свою діяльність через воєнні дії чи тимчасову окупацію територій, де вони розташовані. Зважаючи на непрості умови ведення бізнесу Верховна Рада України у березні 2022 року прийняла низку законів, зокрема які регламентують внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану; особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану; вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану [2].

По-перше, була надана можливість переходу підприємств на спрощену систему оподаткування зі сплатою податку з обороту за ставкою 2 %, при цьому відмінюються обмеження за обсягом доходу. Разом з тим, передбачені тимчасові особливості для суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність з обміну іноземної валюти, операції з корисними копалинами, фінансові компанії, тощо. Важливо, що підприємства, які до переходу на сплату 2 % єдиного податку були платниками податку на додану вартість (ПДВ), звільняються від нарахування та сплати ПДВ, а також призупиняються всі податкові зобов'язання з ПДВ, фактично суб'єкт господарювання перестає бути платником ПДВ. Поряд з цим, в порівнянні зі «звичайною» моделлю спрощеної системи оподаткування, підприємства зобов'язані сплачувати єдиний соціальний внесок та податок на доходи фізичних осіб.

Поряд з цим, на час воєнного стану ставку акцизного податку на пальне встановлено на рівні 0 відсотків, а ставку ПДВ знижено до 7 відсотків; з 1 березня 2022 року та ще рік після закінчення військового стану звільнено підприємства від сплати земельного податку та орендної плати за землю території на яких велися бойові дії або які тимчасово окуповані; у 2022 році відмінено справляння екологічного податку за об'єкти які розташовані на території на яких велися бойові дії або які тимчасово окуповані; скасовані платежі при розмитненні транспортних засобів; тощо.

Ключові вектори щодо змін законодавчо-нормативного забезпечення реалізації податкової політики України на період дії воєнного стану до 1 серпня 2023 року наведено на рис. 1.

Однак, 1 серпня 2023 року набрав чинності Закон України № 3219-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану».

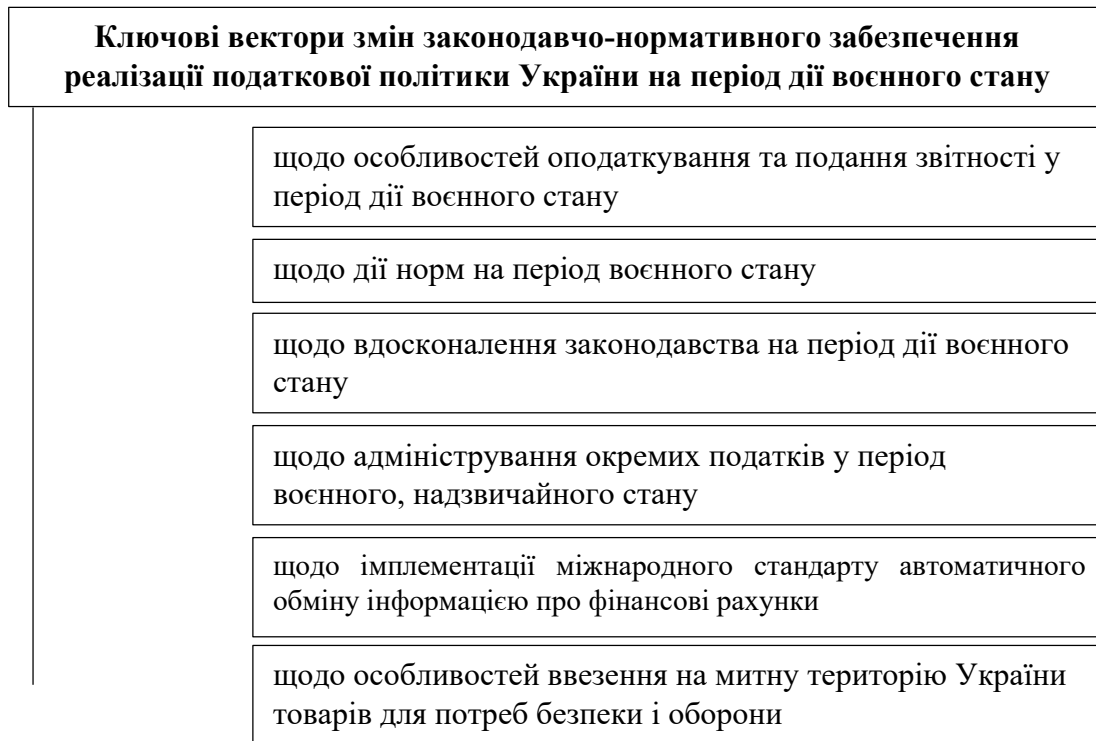

Рис. 1. Ключові вектори змін законодавчо-нормативного забезпечення реалізації податкової політики України на період дії воєнного стану

Цим документом скасовується більшість податкових пільг, введених на період дії воєнного стану, та повертається довоєнна система оподаткування платників податків з деякими особливостями.

Так, виокремимо наступні зміни [3]:

- відновлення проведення документальних планових перевірок платників податків з окремих сфер діяльності;

- відновлення строків надання податковими органами індивідуальних податкових консультацій, розгляду скарг платників податків, надання платниками податків відповідей на запити податкових органів для формування податкового кредиту з ПДВ;

- скасування особливої системи оподаткування єдиного податку за ставкою 2 %;

- для платників ПДВ, якими сформовано податковий кредит за звітні (податкові) періоди лютий – травень 2022 року на підставі первинних документів, отриманих від особи, яка на дату виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів/послуг була зареєстрована як платник ПДВ та перейшла на сплату єдиного податку за ставкою 2 %, зберігається право на податковий кредит за лютий – травень 2022 року за податковими накладними, складеними такою особою, за умови їх реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних протягом 60 календарних днів з дня відновлення реєстрації платником ПДВ;

- уточнення особливостей звільнення від оподаткування податком на доходи фізичних осіб («ПДФО») благодійної допомоги, отриманої фізичними особами – благодійниками;

– уточнення щодо порядку застосування штрафних санкцій за порушення законодавства про ЄСВ;

– уточнення щодо особливостей притягнення до відповідальності за порушення, які допущені під час застосування реєстраторів розрахункових операцій;

– уточнено, що ФОП з 1 березня 2022 року та до 31 грудня 2022 року не нараховують та сплачують загальне мінімальне податкове зобов'язання («МПЗ») за земельні ділянки, частки (паї), що перебувають у їх власності чи користуванні, які розташовані на територіях активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях України;

– для банків, інших надавачів платіжних послуг, емітентів електронних грошей та податкових органів з 1 серпня 2023 року відновлений перебіг строків щодо надсилання повідомлення про відкриття/закриття рахунка, електронного гаманця платника податків до податкового органу, в якому він обліковується, та повідомлень про взяття рахунку/електронного гаманця на облік або відмову у взятті податковим органом на облік;

– на період з 1 серпня 2023 року та до припинення воєнного стану у разі самостійного виправлення платником податків помилок, що містяться у раніше поданій ним податковій декларації, які призвели до заниження податкового зобов'язання, такий платник звільняється від нарахування та сплати штрафних санкцій, які він мав би нарахувати самостійно, та пені.

Таким чином, законодавство про податкову реформу на час воєнного стану стає інструментом антициклічної фіскальної політики, яка направлена не тільки на наповнення державного бюджету, а й в першу чергу на порятунок бізнесу та підвищення ділової активності підприємств, які б мали можливість працювати та наповнювати державний бюджет.

Список використаної літератури:

1. Податкова політика. Міністерство фінансів України. URL : <https://mof.gov.ua/uk/tax-policy>.

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

3. Закон України № 3219-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» № 3219-IX від 30.06.2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text>.

4. Мединська Т. В., Ногінова Н. М. Цифровізація органів податкового адміністрування в контексті сучасних викликів і загроз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія. Серія «Економіка» : науковий журнал.* 2022. № 24 (52). С. 90-96.

МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ БІЗНЕСОМ
Зборівський А. Є., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Менеджмент

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Стойко Г. В., к.е.н.,

завідувач денного відділення, доцент кафедри менеджменту, економіки та туризму

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Наприкінці ХІХ століття у США з'являється нова концепція управління підприємством – маркетингова діяльність. Конкуренція настільки зростала, що у 50-60 роках минулого століття маркетинг стає основним інструментом у боротьбі за спожива продукції суб'єктів господарювання.

Питання формування маркетингової стратегії, конкурентних відносин та маркетингового середовища підприємства ґрунтовно досліджувалися численними класиками менеджменту. Дослідження І. Ансоффа, Ф. Котлера, Ж. Ламбена, Х. Мінцберга, М. Портера, К. Прахалада, А. Стрікланда, А. Томпсона, Г. Хемела та Й. Шумпетера заклали фундамент для розуміння цих важливих аспектів ведення бізнесу.

Українські науковці, такі як Л. В. Балабанова, Л. Є. Довгань, О. О. Романенко, В. А. Полторак зробили значний внесок у розвиток цих теорій в контексті українського ринку. Їхні дослідження допомогли краще зрозуміти як підприємства можуть розробити ефективні маркетингові стратегії, які дозволять їм досягти своїх цілей, які фактори впливають на конкурентні відносини на ринку та як підприємства можуть використати ці знання на свою користь, які елементи формують маркетингове середовище підприємства та як підприємства можуть адаптуватися до цих змін.

Завдяки дослідженням цих науковців підприємства мають доступ до цінних знань та інструментів, які допоможуть їм успішно функціонувати в сучасному динамічному бізнес-середовищі. Важливо зазначити, що дослідження в цій галузі постійно розвиваються. Нові теорії та моделі постійно розробляються, щоб краще відобразити зміни в бізнес-середовищі. Підприємствам важливо бути в курсі цих нових розробок, щоб мати можливість використовувати їх для покращення своєї конкурентоспроможності.

Маркетинг – це комплексна система організації виробництва й збуту продукції, орієнтована на задоволення потреб конкретних споживачів і одержання прибутку на основі досліджень і прогнозування ринку, розробки стратегії й тактики поведіння на ринку за допомогою маркетингових програм. У цих програмах закладені заходи щодо поліпшення товару і його асортиментів, вивченню покупців, конкурентів і конкуренції, по забезпеченню цінової політики, формуванню попиту, стимулюванню збуту й рекламі, оптимізації каналів руху товарів і організації збуту, організації технічного сервісу й розширення асортиментів сервісних послуг, що представляють [1].

В основі терміна «маркетинг» лежить слово «market», що означає «ринок». Тому часто під маркетингом розуміють філософію управління, господарювання в

умовах ринку, що проголошує орієнтацію виробництва на задоволення потреб конкретних споживачів[1].

Ф. Котлер досліджуючи маркетингову діяльність стверджував, що маркетинг у діяльності підприємства повинен забезпечити максимізацію прибутків, вивчити задоволені потреби та побажання клієнтів, усунути недоліки продукції та прогнозувати майбутні потреби споживачів ринку.

Л. В. Балабанова вивчала «управління маркетингом як практичне здійснення ретельно продуманої інтегрованої політики підприємства на ринку, яка включає організацію, аналіз, планування, проведення заходів, спрямованих на досягнення певних цілей підприємства на ринку і контроль» [1].

Розвиток маркетингової діяльності включає такі етапи:

I. кінець XIX ст. – виробнича концепція сутність якої полягала у підвищенні та зростанні продуктивності праці персоналу.

II. початок XX ст. – товарна концепція націлена на зростання якості продукції за доступною ціною для клієнтів (споживачів).

III. 20-30 роки XX ст. – збутова концепція її появу спровокувала велика кількість виробників однакової продукції, висока конкуренція та важкість реалізації однотипної продукції вимагала пошук нових дієвих інструментів реалізації, а саме маркетингових.

IV. 50-60 роки XX ст. – ринкова конкуренція була націлена на тому, щоб працювати краще ніж конкуренти, ефективніше та дієвіше.

V. кінець XX ст. – соціально-етична концепція направлена враховувати інтереси кожного окремого споживача продукції, вивчити його інтереси, побажання та задовольнити їх.

Маркетингові дослідження у діяльності підприємства полягають у зборі, обробці, аналізі і накопиченні інформації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень з метою зменшення фінансових ризиків, збільшення прибутковості, підвищення конкурентоспроможності та забезпечення ефективної господарської діяльності підприємства. Основною метою здійснення маркетингових досліджень у діяльності підприємства є забезпечення власників та керівництва підприємства достовірною інформацією про кон'юнктуру ринку і динаміку попиту, про бажання, потреби та смаки споживачів, нові вимоги ринку до асортименту та номенклатури товарів.

Завдання маркетингових досліджень направлені створити умови на підприємстві, які будуть спрямовані на ефективне використання організаційно-технічних заходів для підвищення конкурентоспроможності підприємства, зростання інтенсивності збуту продукції.

Маркетингові дослідження у діяльності підприємства використовуються для:

- для планування і прогнозування поточної та операційної діяльності підприємства;
- стратегічного планування економічної діяльності підприємства;
- підвищення якості продукції;
- розширення ринків збуту продукції;
- співставлення обсягів виробництва та збуту продукції;

- визначення методів та засобів стимулювання збуту;
- визначення тактики та стратегії формування системного попиту на продукцію;
- діагностики результатів діяльності підприємства;
- оцінки ефективності роботи;
- коригування та адаптація діяльності до нових вимог ринку тощо.

Маркетингові дослідження у діяльності підприємства – це систематична та постійна робота маркетингової служби зі збору, обробки, аналізу та оцінки інформації з проблем просування товарів на ринку та оцінка конкурентного середовища (оцінка сильних сторін, можливостей конкурентів).

Отже, ще на початку ХХ століття з'являється потреба використання маркетингових інструментів для реалізації продукції суб'єктів господарювання. Ринок настільки швидко розвивався, що конкуренція набувала світового масштабу, а процеси глобалізації кінця ХХ століття тільки посилили роль маркетингу у діяльності підприємства, а саме розвиток бренду, іміджу компанії. На сьогоднішній час замало тільки виготовляти високої якості продукцію, чи надавати якісні послуги, маркетинг стає новим інструментом успішного сучасного бізнесу.

Список використаної літератури:

1. Балабанова Л. В., Холод В. В., Балабанова І. В. Маркетинг підприємства : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 612 с.
2. Гузенко Г. М. Управління та вдосконалення маркетингової діяльності на підприємстві. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 227-234.
3. Полторак В. А. Маркетингові дослідження. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 387 с.

МЕТОДИКА АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Самусевич А. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

спеціальності Облік і оподаткування

Львівський інститут ПриАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Магас Н. В., к.е.н., доц.,

заступник завідувача кафедри менеджменту, економіки та туризму,

Львівський інститут ПриАТ «ВНЗ «МАУП»

За умов функціонування ринкових відносин підприємства, організації та інші суб'єкти господарювання вступають у договірні взаємовідносини по використанню майна, коштів, проведенню фінансових операцій та інвестування. Власники (акціонери, інвестори, кредиторів) не мають можливості самостійно переконатися у тому, що всі господарські операції підприємства є законними і правильно відображеними у звітності підприємства і тому мають потребу в послугах аудиторів.

Одним із найскладніших та найбільш відповідальних видів аудиторської перевірки є перевірка фінансових результатів та реального фінансового стану діяльності суб'єкта господарювання. Складність та відповідальність аудиторської перевірки фінансових результатів діяльності підприємства також пояснюється тим, що саме даний вид перевірки становить найвищий ступінь аудиторського ризику.

Також, залежно від того наскільки виконана аудиторська робота є повною і наскільки об'єктивним є аудиторський висновок залежать правильність і повнота не менш важливого напрямку аудиторської діяльності – визначення подальшої фінансової стратегії суб'єкта господарської діяльності.

Дослідженню теоретичних та методичних основ аудиту фінансових результатів діяльності підприємств приділяли увагу такі вчені: М. Т. Білуха, Р. П. Булига, С. А. Бурлан, Ф. Ф. Бутинець, М. О. Виноградова, Я. А. Гончарук, Г. М. Давидов, Н. І. Дорош, В. С. Рудницький та інші.

В центрі аудиторської діяльності лежить методика аудиту, яка являє собою систему правил, прийомів та інструментів, що використовуються аудитором для всебічного та об'єктивного дослідження фінансової звітності та інших аспектів діяльності підприємства.

Аудиторська методика – це не просто набір інструментів, а системний підхід до вивчення фінансово-господарської діяльності підприємства. Вона поєднує в собі способи, прийоми та правила, які дозволяють аудитору всебічно та об'єктивно дослідити всі аспекти діяльності підприємства.

Методика аудиту структурована на трьох рівнях:

1. Об'єкти дослідження – це фінансова звітність «Баланс», «Звіт про прибутки та збитки», «Звіт про рух грошових коштів», «Звіт про власний капітал», «Примітки до фінансової звітності». Процеси, що забезпечують досягнення цілей підприємства, зокрема, надійність фінансової звітності, дотримання законів та нормативних актів, ефективне використання ресурсів. Угоди, дії, що впливають на фінансовий стан та результати діяльності підприємства.

2. Джерела отримання інформації – бухгалтерська документація, а саме первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку, звітність; інформація від керівництва та працівників (інтерв'ю, опитування, роз'яснення); зовнішні джерела можуть використовуватися банківські виписки, акти державних органів, договори з контрагентами.

3. Методика аудиту ґрунтується на принципах законності, об'єктивності, науковості, комплексності, системності та документальності. Методика аудиту включає такі етапи:

1. Планування аудиту.

2. Визначення цілей та завдань аудиту, формування аудиторської команди, розробка плану аудиторських робіт.

3. Виконання аудиторських процедур збір та аналіз аудиторських доказів, оцінка ризиків, тестування контролю, проведення детальних тестів.

4. Узагальнення результатів аудиту, формулювання висновку щодо достовірності фінансової звітності.

5. Надання рекомендацій керівництву підприємства.

Аудит фінансових результатів діяльності є необхідною процедурою для будь-якого підприємства, адже він дає змогу отримати неупереджену інформацію про фінансовий стан та результати роботи компанії. Аудит дозволяє керівництву краще розуміти свою економічну ситуацію, виявляти проблемні аспекти та приймати обґрунтовані рішення щодо розвитку бізнесу.

Важливо зазначити, що методика аудиту має бути адаптована до специфіки кожного підприємства, з урахуванням його розміру, галузі діяльності, системи внутрішнього контролю та інших факторів. Таким чином, аудит фінансових результатів діяльності – це не просто формальна процедура, а й потужний інструмент для розвитку та процвітання будь-якого підприємства.

Список використаної літератури:

1. Бутинець Ф. Ф. Аудит : підручник для студентів спеціальностей «Облік і аудит» вищ. навч. закл. 2-ге вид., перероб. та доповн. Житомир : ПП Рута, 2002. 672 с.
2. Виноградова М. О., Жидаєва Л. І. Аудит : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 656 с.
3. Гончарук Я. А., Рудницьки В. С. Аудит : навч. посіб. Львів : Світ, 2007. 296 с.
4. Іванова Н. А., Ролінський О. В. Організація та методика аудиту : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 216 с.

КАЛЬКУЛЯТОР ЖИТТЯ:

МОЖЛИВІСТЬ ОЦІНКИ СВОГО ДОВГОЛІТТЯ

Коздемба Д., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності Менеджмент

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Стефанишин О. Б., к.е.н.,

доцент кафедри менеджменту, економіки та туризму

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

На сучасному етапі найбільш поширеним і загальноприйнятим інструментом вимірювання загальних досягнень різних країн і регіонів за соціальними та економічними параметрами залишається Індекс людського розвитку (ІЛР).

З 2010 р. при підрахунку ІЛР враховуються 3 групи показників: очікувана тривалість життя, освіта та достойний рівень життя, оцінений через ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС) в доларах США [4].

Людський розвиток сучасного суспільства забезпечується досягненням трьох ключових можливостей:

- прожити довге й здорове життя (вимір – довголіття);
- набути, розширювати й оновлювати знання (вимір – освіченість);
- мати доступ до засобів існування, що забезпечують гідний рівень життя (вимір – матеріальний рівень життя) [3, с. 10].

В контексті людського розвитку, якості життя населення виникає необхідність вивчення можливості впливу на очікувану тривалість життя.

За даними статистики Світової організації охорони здоров'я тривалість життя людини у сучасному світі постійно зростає. Щодо України, то середня тривалість життя населення в цілому, і окремо чоловіків і жінок нижча за середній показник у світі і в цілому ми за цим показником знаходимося на сотому місці в світі [4].

Італійський вчений М. Гуалерці вважає, що на тривалість життя людини впливає епігенетика – чинники, що впливають на здоров'я та довголіття.

Серед них:

- харчові звички;
- місце проживання;
- фізична активність;
- ставлення до здоров'я;
- доступ до медичних послуг.

Очікувана тривалість життя – це показник, що прогнозується з допомогою демографічних знань. Він показує середню кількість додаткових років, що може прожити людина. Те, наскільки точно розраховується цей показник, залежить від повноти даних перепису населення країни та якості статистики про смертність.

Тобто це оцінка середньої кількості років, які залишились і які може сподіватися прожити людина певного віку.

Очікувана тривалість життя значно відрізняється залежно від статі, віку, раси, місця проживання людини. Тривалість життя відображає місцеві умови: у менш розвинених країнах очікувана тривалість життя при народженні нижча, ніж у розвиненіших країнах.

Тривалість життя розраховується шляхом аналізу так званих таблиць смертності. Ці таблиці є упорядкованим рядом взаємопов'язаних величин, що характеризують зменшення з віком сукупності народжених унаслідок смертності. Тобто вони показують частоту дожиття до кожного наступного віку.

Дані для складення цих таблиць отримують на основі перепису й інших видів статистичного обліку. На їхній основі можна розрахувати середню тривалість життя для кожної з вікових груп населення.

Потенційна точність розрахункової очікуваної тривалості життя залежить від повноти перепису та якості статистичних даних про смертність.

Повнота цих даних залежить від країни. Національні таблиці смертності більшості країн Організація об'єднаних націй публікує у своєму Демографічному щорічнику.

Інший важливий показник тривалості життя – тривалість здорового життя (або тривалість життя без втрати працездатності). Це середня кількість років, коли очікується, що людина житиме в доброму здоров'ї. Для розрахунку цього показника додатково потрібні надійні дані про поширеність у країні тих чи інших захворювань.

Важливо, що окрема людина може впливати на свою очікувану тривалість життя. Доведено, що чинники способу життя та якості дієти впливають як на загальну тривалість життя, так і на тривалість здорового життя. Зокрема, паління, недостатня фізична активність, низька якість дієти та надмірне вживання алкоголю спричиняють 60% передчасних смертей і на 7,4–17,9 років зменшують очікувану тривалість життя.

Наразі широкому загальному доступні численні й різноманітні програми, за допомогою яких можна розрахувати індивідуальну очікувану тривалість життя.

Ці програми називаються калькуляторами тривалості життя (life expectancy calculators). Їх широко використовують різні онлайн-ресурси, що опікуються підтримкою здорового способу життя, передусім здорового та заможного довголіття (наприклад NewRetirement). У західних країнах такі калькулятори навіть почали

використовувати страхові компанії – для створення індивідуальних пенсійних планів.

Ось кілька найкращих, на думку експертів, калькуляторів:

1) **Living to 100**: опитувальник, що базується на даних New England Centenarian Study – найбільшому у світі дослідженні людей, які прожили до 100 років; він дуже детальний, потребує відносно великої кількості даних про стан здоров'я опитуваної людини; (на сайті пише, що калькулятор задає 40 коротких запитань, пов'язаних із вашим здоров'ям і сімейною історією, на виконання яких потрібно приблизно 10 хвилин.

Після опитування можна отримати:

- Персоналізований відгук для кожної відповіді;
- Персоналізований список справ для вас і вашого лікаря;
- Список речей, які можна робити по-іншому, і скільки років це додасть, якщо це зробити;
- Можливість зареєструватися, щоб знову скористатися калькулятором, щоб можна відстежувати свої відповіді та бачити, чи покращиться розрахована тривалість життя чи погіршиться;
- Щороку Калькулятор надсилатиме нагадування про необхідність наступного опитування.

2) **Blue Zones Vitality Compass**: калькулятор тривалості життя від «Blue Zones» – який прагне розповсюдити найкращі стратегії довголіття, засновані на досвіді тих місць у світі, де довшим життям насолоджується вищий відсоток людей; (це 3 хвилинний тест. На сайті пише, що тест розраховує очікувану тривалість життя та те, як довго ви залишатиметеся здоровими. Калькулятор надсилає персоналізовані рекомендації щодо того, як отримати якнайкращі роки життя).

3) **John Hancock Life Expectancy Calculator**: калькулятор, який ключає запитання про артеріальний тиск і холестерин, що робить його точнішим.

4) **Big Life** – команда дослідників з Канади створила, мабуть, найбільш універсальний калькулятор, що визначає довголіття.

Фахівці ЦГЗ МОЗ України й Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України створили «Калькулятор життя», який базується на результатах проєкту «Big Life», започаткованого одним із провідних госпіталів Канади – госпіталем Оттави (Ottawa Hospital) і канадськими дослідницькими інституціями – Дослідницьким інститутом госпіталю Оттави (Ottawa Hospital Research Institute) та Університетом Оттави (University of Ottawa).

Команда розробників на чолі з Дагом Мануелем створила свій калькулятор тривалості життя на основі аналізу діяльності великого госпіталю міста Оттави (близько 50 тис. госпіталізацій та 150 тис. амбулаторних візитів на рік). Дослідники виявили, що 6 із 10-ти смертей в Оттаві та всій провінції Онтаріо пов'язані з п'ятьма контрольованими звичками: палінням, вживанням алкоголю, малою фізичною активністю, нездоровим харчуванням і стресом.

Мета створення та розповсюдження цього калькулятора – дати наочне уявлення про те, як спосіб життя і звички впливають на фізичне та ментальне благополуччя і, відтак, заохотити всіх канадійців стежити за своїм здоров'ям та

вживати заходів для запобігання хворобам. Канадські колеги люб'язно запропонували свій калькулятор, зокрема розроблені ними багатofакторні алгоритми, як базу для роботи інших фахових колективів.

Український «Калькулятор життя» прораховує індивідуальну ймовірність дожиття для української популяції на кожен рік починаючи з теперішнього віку (мінімально – 18 років) і закінчуючи 110-ма роками. Очікувана тривалість життя визначається віком, для якого ймовірність дожиття становить ~60%. Відправною точкою розрахунків є дані Всесвітньої організації охорони здоров'я про середню очікувану тривалість життя в Україні, яка 2019 року становила 68 років для чоловіків і 75 років для жінок.

Можливість прожити довге й здорове життя є первинним, основоположним правом сучасної цивілізованої людини. Саме тому індекс людського розвитку містить показник середньої очікуваної тривалості життя при народженні, що характеризує рівень фізичного і психічного здоров'я та довголіття. Роки війни та післявоєнний період будуть характеризуватись скороченням тривалості життя українців. Адже найбільше скорочення очікуваної тривалості життя населення відбувається у періоди соціальних та природних криз, причинами яких є епідемії, війни, голод, стихійні лиха [6]. Використання трьох ключових можливостей людського розвитку, а саме, здорового довголіття, освіченості та гідного матеріального рівня життя, є чинниками забезпечення повоєнного розширеного відтворення української економіки.

Список використаної літератури:

1. Риндзак О. Т. Якість життя населення: концептуалізація поняття. «Modern Economics», № 29 (2021), 151-155 <https://modecon.mnau.edu.ua> DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V29\(2021\)-23](https://doi.org/10.31521/modecon.V29(2021)-23)
2. Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С. та ін. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. 50 с.
3. Human Development Report 1990. N. Y. : Oxford University Press, 1990. 116. URL : <http://hdr.undp.org>
4. United Nations Development programme. Human development index (HDI). URL : <http://hdr.undp.org/en/content/humandevelopment-index-hdi>
5. United Nations Development programme. Planetary pressures–adjusted Human Development Index (PHDI). URL : <http://hdr.undp.org/en/content/planetary-pressures%E2%80%93adjusted-human-development-index-phdi>
6. Костюк В. С. Людський розвиток як мета і засіб подальшого руху в умовах невизначеності. *Економіка та суспільство*. Випуск 52. 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-21>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

*Мазур А. І., здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності Туризм*

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Стручок Н. М., к.е.н, доц.,

доцент кафедри міжнародної безпеки та стратегічних студій

Львівський національний університет імені Івана Франка

Туризм відіграє велику роль у економіці країн. Традиційні сектори туризму, такі як послуги розміщення та харчування, складають приблизно 6% ВВП, але туризм також діє як двигун зростання багатьох інших секторів.

Загальне споживання внутрішнього туризму, яке об'єднує пов'язані з туризмом витрати як резидентів Франції, так і нерезидентів, становить понад 7% ВВП, причому дві третини загального впливу туризму припадає на резидентів Франції. Пряма зайнятість у туризмі становить 1,4 мільйона робочих місць і понад 2 мільйони, якщо розглядати непрямі робочі місця. Туризм робить позитивний внесок у платіжний баланс, причому щорічний внесок туристичного балансу зазвичай становить від 14 до 17 мільярдів євро.

Доходи від міжнародного туризму, які держава отримує від в'їзного туризму, – це всі витрати, які надходять від туристів, що приїжджають з інших країн. Витрати міжнародного туризму – це туристичні витрати туристів - резидентів країни, що розглядається, здійснені за межами країни. Кількість міжнародних туристичних прибутків у динаміці, з урахуванням вищезазначених рекомендацій та статистики ВТО наведені в таблиці 1.

З таблиці 1 видно, що з 2014 року міжнародний туризм набирає значних обертів, щороку збільшуючи темпи зростання. І ця позитивна тенденція спостерігалася до 2020 року. Такі негативні зміни спричинені спалахом Covid-19, тому туристичні прибуття зменшилися в усіх частинах світу.

Порівнюючи темпи зростання в'їзного туризму, можна відзначити, що найбільше зростання було зафіксовано в Африці, Азії та Тихоокеанському регіоні та на Близькому Сході. Країни, які до певного часу не мали розвинутої інфраструктури, зосередили свої зусилля на її вдосконаленні та розвитку, зайняли велику частку міжнародного туристичного ринку і стабільно її утримують.

Протягом останньої чверті століття французька туристична галузь постійно зростала та розширювалася, перетворившись на один із найдинамічніших секторів світової економіки.

Таблиця 1

Динаміка в'їзного туризму за період з 2014 р. до 2022 р. за субрегіонами

Роки	Міжнародні туристичні прибуття, млн.осіб					
	Регіони					
	Європа	Америка	Азія та Тихоокеанський регіон	Середній Схід	Африка	Світ

2014	295,2	29,1	115,7	24,5	29,1	586,6
2015	407,0	30,0	124,9	28,5	30,0	707,1
2016	407,1	31,6	113,3	29,5	31,6	694,6
2017	424,4	34,5	144,2	36,3	39,0	765,1
2018	441,5	37,3	155,4	39,0	41,0	806,7
2019	460,8	40,9	167,8	41,0	40,9	847,0
2020	160,0	28,2	99,9	20,4	18,2	326,7
2021	481,1	45,7	154,1	55,6	45,7	919,6
2022	457,0	48,0	182,5	52,5	48,0	880,3

*Джерело: [4]

Однак обмеження, спричинені пандемією, призвели до масового скасування або перенесення подорожей не лише у Франції, а й в інших промислово розвинених країнах. Це, своєю чергою, погіршило тенденцію розвитку міжнародного туризму та економічного зростання.

Найбільше заробили на туризмі у 2021 р. США – 210,74 млн дол. США, на другому місці Іспанія – 67,96 млн дол. США, на третьому є Франція – 60,68 млн дол. США, четверте місце Німеччина – 60,25 млн дол. США, а Велика Британія на п'ятому місці – 51,21 млн дол. США [2].

Міжнародний туризм також сприяє створенню робочих місць, оскільки в багатьох країнах у цій галузі зайнята більша частина працездатного населення. Цей факт підтверджує така китайська провінція, як Макао, де в туристичній галузі зайнято понад 55% працездатного населення, тоді як на Філіппінах – 20,21% (див. рис. 2).

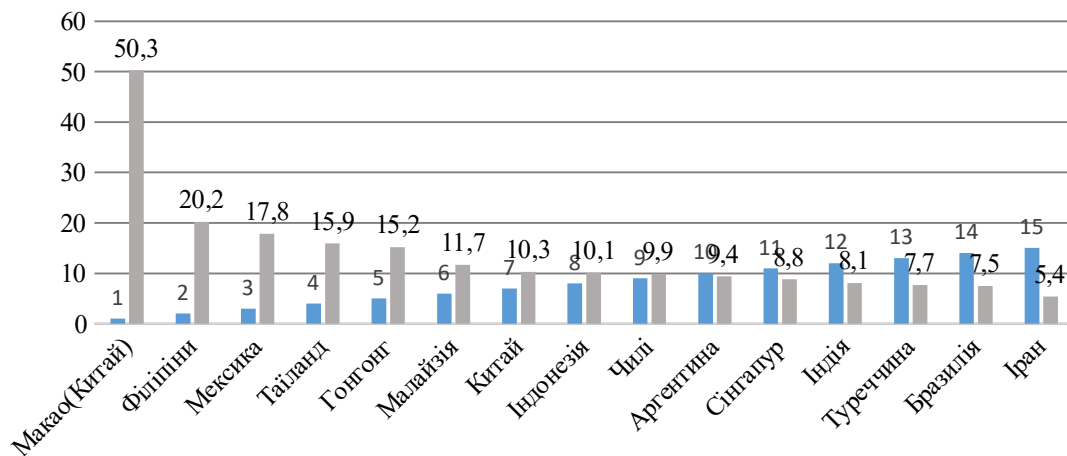

Рис. 2. Частка зайнятих в туризмі серед працездатного населення за 2022р., у % [3]

Аналізуючи вкладення, які країни інвестують у розвиток туризму, то стає зрозуміло, що держави отримують віддачу від галузі. Наприклад, за даними Світового банку, у 2022 році США інвестували 209 млрд доларів у розвиток туристичного сектору, Франція витратила – 40,7 млрд дол. США, Німеччина – 34,7 млрд дол. США, Велика Британія – 27,6 млрд дол. США, а Італія – 11,7 млрд дол. США.

У 2022 році Італія посіла 12 місце у світовому списку країн з найбільшими витратами на міжнародний туризм. Внесок туризму у ВВП Італії становив 50,9 млрд дол. США, а це близько 13,3 % ВВП країни.

Сталий розвиток туризму є важливим фактором розвитку країни, оскільки забезпечує стабільність соціального та економічного добробуту. Туристична індустрія з усіма пов'язаними з нею видами діяльності, такими як транспорт, розміщення, харчування та розважальні заклади, може розглядатися як джерело економічного розвитку. Вона сама по собі забезпечує повний механізм для створення можливостей працевлаштування, підвищення рівня виробництва та отримання доходу як у формальному, так і в неформальному секторах економіки. Зростання туризму створює стійкість валютних надходжень, які генеруються від міжнародної торгівлі товарами, а іноді й від фінансування закупівель капітальних товарів з інших країн, доступність товарів, необхідних для виробничого сектору або сектору послуг в економіці. Зростання туризму також є джерелом сталого соціального розвитку в країні, яке завершується підвищенням економічного зростання.

Сучасний етап розвитку та становлення міжнародного туризму використовує у своїй діяльності інноваційні технології для покращення конкурентних характеристик. Вони знаходять своє застосування в модернізації всіх складових інфраструктури міжнародного туризму, поглиблюють диверсифікацію міжнародного туризму, задовольняють повністю або частково потреби людини у виборі різноманітного відпочинку та дозвілля.

Список використаної літератури:

1. Тенденції розвитку міжнародного туризму. URL : <http://www.nbu.gov.ua>
2. Міжнародні туристичні грошові надходження. URL : <http://www.census.gov>
3. Напрями розвитку туристичної галузі. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2008_11
4. Євтушенко В. А., Рахман М. С., Мангушев Д. С. Вплив міжнародного туризму на економічний розвиток та імідж окремої країни. *Світова економіка та міжнародні відносини*. 2017. URL : https://www.problecon.com/export_pdf.pdf
5. International tourism continues to outpace the global economy. URL : <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>

ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ НА ОСНОВІ МЕТОДУ КОЕФІЦІЄНТІВ

*Копиляк Д. М., здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності Менеджмент*

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Магас Н. В., к.е.н., доц.,

заступник завідувача кафедри менеджменту, економіки та туризму

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Однією з причин наявності збиткових підприємств, великої кількості банкрутів можна вважати недосконалу систему управління фінансовими ризиками, які відіграють найбільшу роль і мають найбільший вплив серед всіх ризиків підприємств, оскільки ставлять під загрозу подальшу їх успішну діяльність. Це, головним чином, пов'язано зі швидкою зміною кон'юнктури фінансового ринку країни, розширенням сфери фінансових відносин і появою нових фінансових технологій та інструментів. В результаті настання тих чи інших фінансових ризиків наслідки загрожують стати незворотними. Тому очевидно, що тільки ефективне управління ризиками сприятиме нівелюванню негативних наслідків їх впливу, що призводить до необхідності досліджень, пов'язаних з ідентифікацією та оцінкою ризиків. В таких умовах підприємства повинні своєчасно визначати ступінь ризику, ефективно управляти ним з метою обмеження його негативного впливу та мінімізації обсягів фінансових втрат [1].

Особливість фінансових ризиків полягає в тому, що вони є наслідками взаємодій між суб'єктами ризику, а відтак, мають небезпечну властивість постійно змінюватися, не підлягати узагальненню і є суто індивідуальними та характерними лише даному суб'єкту господарської діяльності. Тому особливого значення набуває необхідність їхньої класифікації, ідентифікації, оцінки, прогнозування та нейтралізації. Всі ці завдання об'єднує в собі система управління фінансовими ризиками.

За своєю сутністю, ризик – це усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей через випадкові зміни умов економічної діяльності, несприятливі обставини тощо.

Управління ризиками – це процес, за допомогою якого здійснюється виявлення ризиків, оцінка їх величини, моніторинг і контроль ризикових позицій, з урахуванням взаємозв'язку між різними категоріями (видами) ризиків [2].

Основними методами управління фінансовими ризиками є:

- Страхування – припускає передачу відповідальності за відшкодування втрат від фінансових ризиків іншій стороні за певну плату.
- Створення резерву коштів на покриття непередбачених витрат являє собою один із способів управління ризиками, що передбачають устанавлення співвідношення між потенційними ризиками впливу на вартість активів і величиною коштів, необхідних для ліквідації наслідків прояву ризиків.
- Хеджування призначене для зниження можливих фінансових втрат вкладень внаслідок ринкового ризику і зрідка кредитного ризику.

- Диверсифікація є способом зменшення сукупної схильності до ризику через розподіл коштів між різними фінансовими активами, ціна або прибутковість яких слабо корельовані між собою.

- Управління активами і пасивами має на меті ретельне балансування готівки, вкладень і зобов'язань для того, щоб звести до мінімуму зміну чистої вартості.

- Лімітування – це кількісне обмеження, що накладається на певні характеристики операцій.

Метод коефіцієнтів у фінансовому аналізі – це аналітичний інструмент, який дозволяє оцінювати фінансовий стан підприємства за допомогою різних показників та відношень. Зазвичай цей метод використовується для визначення рівня ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості та ефективності використання ресурсів. Він дозволяє аналізувати динаміку фінансових показників та виявляти можливі ризики, що можуть впливати на фінансову стабільність підприємства.

Основні категорії коефіцієнтів включають:

- Коефіцієнт ліквідності вказує на здатність підприємства виконати свої поточні зобов'язання. Найпоширенішим є коефіцієнт поточної ліквідності, швидкої ліквідності та абсолютної ліквідності.

- Коефіцієнт платоспроможності відображає здатність підприємства виплатити свої зобов'язання в майбутньому. Сюди входять коефіцієнти забезпеченості власним та позиковим капіталом.

- Коефіцієнт фінансової стійкості визначає рівень ризику, пов'язаного з фінансовими зобов'язаннями. Тут можна виділити коефіцієнти фінансової стійкості та фінансового ризику.

- Коефіцієнт ефективності оцінює ефективність використання ресурсів підприємства. Це можуть бути коефіцієнти оборотності активів, оборотності капіталу тощо.

Методика розрахунку кожного коефіцієнта:

1) Існують кілька різних типів коефіцієнтів ліквідності. Найпоширеніші з них – це коефіцієнт поточної ліквідності, швидкої ліквідності і абсолютної ліквідності [3].

1. Коефіцієнт поточної ліквідності:

$$\text{КПЛ} = \frac{\text{Поточні активи}}{\text{поточні зобов'язання}}$$

2. Коефіцієнт швидкої ліквідності:

$$\text{КШЛ} = \frac{\text{грош кошти} + \text{ринкова лквдн}}{\text{поточні зобов'язання}}$$

3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності:

$$\text{КЛ} = \frac{\text{грош кошти}}{\text{поточні зобов'язання}}$$

4. Коефіцієнт платоспроможності:

$$\text{КП} = \frac{\text{операц прибуток}}{\text{відсоткові витрати}}$$

5. Коефіцієнт фінансової стійкості:

$$\text{КФС} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{сукупна активи}}$$

6. Коефіцієнт ефективності. Коефіцієнт ефективності використовується для оцінки ефективності діяльності компанії. Існує кілька різних коефіцієнтів, що можуть бути використані в залежності від конкретного аспекту ефективності, який потрібно оцінити. Одним з найпоширеніших є коефіцієнт рентабельності активів, який вимірює, наскільки ефективно компанія використовує свої активи для генерування прибутку.

$$\text{РА} = \frac{\text{чистий прибуток}}{\text{середнє значення загалативів}}$$

Рентабельність — це економічний показник, який відображає ефективність використання ресурсів підприємства. Вона вимірює відношення прибутку до витрат або інших економічних величин і показує, наскільки прибутковою є діяльність компанії відносно вкладених коштів.

У табл. 1, рис. 1, рис. 2 зображено динаміку показників рентабельності досліджуваного підприємства «А» за 2021-2023 рр.

Таблиця 1

Динаміка показників рентабельності підприємства «А» за 2021-2023 рр.

Показники	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Рентабельність активів за прибутком від звичайної діяльності	0	0,093	0,103
Рентабельність капіталу (активів) за чистим прибутком	0	0,093	0,103
Рентабельність власного капіталу	0	0,09	0,106
Рентабельність виробничих фондів	0	0,11	0,116
Рентабельність реалізованої продукції за прибутком від реалізації	1	1	1
Рентабельність реалізованої продукції за прибутком від операційної діяльності	0	0,12	0
Рентабельність реалізованої продукції за чистим прибутком	0	0,12	0,1223
Коефіцієнт реінвестування	0	1	1
Коефіцієнт стійкості економічного зростання	0	0,09	0,10
Період окупності капіталу, роки	0	9,15	6,7
Період окупності власного капіталу, роки	0	9,9	6,2

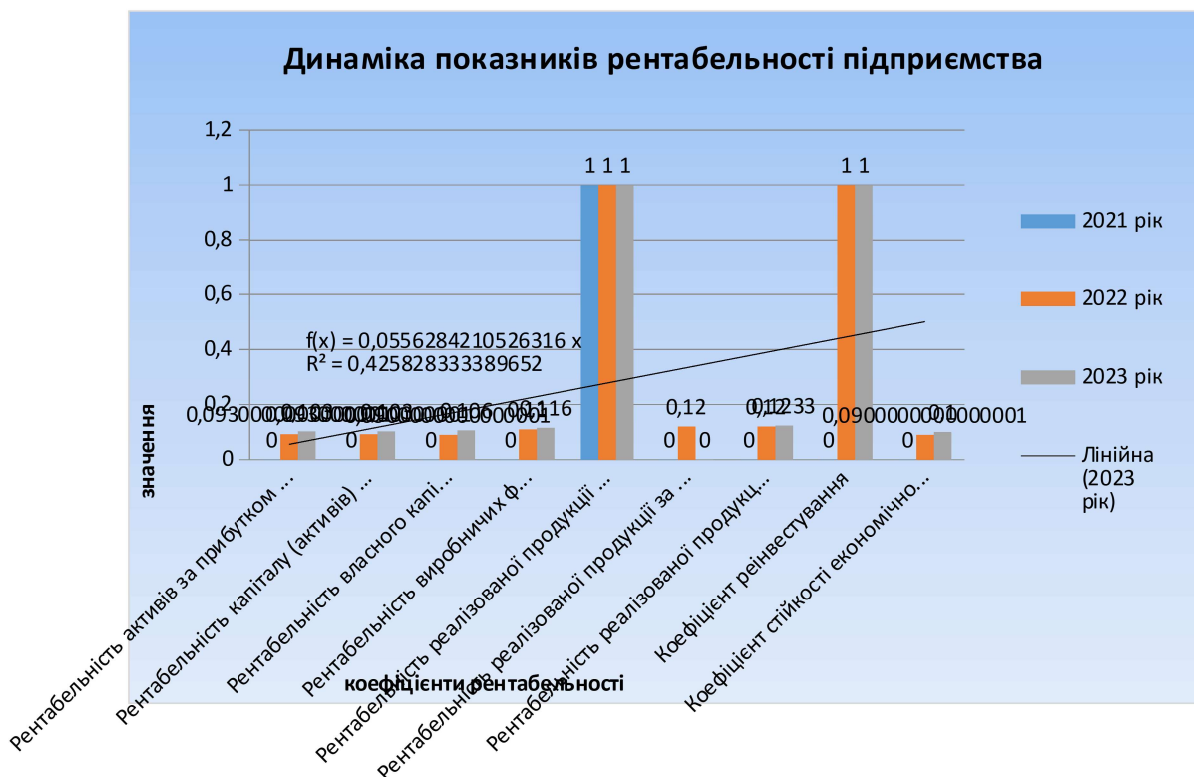

Рис 1. Динаміка показників рентабельності підприємства «А» за 2021-2023 рр.

*Джерело: фінансова звітність підприємства «А»

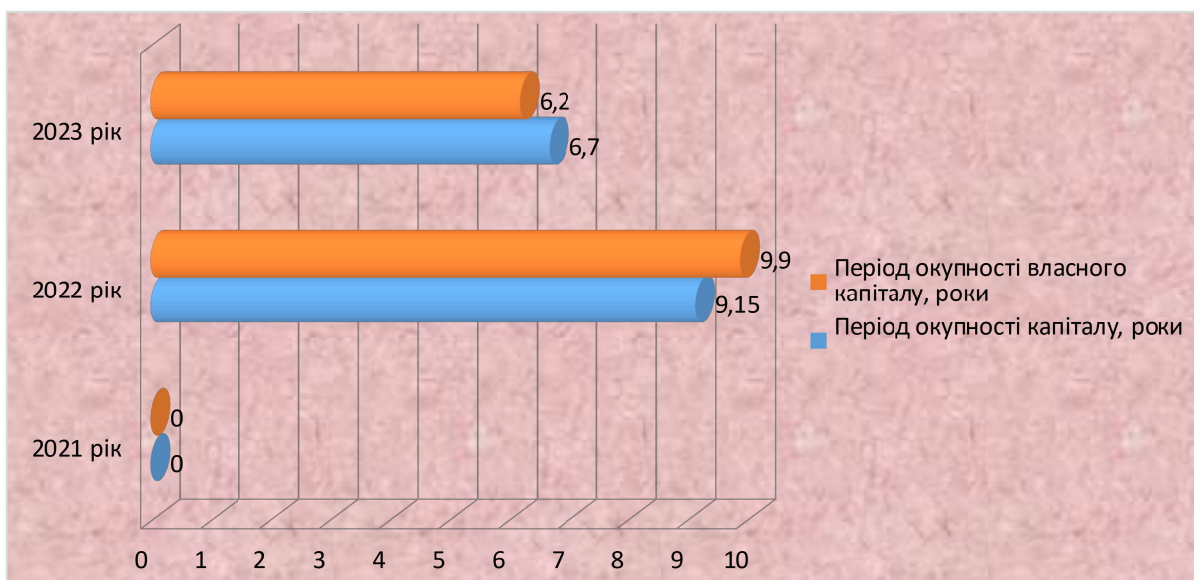

Рис 2. Динаміка періоду окупності капіталу підприємства «А» за 2021-2023 рр.

*Джерело: фінансова звітність підприємства «А»

За підсумками 2021 року, показник рентабельності підприємства був відсутній, що означає відсутність чистого прибутку при стабільних доходах і витратах. Це може свідчити про ефективну роботу підприємства в умовах економічної нестабільності або високих інвестиційних витрат, які поки що не дали результату. Після нульового показника рентабельності у 2021 році, підприємство

продемонструвало значне покращення у 2022 році. Рентабельність активів досягла 9,3 %, а рентабельність власного капіталу піднялася до 9 %. Це свідчить про відновлення та покращення фінансових результатів підприємства. У 2023 році підприємство продовжило демонструвати позитивну динаміку рентабельності. Рентабельність активів досягла 10,3 %, а рентабельність власного капіталу піднялася до 10,6 %. Ці показники свідчать про стабільне та успішне відновлення після кризового 2021 року.

Хочемо підкреслити, що метод коефіцієнтів є потужним інструментом для оцінки фінансових ризиків та аналізу фінансового стану підприємства. Використання цього методу дозволяє краще зрозуміти фінансові процеси в організації, ідентифікувати можливі ризики та приймати обґрунтовані рішення для досягнення фінансової стійкості та успіху. Незважаючи на обмеження даного методу, метод коефіцієнтів залишається важливою складовою фінансового аналізу, яка сприяє ефективному управлінню ризиками та досягненню стратегічних цілей підприємства.

Список використаної літератури:

1. Литовченко О. Ю. Підходи до ідентифікації та оцінки фінансових ризиків підприємства. *Економіка та суспільство*. 2018. № 16. С. 398-404. URL : [61.pdf](#)
2. Лактіонова О. А. Управління фінансовими ризиками : навч. посіб. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. 256 с.
3. Mahas N. V. Influence of cyclicity of crises on the innovative development of the enterprise. *Moderní aspekty vědy: XXXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2023. str. 207-219.*
4. Магас Н. В. Причини виникнення фінансових ризиків підприємств готельно-ресторанного бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2016. Вип. 3. С. 226-229. URL : <http://www.economyandsociety.in.ua/>

ПРОФІЛАКТИКИ ТРУДНОЩІВ У НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Дзюбка О. В., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності Психологія

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Петринич О. Г., старший викладач кафедри психології

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Освіта є ключовим елементом, де застосування зусиль із профілактики труднощів у навчанні забезпечує запобігання формування негативних наслідків. Тому в школі створюють програми у яких важливий контекст яких зосереджений на наданні універсальних профілактичних заходів втручання. Існує безліч доказів того, що психопрофілактична освіта в класі, в ході навчання відповідно при дотриманні всіх вимог її реалізації може мати значний позитивний вплив на оптимізацію процесу навчання та як наслідок зниження небажаних форм поведінки учнів.

Ефективність профілактичних освітніх програм неминуче залежить від якості їх впровадження.

Профілактика, яку часто закордонні психологи характеризують прислів'ям «унція профілактики варта фунта лікування», займає ключову позицію у шкільній психології.

Труднощами у навчанні займались Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинський, К. Тихонова, В. Шаталов. Питаннями психопрофілактики займались Н. Бігун, Є. Греченко, А. Кравченко, О. Ласточкіна, Є. Цигвінцева.

Термін психопрофілактика з грецької в перекладі означає «запобіжний». Психологічна профілактика – це комплекс заходів, мета та завдання яких зосередженні на охороні психічного здоров'я людей, попередження відхилення чи відставання у розвитку людини, групи, суспільства тощо та створення для них більш сприятливих умов [3].

Взалежності від спрямованості психопрофілактична робота має загальні та спеціальні цілі та завдання.

Коло завдань психопрофілактичної роботи: розв'язання проблем шкільної адаптації, диференціація та індивідуалізація навчання, рання профілактика педагогічної занедбанності дітей і підлітків, налагодження сприятливого психологічного клімату у школі (оптимізація спілкування, профілактика конфліктів тощо), запобігання нервово-психічного виснаження, перенавантаження школярів та профілактика професійного та емоційного вигорання педагогів.

Принципи психопрофілактики [3]: принцип професійної компетентності, відповідальності, екологічності невтручання у внутрішній світ людини, неупередженого та безоцінного ставлення, конфіденційності, поваги до особистості клієнта, добровільності, принцип наступності, врахування індивідуальних, психологічних, вікових особливостей осіб, принцип єдності діагностичної та профілактичної роботи, випереджаючий характер психопрофілактики, діяльнісний принцип.

Існує первинна, вторинна і третинна психопрофілактика.

Труднощі у навчанні – це нездатність засвоїти зміст та сутність освітньої програми, що висунуті державними стандартами в певні терміни та бути успішно соціалізованим [1; 4].

З психологічного погляду труднощі у навчанні пов'язані з специфікою пізнавальної, емоційної та вольової сфери учнів, наявністю у них затримок розвитку, розладів чи порушень.

Розрізняють предметні та загальні труднощі. До загальних належать труднощі із концентрацією уваги та пам'яттю. До предметних труднощів належать: труднощі з читанням, писанням, математикою.

Існують суб'єктивні та об'єктивні причини шкільної неуспішності.

Труднощі виникають на різних етапах, наприклад: сприйманні нової інформації, опрацюванні та аналізі інформації, запам'ятовуванні та відтворенні інформації, її зберіганні, в упорядкуванні інформації, у формульванні відповідей, у практичному застосуванні знань [4].

Педагоги класифікують труднощі у навчанні: відсутність уважності, відсутність охайності, відсутність самостійності, відсутність посидючості.

Досліджувані – це підлітки, що навчаються у 7-8 класів у ТзОВ «Школа Еколенд». Під час практичного дослідження було використано 4 діагностичні методики, які відповідають тематиці дослідження та віковим особливостям досліджуваних.

Низький рівень інтелектуального розвитку виявлено у 1 дівчинки, що складає 3,3% та у 2 хлопців, що відповідає 6,6%. Нижчий за середній рівень інтелектуального розвитку 7 дівчат, що складає 23,3% та у 8 хлопців, що відповідає 26,6%. Середній рівень інтелектуального розвитку у 10 дівчат, що відповідає 33%, та у 11 хлопців, що дорівнює 36,3%. Вищий за середній рівень інтелектуального розвитку у 8 дівчат, що відповідає 26,6%, та у 6 хлопців, що дорівнює 21,6%. Високий рівень інтелектуального розвитку у 4 дівчат, що відповідає 13,8%, та у 3 хлопців, що дорівнює 9,9%. Отже, помітно, що по всій групі досліджуваних переважає середній рівень інтелектуального розвитку не залежно від статті.

За результатами тесту «Вивчення рівня пізнавальної активності учнів» (Б. Пашнева) помітно, що високий рівень пізнавальної активності у досліджуваних дівчат виявлено у кількості 10, що відповідає 33%, та 9 хлопців, тобто 29,7%. Середній рівень пізнавальної активності у досліджуваних дівчат виявлено у кількості 14, що відповідає 46,6%, та 16 хлопців, тобто 53,2%. Низький рівень пізнавальної активності у досліджуваних дівчат виявлено у кількості 6, що відповідає 20,4%, та 5 хлопців, тобто 17,1%. Отже, помітно в групі досліджуваних підлітків як серед хлопців, так і серед дівчат переважає середнього рівня пізнавальної активності.

В групі досліджуваних незалежно від статті переважає мотив отримання інформації у досліджуваних дівчат виявлено у кількості 22, що відповідає 73,3%, та 21 хлопців, тобто 70% та мотив матеріального добробуту у досліджуваних дівчат виявлено у кількості 19, що відповідає 63,3%, та 20 хлопців, тобто 66,6%. Це означає, що мотиви є як внутрішні, так і зовнішні, але для уникнення та профілактики руднощів у навчанні треба зосереджувати увагу саме на внутрішніх, більше давати акцент на пізнавальний мотив також.

Отримані результати за тестом «Виявлення домінуючого мотиву навчання» у дівчат та хлопців показали, що більше переважають мотиви спілкування з однолітками у досліджуваних дівчат виявлено у кількості 20, що відповідає 66,6%, та 19 хлопців, тобто 63,3%, мотив самоствердження у досліджуваних дівчат виявлено у кількості 18, що відповідає 60%, та 16 хлопців, тобто 53,3% та мотив саморозвитку у досліджуваних дівчат виявлено у кількості 18, що відповідає 60%, та 19 хлопців, тобто 63,3%. Пізнавальні мотиви та мотиви самовизначення на трохи нижчому рівні, що може бути саме у підлітковому віці прояв спаду до навчальної діяльності, а зростання інтересу до спілкування з однолітками. Тому дорослим слід врахувати це в профілактичній програмі для підтримання цих видів мотивів.

Психопрофілактична робота психолога в школі стосується не лише учнів, а й батьків та педагогів. Форми та методики психопрофілактики мають визначатися напрямками, завданнями, віковими та індивідуально психологічними особливостями учасників психологічного впливу.

Традиційними формами психопрофілактики з школярами є факультативні заняття з психології, гуртки, психогімнастичні заняття. Психопрофілактика також може реалізуватись і через навчальні предмети.

Виокремлено 5 моделей профілактичних програм [2; 3]: медична модель, освітня модель, соціально-політична модель, модель самопідсилення, модель дії на благо здоров'я. Більш ефективними є дві останні моделі.

Планування та організація психопрофілактичної роботи відбувається з дотриманням такої схеми: діагностика і прогноз стану психопрофілактичної ланки в даній установі, формулювання мети, завдань, тривалість, підбір найоптимальніших форм та методів для її реалізації, моніторинг та контроль якості.

Список використаної літератури:

1. Практична психологія в системі освіти: Питання організації та методики / за ред. В. Г. Панка. Київ : Либідь, 1995. 204 с.
2. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я: навч. посіб. / заг. ред. М. С. Корольчука. Київ : Фірма «ІНКОС», 2002. 269 с.
3. Бігун Н. І. Профілактична робота в практичній психології : навч.-метод. комплекс дисципліни. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2011. 96 с.
4. Щербакова В. В. Профілактика негативних явищ в учнівському середовищі. Кролевець, 2014. 91 с.

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНСТРУМЕНТІВ ПСИХОКОРЕКЦІЇ

***Дмитрук Я. Т., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Психологія***

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

***Науковий керівник: Компанович М. С., к.психол.н.,
завідувач кафедри психології,***

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Протягом останнього десятиріччя спостерігається зростання зацікавленості молоді у різних формах психологічної підтримки, особливо через стрес, пов'язаний із військовими конфліктами. Розпочавшись із гібридної війни у 2014 р. безпекова ситуація загострилася з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р. Юнаки та дівчата, які здобувають фах, адаптуються в новому середовищі, будують перші романтичні та професійні стосунки перебуваючи на шляху до дорослішання вже 2 роки виконують завдання розвитку на своєму життєвому етапі у стресогенних умовах війни. Ця постійна напруга має негативний вплив на студентську молодь України, зумовлюючи часті стресові ситуації та відчуття загрози й горя від втрат, що негативно впливають на їхнє психологічний і психічний добробут.

Проте в умовах постійного напруження може відбуватися й розвиток резильєнтності – здатності швидко відновлюватися після пережитого дистресу, повертатися до нормальних психічних процесів та ставати стійкішим до потенційних труднощів. Подібно до фізичного визначення, в психології

резильєнтність означає здатність зберігати гнучкість у думках, почуттях і поведінці під час зіткнення з життєвими труднощами або тривалими періодами стресу, а також здатність виходити з таких ситуацій стійкі та більш здібними [1]. Саме тому в україномовній літературі для цього поняття часто використовується термін «психологічна пружність» [2]. Р. Лазарус пояснював резильєнтність особистості за допомогою прикладу еластичних металів, які вигинаються та повертаються до попередньої форми після напруження, замість того, щоб ламатися [3].

Якщо людина, що зіштовхнулася з гострим дистресом має низький рівень резильєнтності, є висока вірогідність розвитку в неї симптомів підвищеної тривожності, депресії різних ступенів тяжкості та (залежно від рівня загрози життю, якій була піддана особистість) ознаки посттравматичного стресового розладу (інтрузія, гіперзбудження та констрикція) [4].

Існує ряд досліджень, що аналізують вплив війни на українських юнаків та дівчат, проте більшість з них сконцентровані на дослідженні резильєнтності саме студентів [5]. Нові наукові дослідження у цій області мають потенціал розширити наше розуміння цієї проблематики і розробити ефективні стратегії для підвищення резильєнтності студентської молоді. Так було запропоновано гіпотезу про те, що рівень резильєнтності може бути підвищений з допомогою психокорекційних заходів, зокрема проведення тренінгу.

Для дослідження психічного стану студентів була запрошена вибірка зі здобувачів фахової передвищої освіти у Львівському фаховому коледжі культури і мистецтв. Було залучено 79 учасників: 49 дівчат і 30 хлопців. Усі вони мали вік від 15 до 20 років, навчались на денній формі навчання і з моменту початку російської агресії, що призвела до розв'язки повномасштабної війни не переїжджали закордон, залишаючись в Україні. Кожен з учасників мав власний досвід перебування у умовах війни, зокрема:

- набуття статусу внутрішньо переміщених осіб у зв'язку попереднім проживанням у зонах, де зараз ведуться бойові дії; чи які є тимчасово окупованими [6];
- втрата житла та близьких;
- наявність членів родини, які стали учасниками бойових дій;
- стосунки чи шлюб із військовими Збройних сил України тощо.

Попереднє дослідження факторів, що впливають на резильєнтність особистості, вказує на різноманітні чинники, включаючи як вроджені (наприклад, особливості нервової системи та фізичне здоров'я), так і набуті внутрішні (серед яких уявлення про сенс життя та самоспрямування) та зовнішні (вплив родини, школи, оточуючих людей тощо). Українські студенти, особливо в умовах воєнного стану, часто опиняються поза межами своєї сім'ї та громади, що може вплинути на їхню резильєнтність.

Для того, щоб дослідити загальний рівень їх психічного благополуччя та провести попередню діагностику можливих проблем, респондентам було запропоновано пройти діагностику за методикою короткої шкали тривоги, депресії

та посттравматичного стресового розладу (ПТСР) П. Ловібонд і С. Ловібонд. Це інструмент для швидкої оцінки рівня пригніченості, страху, відчуття небезпеки та симптомів посттравматичного стресового розладу. Шкала часто використовується у клінічній практиці та дослідженнях для оцінки стану психічного здоров'я респондентів. У неї включено 10 тверджень, які відображають симптоми тривоги, депресії та ПТСР, зокрема паніки, тривоги, сонливості, почуття провини та гіперзбудженості. Респонденти відповідають на кожне твердження, погоджуючись або не погоджуючись з ним. 3 і менше отриманих балів свідчать про відсутність психічних порушень, тоді як більше балів свідчать про наявність таких

Згідно з результатами цієї методики, більшість респондентів (68) мають порушення психічного стану після пережитих стресових подій (86%). Відсутні порушення психічного стану лише в 11 із 79 респондентів (13%). Середнім балом, набраним за шкалою є 7, що свідчить про негативні тенденції у сфері психічного здоров'я респондентів дослідження та потенційно низький рівень резильєнтності, який не дає ресурсу для швидкого відновлення після дистресу.

Для покращення психологічного стану студентів, зниження рівня тривоги депресії та ПТСР і підвищення рівня резильєнтності, був розроблений та проведений психокорекційний тренінг. Задля його успішного проведення вибрали 21 учасника попереднього дослідження. Серед них 4 юнаки та 12 дівчат віком від 15 до 20 років. Програма тренінгу була розроблена на основі результатів попереднього дослідження та сучасних практик профілактики та боротьби з дистресом. 60-хвилинний тренінг складався з 6 етапів:

1. Вступ (5 хвилин): пояснення мети тренінгу та важливості управління емоціями в стресових ситуаціях.
2. Розминка (10 хвилин): дихальна і м'язова розминка, вправи на розслаблення, включаючи візуалізацію спокійного місця і практику усвідомленості.
3. Вивчення стратегій управління стресом (15 хвилин): огляд різноманітних стратегій управління стресом та їх практичне використання.
4. Вправи на розвиток самосприйняття (10 хвилин): вправи на усвідомлене сприйняття своїх емоцій і сили внутрішніх ресурсів.
5. Обговорення підтримки стосунків (10 хвилин): обговорення важливості соціальної підтримки та досвіду учасників.
6. Підсумок (10 хв.): закріплення набутих знань та рекомендації щодо подальшого саморозвитку.

Після тренінгу учасники отримали рекомендації щодо практик самопідтримки. Через тиждень контрольна група була повторно обстежена для порівняння з попередніми результатами.

Для оцінки впливу психологічного тренінгу на поліпшення психологічного стану та резильєнтності учасників контрольної групи, ми вирішили зосередитися на змінах, виявлених за допомогою нових результатів анкетування респондентів за раніше застосованою короткою шкалою тривоги, депресії та ПТСР. Середнім балом, отриманим за шкалою є 5, що свідчить про значні позитивні зміни у порівнянні з

результатом попереднього дослідження, в якому учасники набрали середній бал 7. 7 респондентів не проявили симптомів жодних психічних порушень (33%), тоді як 14 все ще мають певні негативні симптоми (67%). Загалом гіпотезу про можливий позитивний вплив психокорекційних заходів на рівень резильєнтності студентської молоді вважаємо підтвердженою.

Після успішного контрольного дослідження, респондентам запропонували серію практик для закріплення позитивних результатів у зниженні симптомів тривожності, депресії та ПТСР, а також для підвищення рівня резильєнтності. Оскільки студенти можуть зустрітися з викликами під час воєнного стану, важливо забезпечити їх ефективними інструментами для самостійного зміцнення психічного здоров'я та адаптації до стресових ситуацій. Ці практики спрямовані на допомогу молодим людям керувати емоціями, реагувати на стресові ситуації та розвивати внутрішній контроль, що сприятиме їхній більшій впевненості у власних здібностях та зменшить негативний вплив на психічне здоров'я. Студенти отримали такі вправи на вибір:

1. Щоденник самопочуття та досягнень: записуйте свої позитивні досвіди та досягнення щоденно, відмічаючи моменти вдячності та цінність власних досягнень. Ця практика сприяє розвитку емоційної грамотності та внутрішнього контролю.

2. Медитація: зосереджуйтеся на диханні та відчуттях тіла до 15 хвилин щоденно. Медитація допомагає знизити рівень тривожності та депресії, сприяючи підвищенню резильєнтності.

3. Самоусвідомлення: відведіть час для самоаналізу, рефлексії та пошуку відповідей на питання про ваші цінності та переконання. Ця практика допомагає розуміти себе краще та змінювати дії або реакції на майбутні події.

Впровадження практик для підтримки психічного здоров'я серед українських студентів стає важливою складовою їхнього життя, особливо в умовах воєнного конфлікту, який постійно супроводжується стресом та труднощами. Ці практики, спрямовані на навчання управління емоціями та реакціями на стрес, мають на меті не лише допомогти їм справлятися з поточними труднощами, а й підвищити їхню резильєнтність - здатність пристосовуватися та витримувати стресові ситуації швидко повертаючись до доброго чи хоча б задовільного самопочуття. Це важливо для їхнього подальшого здорового розвитку і становлення як особистостей та фахівців, протягом якого вони адаптуються до викликів дорослого життя та освітнього процесу.

Список використаної літератури:

1. Pemberton C. Resilience: a practical guide for coaches. Maidenhead, Berkshire, UK: Open University Press. 2015 158 с.

2. Кравчук С. Л. Особливості життєстійкості як фактора психологічної пружності особистості юнацького віку в умовах воєнного конфлікту Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Психологічні науки. 2018. No 1 Т. 1. С. 99-105.

3. Lazarus R. From physiological stress to emotions: A history of changing outlooks. *Annual Review of Physiology*. 1993. т. 44 С. 1-21.
4. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання : науково-популярне вид. / пер. з англ. Лизак О. Л., Наконечна О. В., Шлапак О. А. Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. 424 с.
5. Giordano F., Lipscomb S., Jefferies P., Kwon K.-A., Giammarchi M. Resilience processes among Ukrainian youth preparing to build resilience with peers during the Ukraine-Russia war. *Frontiers in Psychology*. 2024. № 15. URL : <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2024.1331886/full> (дата звернення: 07.05.2024).
6. Статус внутрішньо переміщеної особи в Україні. Юрліга веб-сайт. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/211039_status-vnutrshno-peremshcheno-osobi-v-ukran (дата звернення: 07.04.2024).

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОБОТИ ВОЛОНТЕРІВ
Сич О. П., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності Психологія

Львівський інститут ПрАТ«ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Петринич О. Г., старший викладач

кафедри психології

Львівський інститут ПрАТ«ВНЗ «МАУП»

Волонтери по всьому світу щодня надають важливу психосоціальну підтримку не лише у відповідь на катастрофи, збройні конфлікти та масові розстріли, а й у соціальних програмах для мешканців бідних районів, жертв насильства або нещасних випадків, вони працюють з людьми похилого віку та самотніми людьми, до яких суспільство ставиться упереджено через хвороби, інвалідність чи інакшість, а також із біженцями та тими, хто шукає притулку.

Роль волонтерів у звичайних ситуаціях стає дедалі складнішою. В умовах надзвичайних ситуацій персонал та волонтери стикаються із травмами, втратами, руйнуваннями, пораненнями та навіть смертю. Вони можуть надавати допомогу тим, хто знаходиться у стані шоку та горя, або вони є тими, хто першими приймає осіб, які пережили насильство і саме вони надають людську підтримку та розуміння після пережитих нелюдських обставин.

Останнім часом волонтерська діяльність розширюється, зачіпаючи всі сфери суспільства. У світі волонтерять 970 млн. людей, тобто кожна восьма людина, що живе на планеті. Волонтерство – це не просто благодійність, це діяльність, це присвячення свого особистого часу, його інвестиція на користь людям та суспільству. Основними засадами волонтерства є добровільність, законність, безоплатність, неприбутковість, гуманність та користь для суспільства [4].

В сучасному суспільстві нашої країни збільшується кількість організацій та активних громадян, які виявляють бажання займатись волонтерською діяльністю. З огляду на затребуваність волонтерської роботи, підвищення її дієвості і результативності постає необхідність вивчення чинників, які можуть сприяти

збереженню психологічного стану та здоров'я волонтера, підтримувати і надалі його прагнення допомагати виконувати різнопланові завдання.

Одним із найважливіших завдань керівника щодо надання підтримки волонтерам під час надзвичайної ситуації є створення підтримуючої та відкритої атмосфери для волонтерів, коли їм комфортно звертатись за підтримкою саме тоді, коли вона їм потрібна. Психологічний супровід має бути своєчасним, комплексним, ефективним та оптимальним.

Феномен волонтерства був предметом дослідження у працях таких вчених як А. Бондаренко, О. Безпалько, Ю. Вдовцов, Т. Дружченко, Н. Заверико, І. Зверєва, Л. Коломієць, Т. Лях, Н. Романова. А також значний внесок закордонних дослідників Т. Janovski, M. Musick, J. Wilson, F. Silva, J. Co, B. Simmons, G. Graham, A. Greenhill.

Волонтерську роботу найкраще можна визначити як безкоштовну некомерційну діяльність, яка зазвичай служить загальному благу. Волонтерство – це діяльність, яка допомагає вирішити соціальні проблеми.

Аспект добровільності є істотним і відрізняє його від інших форм праці. Основними засадами волонтерства є добровільність, законність, безоплантість, неприбутковість, гуманність та користь для суспільства. Волонтерство може бути спонтанним та організаційним явищем.

Можна виділити, три елементи, що можна пов'язати з волонтерством [3]:

- 1) це здебільшого вільно та свідомо обрана діяльність, переважно з альтруїстичних міркувань, яка приносить користь комусь іншому, а не особі, яка цим займається;
- 2) при довготривалості це робиться в організаціях, які мають постійний і оплачуваний персонал;
- 3) воно пов'язане з некомерційними організаціями.

Так як будь-яка діяльність має структуру, то і волонтерська також: ціль, мотиви, дії та операції. Волонтерська діяльність реалізується в таких компонентах – когнітивному, мотиваційному, емоційно-вольовому ціннісному та поведінковому [2].

Волонтерам доводиться працювати в екстремальних умовах. Також часто це емоційно складна робота. Волонтери часто працюють понаднормово. Для більшості людей волонтерська допомога не основний вид діяльності, вони мають роботу, або навчання. Тому можуть стикатись з проблемою браку часу.

Найпоширеніші виклики, з якими стикаються волонтери: заниження їх позиції, брак часу, вигорання, децентралізоване керівництво, брак ресурсів.

Основний перелік ризиків для психічного здоров'я волонтерів: вплив трамуючих ситуацій та історій, нереалістичні очікування, прагнення бути героєм, умови діяльності волонтера, питання до організації праці та вигорання.

Надання волонтерам психологічної допомоги включає 4 моменти: бути поруч, уважне вислуховування, прийняття його почуттів та надання загальної турботливої та практичної допомоги [1; 5].

Дослідження проводилось з волонтерами, які є практичними психологами та волонтерами інших професій. Було використано 3 методики.

В результаті діагностики помітно, що за всіма шкалами суверенності є незначна відмінність у більших показниках по другій групі досліджуваних, де воло-

нтери не мають психологічної освіти і, тому відсутність власних професійних знань знижує їх певні якості як волонтера.

За шкалами методики вигорання деперсоналізація, особиста задоволенність, емоційне виснаження є середні рівні прояву.

У волонтерів психологів краще розуміння того, з якими видами стресу вони стикаються під час надання волонтерської підтримки, вміння розпізнавати ознаки стресу, наявність навичок подолання стану стресу, вміння розпізнавати ознаки стресу у колег, наявність знань про те яким чином підтримувати колег більш виражено ніж у волонтерів інших професій.

Розуміння того, що керівник піклується про волонтерів, доступ до спілкування із керівником, наявність інформації про те, де і у кого можна отримати допомогу під час переживання стресу, знання про можливість отримання допомоги під час стресу в організації та одноково виявлена в обох групах досліджуваних.

Список використаної літератури:

1. Бондаренко А., Вдовцов Ю. Посібник по роботі з волонтерами. Київ, 2021. 164 с.
2. Бондаренко З. П. Доброчинність та волонтерство як веління часу. Думки, підказані серцем / ідея та заг. ред. М. В. Полякова ; авт.-упорядн. В. В. Іваненко, Н. П. Олійник. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2011. С. 70-81.
3. Волонтери в соціальній роботі: навч. посіб. табл. Бібліотечка соціального працівника / упорядн. : О. Главник, Н. Романова, Т. Дружченко. Київ : Главник, 2006. 127 с.
4. Горілий А. Г. Волонтерство у соціальній роботі. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2004. С. 155-158.
5. Заверико Н. В. Основи управління діяльністю волонтерів : посібник для керівників волонтерських груп та програм. Запоріжжя, 2004. 125 с.

ПРАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ДОШКІЛЬНИКІВ

***Максимів Т. П., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності Психологія***

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Науковий керівник: Гнатко М. М., к.психол.н., доц.,

доцент кафедри психології

Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Особистісний розвиток людини є одним з найважливіших напрямків досліджень у сучасній психологічній науці. Найбільш динамічно цей процес здійснює свій перебіг в людини, власне, у дитячому віці, коли мають місце так звані «сенситивні» періоди розвитку тих чи тих психічних функцій людини, упродовж яких вони розвиваються максимально інтенсивно [3; 4].

Особливе значення у пізнанні особливостей і закономірностей особистісного розвитку дітей має вивчення даного явища в осіб дошкільного віку, оскільки саме в цьому віковому періоді динаміка відповідного процесу є найвищою порівняно зі

всіма іншими віковими періодами життя людини, до того ж багато особливостей такого розвитку на подальших етапах онтогенезу значною мірою зумовлюються тим, що мало місце в його розгортанні саме на етапі дошкільного віку як такого.

Інтенсивний розвиток пізнавальної сфери особистості дітей дошкільного віку набуває найбільш зримих форм у, власне, дошкільний, у вузькому розумінні, вік людини, тобто, у віці від 3 до 7 років. Це такий віковий період життя дитини, коли більшість відповідних осіб відвідують дитячі садки, як спеціалізовані навчально-виховні заклади для дошкільників. Особливості організації роботи з дошкільниками у дитячих садках значною мірою впливають на процес розвитку пізнавальної сфери їхньої особистості. У цьому віці провідною діяльністю людини є діяльність гри, тому зазначений розвиток відбувається у контексті включення дошкільників у різні групові ігри, виконання ними певних ігрово-змагальних завдань тощо [1; 7].

У цьому віці для дитини набувають превалуючої актуальності різноманітні форми соціальної інтеракції зі своїм соціальним середовищем, «примірювання» на себе тих чи тих соціальних ролей тощо. Виразна налаштованість осіб дошкільного віку на дорослішання, на наближення свого буття і можливостей до відповідних аспектів життєдіяльності дорослих людей, призводить до активного включення дошкільників у сюжетно-рольові ігри. Домінантним їх змістом постає ігрове відтворення певних елементів поведінки дорослих. Це ж деякою мірою стосується і суто предметно-маніпулятивних ігор дошкільників [2; 5].

При цьому сам процес розвитку пізнавальної сфери особистості дітей дошкільного віку може наражатися на різноманітні, обтяжуючі його перебіг, обставини: деструктивну щодо такого розвитку атмосферу в родині, недостатній рівень професійної кваліфікації у вихователів дитячих садків, відволікаючі від спрямованості на цей розвиток елементи ситуації перебування в дитячому садку, особливі, несприятливі для даного розвитку, взаємини з ровесниками, деякі відповідні вроджені недоліки і т.п.

Тому адекватний розвиток пізнавальної сфери дошкільників, який, часто-густо, відіграє вирішальну роль у подальших їхніх особистісному розвитку та соціальній самореалізації, від чого, у свою чергу, визначально залежить загальний розвиток відповідних суспільств, має таке велике значення у контексті функціонування і перспективності власного буття практично будь-якої країни [6].

В той же час, слід зазначити, що арсенал сучасної психології включає в себе відповідний практико-психологічний інструментарій, який може бути успішно застосованим для ефективного сприяння належному розвою пізнавальної сфери особистості дітей дошкільного віку.

Власне, до такого інструментарію відносять відповідні практико-психологічні інструменти, що є спрямованими на інтенсивний розвиток у дошкільників основних психічних пізнавальних процесів: відчуття, сприймання, пам'яті, уваги, мислення та уяви. Ці інструменти передбачають – за їх практичного застосування – в ігровій формі стимулювати в дошкільників інтерес до вправлення у актуалізації зазначених пізнавальних процесів з тим, щоб ці процеси ефективніше розвивалися й удосконалювалися. Сучасна практична психологія має у своєму арсеналі різноманітний практико-психологічний інструментарій, зорієнтований на сприяння

розвиткові пізнавальної сфери особистості людей різних вікових категорій, в тому числі, є в ньому і психокорекційно-розвивальні засоби, релевантні психічних особливостям дітей дошкільного віку [3].

Такими засобами постають спеціальні дидактичні дитячі ігри-вправи та ігри-завдання, котрі мають психокорекційно-розвивальне спрямування. Особлива вартісність цих засобів полягає в тому, що вони дозволяють досягати належних розвивально-навчальних цілей саме у психолого-педагогічній практичній роботі з дітьми, зокрема, з тими ж таки дошкільниками. Правильне їх застосування активно сприяє формуванню в дошкільників більш міцних, стабільних, усвідомлених знань, умінь і навичок різного профільно-предметного спрямування. Будучи захопленою грою, дитина не помітно для неї самої навчається багатьом важливим вмінням, пізнавально активно розвивається, оскільки зіштовхується в ході гри з різноманітними завданнями, що вимагають від неї проявів інтенсивної розумової діяльності [7].

В силу цього саме відповідні дидактичні ігри сприяють – як належні практико-психологічні засоби сприяння розвитку пізнавальної сфери особистості дітей дошкільного віку – інтенсифікації еволюції їхнього пізнавального ресурсу, накопичення і ефективного засвоєння ними нової інформації, формування в них нових уявлень про реальну дійсність: рослини, тварини, довколишній світ загалом; вони оптимізують і прискорюють розвиток всіх пізнавальних психічних процесів дошкільників, стимулюють напрацювання ними вміння висловлювати свої судження, робити правильні мислительні висновки про осмислювані ними явища.

Відповідні психологічні дослідження, зокрема, наше магістерське дипломне дослідження яскраво засвідчують, що належні практико-психологічні інструменти, напрацьовані сучасною психологією, спроможні ефективно стимулювати і оптимізувати розвиток пізнавальної сфери особистості дошкільників, зокрема, їхніх уваги, пам'яті, мислення та уяви, а самі ці інструменти мають становити собою упорядковані у належну систему спеціальні підібрані пізнаально-розвивальні дитячі дидактичні ігри, зорієнтовані на стимулювання розвитку, зокрема, уваги, пам'яті, мислення та уяви дошкільників.

При цьому дуже важливо розуміти, що конкретне наповнення зазначених дитячих дидактичних ігор має обов'язково враховувати відповідні індивідуально-психологічні та особистісно-соціальні особливості осіб, з якими передбачається проводити такі ігри, як вікового, так і суто персонально-суб'єктного детермінування.

Список використаної літератури:

1. Барташнікова І., Барташников О. Розвиток наочно-образного та логічного мислення у дітей 5–7 років. Тернопіль : Богдан, 2008. 48 с.
2. Барташнікова І., Барташников О. Як визначити рівень розумового розвитку дитини. Діагностика психологічної готовності до школи. Тернопіль : Богдан, 1998. 48 с.
3. Дуткевич Т. Дошкільна психологія (курс лекцій і практикум) : навч. посіб. Київ : Центр навчальної книги, 2010. 320 с.

4. Павелків Р., Цигипало О. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.
5. Психічний розвиток дитини-дошкільника : навч. посіб. для педагогів, психологів, студ. серед. і вищ. пед. закл. / С. Кулачківська, С. Ладивір, О. Вовчик-Блакитна, Т. Піроженко. Київ : Світич, 2004. 75 с.
6. Розвиток пізнавальних процесів дитини / упоряд. : С. Максименко, О. Главник. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
7. Терлецька Л. Психологія дитинства: практикум : навч. посіб. Київ : Главник, 2006. 144 с.

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ШЛЯХОМ ВПЛИВУ НА МОТИВАЦІЮ ТА ЛІДЕРСТВО

***Гупало І. Я. здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Психологія***

*Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Науковий керівник: Зошій І. В., к.психол.н.,
доцент кафедри психології,
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Успішна реалізація своєї професійної діяльності людини залежить від рівня емоційного інтелекту, який впливає на успішність і кар'єрне зростання. Впевненість працівника у власних силах, мотивація до успіху, бажання досягати, перемагати, отримувати матеріальну і нематеріальну винагороду за власну дієвість мотивує діяти і викладатися понаднормово. Такими якостями наділені лідери, які мають високий рівень емоційного інтелекту, що допомагає їм справлятися з перешкодами, легше переживати невдачі, вирішувати конфлікти, продовжувати діяти коли в процесі діяльності не фіксується достатня кількість досягнень.

Дослідження розвитку «емоційного інтелекту» привертає увагу вчених різних напрямків Д. Хессон, Р. Фішер, Д. Гоулман, П. Екман, так як від уміння керувати власними емоціями залежить і внутрішня мотивація, і лідерські здібності, і ефективність в цілому [5].

На даному етапі розвитку суспільства активно досліджується проблема лідерства, оскільки дане питання є важливим для розуміння людської успішності, самомотивації, задоволеності власним життям і ефективності в професійній діяльності.

При діагностиці «емоційного інтелекту» визначаються п'ять шкал, які вимірюються задля визначення інтегративного рівня емоційного інтелекту з врахуванням домінуючої шкали. Шкали «емоційна обізнаність»; «управління своїми емоціями»; «самотивація»; «емпатія»; «розпізнавання емоцій інших людей» виявляють здібності людини до самоусвідомлення, розуміння станів і почуттів інших людей, самоконтролю і задоволеністю життям.

Теорії мотивації, які розроблені протягом останніх 25 років, доводять, що реальні причини, які спонукають повністю віддаватися процесу праці залежать від індивідуальних особливостей людини. Застосовуючи сучасні підходи до мотивації діяльності працівника потрібно вивчати і знати «мотиваційний особистісний

портрет» кожного працівника при розробці системи мотивації для продуктивної праці. Необхідно залучати працівників у процес оцінювання працівників для самоаналізу діяльності і пропозицій покращення продуктивності та прибутковості організації [2].

Опираючись на дослідження Гарвардської школи бізнесу, лише 10% працівників працюють постійно ефективно або постійно погано, іншим 90% потрібно отримувати чіткий план із завданнями, терміном виконання та стимулювати, щоб вони якісно працювали і досягали поставлених цілей. Саме тому сучасним керівникам необхідно володіти інформацією про рівень емоційного інтелекту задля його підвищення, що відповідно вплине на рівень внутрішньої мотивації від якої залежить продуктивність, ефективність і лідерські якості для досягнення успіху.

Серед зарубіжних дослідників таких як, Р. Ділтс, А. Менегетті, Г. Мінсберг, які займалися проблемою лідерства, варто зазначити на подальшому постійному процесі модернізації. Вдосконалення системи мотивації вимагає подальших досліджень, які пов'язані з розвитком лідерства.

Лідерство розвивається через саморозвиток, який базується на самопізнанні, самовизначенні, самоконтролі, самовдосконаленні, самоврядуванні, самосвідомості, самоцінності, самореалізації особистих потреб.

Основні навички лідера – мотивувати команду, ставити цілі, показувати приклад, вести за собою, зрозуміти лідерів. Лідерством володіють люди, які мають високий «емоційний інтелект» вони знають як і вміють впливати на інших заради досягнення певної цілі. Лідери вміло керують персоналом, своїм життям, свідомо досягають поставлених цілей є ефективними, продуктивними, активними за допомогою високої самооцінки, самовизначення, саморозвитку через самомотивацію, яка розвиває «емоційний інтелект» [5].

Лідерство тісно пов'язано з внутрішньою мотивацією людини, навиками впливу і системою переконань на інших людей.

Варто відзначити, що питанням розвитку лідерства в Україні варто займатися через війну, яка впливає негативно на кожного українця. Нам необхідні люди-лідери, які будуть боронити країну, відбудовувати, відновлювати, вести за собою.

Лідерами народжуються чи стають?

Є різні шляхи до лідерства – це залежить від того в якому середовищі дитина зростала, як її виховували з ким вона багато часу проводила, які важливі особистості вплинули на формування її цінностей і Я-концепції; також залежить від сили характеру, віри в себе, самооцінки, рівня тривожності, мотивації до успіху, мотивації до уникнення невдач та перешкод, внутрішніх мотивів досягати поставлених цілей [4].

Лідерами стають в силу складних обставин в яких опиняється людина, коли необхідно приймати свідомі рішення, нести відповідальність за себе, за інших, вести за собою, показувати приклад, мотивувати і підтримувати.

Лідер має вміти ставити чіткі зрозумілі цілі, розробляти і планувати виконання, приймати рішення, організовувати і реалізовувати за допомогою

команди, плану дій, здійснювати контроль інформуючи про результати і ефективність діяльності.

Лідерство включає в себе послідовне, цілеспрямоване використання ефективних методів, прийомів і технік самореалізації, саморозвитку і самомотивації для досягнення бажаних результатів [1].

Самомотивація – це вміння, яке дає можливість надихати самого себе, стимулювати особистий розвиток, справлятися з перешкодами, і досягати поставлених цілей для отримання нових знань, розвитку, відчуття задоволення та щастя.

Дослідження показали, що мотивація досягнення до успіху, як і мотивація до уникнення невдач у банківських працівників проявляється на середньому та високому рівні. У 39% працівників мотивація досягнення до успіху та мотивація уникнення невдач проявлена в однаковій мірі. Лише 5% людей мають низьку мотивацію до самозахисту і немає жодного працівника, який би мав низьку мотивацію до успіху. Відсоток осіб з дуже високим рівнем мотивації до успіху становить – 10% і більше ніж в 2,5 рази – 26% банківських працівників з надто високий рівень мотивації до уникнення невдач, самозахисту. Встановлено, що в половини респондентів – 50% помірно високий рівень мотивації до успіху і в двічі менше – 26% становить висока мотивація до уникнення невдач.

Отже, прояв мотивації на досягнення до успіху банківських працівників проявляється здебільшого на середньому та помірно високому рівні з незначною кількістю працівників з дуже високою мотивацією до успіху.

У результаті проведення емпіричного дослідження емоційного інтелекту було виявлено такі результати за шкалою «Самомотивація»: 10% респондентів мають високий рівень; 42% – середній; 48% – низький рівень. Згідно з інтегративним рівнем – 4% опитуваних мають високий рівень емоційного інтелекту; 48% – середній рівень; 48% – низький рівень емоційного інтелекту.

Таким чином, в респондентів сильно проявлений середній та низький рівень емоційного інтелекту. Це вказує на те, що частина респондентів, які мають низький рівень емоційного інтелекту працюють в стресових ситуаціях, є спрямовані на подолання емоцій, внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, зовнішні проблеми домінують над внутрішніми. Працівники з середнім рівнем емоційного інтелекту адаптувалися, в цілому добре розуміють себе і інших в емоційному плані, володіють емпатією, емоційно обізнані.

Рівень емоційного інтелекту впливає на людську результативність та ефективність і піддається тренуванню, його можна і потрібно розвивати шляхом впливу на підвищення внутрішньої мотивації, яка спонукає людей до саморозвитку та самовдосконалення.

Згідно порівняння результатів показників дослідження, ми бачимо, що рівень мотивації до успіху вищий за рівень самомотивації, а це означає, що самомотивацію варто підвищувати для покращення ефективності та професійної успішності в діяльності.

Такі результати вказують на необхідність підвищення організаційно-навчальних заходів, спрямованих на підвищення рівня «Емоційного інтелекту», а саме шкали «Самомотивації» за рахунок проведення тренінгової програми на тему «Самомотивація», яку ре-

комендується проводити двічі на рік з систематичним аналізом змін, які відбуватимуться в працівників.

Працівник має навчитися самостійно справлятися зі стресовими подіями, контролювати емоційний стан, вміти надихати себе для стимулювання діяльності заради досягнення поставлених завдань, проставляти важливі пріоритети та делегувати прості завдання. Дисципліна буде допомагати дотримуватись внутрішньо важливих правил самомотивації, розвивати соціально-психологічну властивість особистості, силу волі, впевненості в собі. Це допоможе в залежності від ситуації діяти незалежно, одночасно здобуваючи корисні навички лідерства.

Підсумовуючи вище описане, необхідно відмітити, що емоційна сфера постійно змінна, до якої відносяться різноманітні форми переживання: емоції, настрої, почуття, стресові стани, конфлікти і події, що впливає на особистість і її рівень задоволення власним життям. Тому ефективні лідери постійно працюють над собою, над самовдосконаленням і покращенням свого життя і життям навколишніх людей.

Список використаної літератури:

1. Бех І. Д. Я як джерело духовного саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2011. С. 72.
2. Гончарук О. А., Приймак С. С. До питання про ефективність застосування інструментів підвищення внутрішньої мотивації співробітників. *Молодий вчений*. 2015. Вип. № 11. С. 795-797.
3. Губарєв Р. В. Аналіз сучасних теорій мотивації та стимулювання праці. *Вісник УГНТУ: Наука, освіта, економіка*. 2014. Вип. № 1 (7). С. 239-246.
4. Зеленько Г. І., Ганжурова Л. Ю. Мотивація як чинник підвищення ефективності праці персоналу підприємства. *Наукові записки НаУКМА*. 2012. Вип. № 133. С. 65-70.
5. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномена, основні функції : монографія. Київ : Вища школа, 2003. 126 с.

ЗМІСТ

1	Затхей О. В. ПРОГРАМУВАННЯ І ГПІНОЗ Науковий керівник: <i>Андрейко Г. Б., ст. викл.</i>	3
2	Дейнека П. А. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УКРАЇНІ Науковий керівник: <i>Яворська В. Г., к.ю.н., доц.</i>	6
3	Наминанік Т. І. СИСТЕМА ТА ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ Науковий керівник: <i>Яворська В. Г., к.ю.н., доц.</i>	9
4	Кушик О. В. РОЗВИТОК СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ЗМІН НА РИНКУ В ПЕРІОД ВІЙНИ Науковий керівник: <i>Міга В. К., к.е.н., доц.</i>	11
5	Мних С. Ю. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЖІНОК ЩОДО СПРИЙНЯТТЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ ТА РОЛЬОВИХ ОЧІКУВАНЬ ВІД ЧОЛОВІКІВ Науковий керівник: <i>Шувар Н. М., к.б.н.</i>	15
6	Галевич Г. Б., Гарант Ю. А. СТРАТЕГІЯ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ Науковий керівник: <i>Оліховська М. В., к.е.н., доц.</i>	18
7	Філюсь Х. І. ФІНАНСОВИЙ СТАН ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЇ Науковий керівник: <i>Костецька І. І., к.е.н.</i>	21
8	Бондаренко Д. Р., Павлік М. В. АЛГОРИТМ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ КОНКУРЕНЦІЇ Науковий керівник: <i>Томашівський О. З., к.е.н.</i>	23
9	Чихарівський О. І. SWOT-АНАЛІЗ ПРОЄКТУ З ВИДАННЯ КНИГИ ВУЗЬКОГО ПРОФІЛЮ Науковий керівник: <i>Стефанишин О. Б., к.е.н.</i>	29
10	Білинська-Гончарук З. А. САМООЦІНКА ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ЖИТТЄВИХ ПЕРСПЕКТИВ СТАРШОКЛАСНИКІВ Науковий керівник: <i>Зошій І. В., к.психол.н.</i>	32
11	Войнаровська А. В. НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЙНІ СТАНИ У ОСІБ РАНЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ Науковий керівник: <i>Зошій І. В., к.психол.н.</i>	35
12	Гриневич І. Р. ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ	

	ФЕНОМЕН	
	Науковий керівник: <i>Гнатко М. М., к.психол.н., доц.</i>	39
13	<i>Деркач А. С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СТРЕСУ	
	Науковий керівник: <i>Закалик Г. М., ст. викл.</i>	42
14	<i>Затхей О. В.</i> СКЛАДАННЯ РОДОВОДУ ТА ЙОГО ГЕНЕАЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	
	Науковий керівник: <i>Страхоцька О. В., ст. викл.</i>	45
15	<i>Кішик Х. О.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОК, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА	
	Науковий керівник: <i>Зошій І. В., к.психол.н.</i>	48
16	<i>Мазар А. Я.</i> РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» У СТАРШОКЛАСНИКІВ	
	Науковий керівник: <i>Гнатко М. М., к.психол.н., доц.</i>	51
17	<i>Мигаль А. Г.</i> ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	
	Науковий керівник: <i>Гнатко М. М., к.психол.н., доц.</i>	55
18	<i>Поліщук І. М.</i> ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
	Науковий керівник: <i>Зошій І. В., к.психол.н.</i>	58
19	<i>Труш М. В.</i> ВПЛИВ ТРИВОЖНОСТІ НА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	
	Науковий керівник: <i>Закалик Г. М., ст. викл.</i>	61
20	<i>Хавунко О. Ю.</i> САМООЦІНКА ТА РІВЕНЬ ТРИВОЖНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	
	Науковий керівник: <i>Зошій І. В., к.психол.н.</i>	65
21	<i>Яворська Н. В.</i> РОЛЬ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ У МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА	
	Науковий керівник: <i>Зошій І. В., к.психол.н.</i>	68
22	<i>Онишко Д. Р.</i> ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	
	Науковий керівник: <i>Мединська Т. В., к.е.н., доц.</i>	70
23	<i>Зборівський А. Є.</i> МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ БІЗНЕСОМ	
	Науковий керівник: <i>Стойко Г. В., к.е.н.</i>	74
24	<i>Самусевич А. О.</i> МЕТОДИКА АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	
	Науковий керівник: <i>Магас Н. В., к.е.н., доц.</i>	76

25	Коздемба Д. КАЛЬКУЛЯТОР ЖИТТЯ: МОЖЛИВІСТЬ ОЦІНКИ СВОГО ДОВГОЛІТТЯ Науковий керівник: Стефанишин О. Б., к.е.н.	78
26	Мазур А. І. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ Науковий керівник: Стручок Н. М., к.е.н., доц.	82
27	Копиляк Д. М. ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ НА ОСНОВІ МЕТОДУ КОЕФІЦІЄНТІВ Науковий керівник: Магас Н. В., к.е.н., доц.	85
28	Дзюбка О. В. ПРОФІЛАКТИКИ ТРУДНОЩІВ У НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ Науковий керівник: Петринич О. Г., ст. викл.	89
29	Дмитрук Я. Т. ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНСТРУМЕНТІВ ПСИХОКОРЕКЦІЇ Науковий керівник: Компанович М. С., к.психол.н.	92
30	Сич О. П. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОБОТИ ВОЛОНТЕРІВ Науковий керівник: Петринич О. Г., ст. викл.	96
31	Максимів Т. П. ПРАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ДОШКІЛЬНИКІВ Науковий керівник: Гнатко М. М., к.психол.н., доц.	98
32	Гупало І. Я. РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ШЛЯХОМ ВПЛИВУ НА МОТИВАЦІЮ ТА ЛІДЕРСТВО Науковий керівник: Зошій І. В., к.психол.н.	101